85-2
135

Radegasts Paroleks

Baltijas literatūras salīdzinoša apcere

L 85-2
135

L
810,09

Radegasts Paroleks

Baltijas literatūras salīdzinoša apcere

No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām

RIGA «LIESMA» 1985

83.3(2)
Pa 581

Radegast Parolek

SROVNAVACÍ DĚJINY
BALTICKÝCH LITERATUR

Od nejstarších dob do současnosti

Univerzita Karlova

Praha 1978

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
85 49.459
0305078946

Mākslinieks GUNĀRS KĻAVA

No čehu valodas tulkojusi LAIMA RŪMNIECE

P $\frac{4603010200-214}{M801(11)-85}$ 15—85

© Univerzita Karlova,
Praha, 1978
© Tulkojums latviešu valodā,
izdevniecība «Liesma», 1985

Čehoslovakijas SR literatūrzinātnieka, Prāgas Kārļa universitātes profesora Radegasta Paroleka grāmata «Baltijas literatūras salīdzinoša apcere», kas rakstīta kā mācību līdzeklis čehu studentiem, latviešu lasītāju var interesēt galvenokārt kā darbs, kas sarakstīts pēc vēsturiski salīdzināmās metodes un līdz ar to spēj sniegt latviešu, lietuviešu un igauņu literatūras kopainu. No šādas ievirzes darba nevaram, protams, gaidīt pilnīgu precizitāti detaļās. Patiesi apbrīnojamas ir profesora R. Paroleka milzīgās zināšanas par šo triju padomju tautu kultūru un literatūru, patiesi apbrīnojams entuziasms, ar kādu viņš latviešu, lietuviešu un igauņu literatūru popularizē. Lasītāji no šīs grāmatas iegūs ne tikai priekšstatu par triju padomju tautu literatūras kopsakariem, bet tā palīdzēs viņiem saskatīt arī sasaistes pavedienus, kas aizstiepjas līdz čehu un slovaku literatūrai un kultūrai.

Redakcija

VELTĪTA
PROF. ARTURA OZOLA —
IZCILĀ
LATVIEŠU FILOLOGA,
DRAUGA UN SKOLOTĀJA
PIEMIŅAI

IEVADS

Mūsu monogrāfija ir pirmais čehu mēģinājums dot Baltijas literatūras problemātikas sistemātisku izklāstu. Ar terminu «Baltijas literatūra» mēs šeit saprotam lietuviešu, latviešu un igauņu literatūru. Grāmatai ir dažas īpatnības, uz kurām gribētos vērst lasītāju uzmanību.

Monogrāfijas pamatmetode ir literārā procesa apskats pa žanriem — dzeja, proza, drāma un kritika —, tomēr centāmies, cik to atļāva darba apjoms, sniegt visu izcilāko personību mākslinieciskā devuma īsu tipoloģisku raksturojumu, turklāt vislielākā vērība veltīta rakstniekiem, kuru daiļradei bijusi izšķiroša nozīme aplūkotajā periodā, piemēram, K. Donelaitim tautiskās atmodas sākumā, J. Rainim šī laikmeta augstākajā fāzē, A. Čakam laikā starp abiem pasaules kariem un E. Mieželaitim trauksmainajā laikā pēc padomju rakstnieku otrā kongresa.

Galvenā monogrāfijas īpatnība, ar ko tā atšķiras no parastās mācību grāmatu tipa palīgliteratūras, ir salīdzināmi vēsturiskais viedoklis. Tomēr salīdzināmā metode izmantota tā, lai neizjauktu konkrētās nacionālās literatūras kopsakarību. Baltijas literatūru attīstības process nav izklāstīts izolēti, pats par sevi, bet gan šo triju republiku vārda mākslas kontekstā, kā arī ņemot vērā Eiropas un citu Padomju Savienības republiku literatūras norises. Lasītājs te atradīs arī dažas paralēles ar slāvu literatūru, galvenokārt ar analoģiskām parādībām čehu un slovaku literatūrā. Lai lasītājs varētu gūt labāku priekšstatu par rakstnieka individualitāti un stilu, mēs dažos gadījumos atļāvāmies pievērst uzmanību analoģijām čehu literatūrā, piemēram, J. Poruka līdzībai ar mūsu Jūliju Zeijeru, E. Vildes vēsturisko romānu saskaņai ar Aloisa Jiráseka vēsturiskajiem

romāniem. Protams, runa ir tikai par aptuvenu šo citādā ziņā diezgan atšķirīgo personību salīdzinājumu.

Salīdzināmā metode dod iespēju lasītājam labāk izprast ne vien Baltijas literāro parādību kopīgo attīstības likumsakarību, bet vispirms *atšķirības*, kas izriet no atšķirīgiem vēsturiskiem apstākļiem. Šīs atšķirības mēs uzskatām par sevišķi svarīgām, tāpēc ka tieši tās vislabāk var pamatot apskatāmo literāro parādību nacionālo specifiku vai arī katra atsevišķa izcila rakstnieka individuālo devumu.

Salīdzināmi vēsturiskās metodes nosacījums ir vairāku literatūru laba pazīšana un spējas redzēt to attīstību paralēli. Tas nav tik vienkārši. Pat vislabākais literatūrvēsturnieks nevar zināt vienādi teicami visu literatūru un valodas, kurās tā rakstīta. Tāpēc nav izslēgts, ka arī mūsu apskatā būs daži robi vai vājākas vietas. Tomēr mēs ceram, ka nav izlaists nekas patiešām būtisks.

Tā kā grāmatas čehu teksts radies 1978. gadā, mēs atļāvāmies latviešu variantā dažus labojumus un papildinājumus, lai izklāstu vairāk tuvinātu mūsdienu stāvoklim. Pateicamies biedriem V. Greblei, V. Rūmniekam, A. Baugai un tulkotājai par viņu vērtīgajiem padomiem un piezīmēm, kā arī visiem «Liesmas» darbiniekiem, kuri piedalījušies šīs grāmatas izdošanā.

PIRMAIS UN PĒDĒJAIS VĀRDS

Mans vārds ir viens, viņš liksies skarbs:
Kad gars tev ir kūtris un saīdzis,
Kad pats sev par nastu tu palicis,
Viens vienīgs tad ir līdzeklis:
Darbs.

TAVA LAIME

Tu savu sajūsmu devi:
Nāks laiks, un mīlēs tevi;
Un, ja tavas acis to neredzēs,
Ja mūžam ar tevis nemīlēs, —
Tu tomēr to darījis esi,
Tu darbā savu laimi nesi.

*KREDO**

Es mīlējis karstāk,
Kaut karsti ar nīdis,
Aizvien mani aizrāvis
Lieluma brīdis.

Bet cilvēkus mūžam
Tik mīlējis esmu,
Mans ienaids tik dedzis
Pret zvērības dvesmu.

Rainis

---

* Dzejoļa «Apaļš cilvēks» divi pēdējie panti. *(Tulk. piezime.)*

I. LITERATŪRAS ATTĪSTĪBAS SABIEDRISKIE APSTĀKĻI BALTIJĀ

Jāteic, ka mūžīgos priekos
nav laimējies izaugt nevienam...

K. Donelaitis «Gadalaiki»

Ar romantisma atnākšanu pagājušā gadsimta sākumā Eiropa atklāj veselu virkni līdz tam laikam maz pazīstamu nacionālu literatūru. Blakus ģermāņu literatūrai, galvenokārt skandināvu, ievērību gūst — tas ir Gētes un Herdera nopelns — arī slāvu un baltu literatūra, ko tolaik uzskata par eksotisku. Gēte pārtulko serbu varoņepikas paraugus (piem., «Dziesmu par Agas Hasana sievu») un pievērš uzmanību pat čehu dzejai. (Viņš pārtulkojis «Puķu pušķi» no Krāledvoras «Rokraksta».) Tomēr vislielāko ievērību guva tolaik populārā grāmata — Herdera «Tautu balsis dziesmās» (*«Stimmen der Völker in Liedern»*), kura, starp citu, satur interesantus lietuviešu, latviešu un igauņu dziesmu paraugus. Slāvu, baltu un citu Eiropas tautu dziesmās Herders saskatīja šo tautu savdabīgā gara apbrīnojamas izpausmes un paredzēja tām lielu nākotni kultūrā.

Šajā ziņā viņš patiešām nemaldījās. Pēc pusotra gadsimta šīs tautas guva ievērojamus panākumus, un viņu literatūru augstākie sasniegumi ir atzīts ieguldījums pasaules progresīvās kultūras krātuvē. Raiņa vārdi «tu darbā savu laimi nesi» domāti ne vien atsevišķam cilvēkam, bet arī veselām tautām un to devumam kultūrā. Arī maza tauta var būt liela ar to, kādas nemirstīgas vērtības tā radījusi un kā bagātinājusi cilvēci. To ļoti labi apzinājās ne vien slāvu, bet arī Baltijas tautu nacionālās atmodas va-

došie darbinieki. Taču Baltijas literatūras ceļš uz pasaules kultūras virsotnēm bija garš un ērkšķains. Turklāt Baltijas literatūras attīstībā vērojama liela nevienmērība un tai piemīt dažas īpatnības, kuru vēsturiskās saknes sniedzas vairāku gadsimtu dziļumā un kuras izskaidrojot nevar iztikt bez salīdzināmās metodes.

Pats Baltijas literatūras jēdziens nav vēl pilnīgi nostiprinājies. Ar terminu «baltu literatūra» parasti saprot divu brālīgu tautu — lietuviešu un latviešu — literatūru, jo abas šīs valodas veido vienu indoeiropiešu valodu saimes grupu, ja neskaitām līdzi izmirušos senprūšus, no kuriem Baltijas rakstniecībā palikušas tikai niecīgas pēdas. Te nav domāti vācu garīdznieku centieni sastādīt senprūšu valodas vārdnīcu un tulkot baznīcas tekstus senprūšu valodā, bet prūšu motīvi lietuviešu un latviešu folklorā un daiļliteratūrā, piem., pagānu mitoloģijas atspulgi tautasdziesmās (dainās) un teiksmās. Šie jautājumi līdz šim nav apmierinoši izpētīti, turpretī par senprūšu valodu pašlaik eksistē jau diezgan plaša speciālā literatūra.

Senāk gan bija uzsākti mēģinājumi iedibināt vēl citu, piemēram, latgaļu literatūru, tomēr tiem nebija panākumu. Tie palika tikai kā noteiktas reģionālas, savdabīgas daiļrades piemēri. Pašlaik vairums pētnieku ietver latgaļu rakstniecību kā īpašu nodaļu latviešu literatūrā.

No salīdzināmā viedokļa zināma nozīme ir izpētīt latgaļu folkloru kā saikni starp lietuviešu un latviešu folkloru. Latgaļu tekstiem ir sava iedibinājusies pareizrakstība. Tika izdoti latgaļu žurnāli un gramatikas. Latgaliski rakstītus dzejoļus var atrast pat vislielākā latviešu dzejnieka J. Raiņa daiļradē, piem., grāmatā «Tie, kas neaizmirst» dzejolis «Munu jaunu dīnu zeme». Tāda reģionāla mikroliteratūra, kas

devusi zināmu vērtīgu ieguldījumu kultūrā, parasti radusies robežapgabalos. Reizēm tā spējusi uz kādu laiku kļūt patstāvīga (provansiešu literatūra Francijā), dažreiz notikusi divu literāru valodu izveidošanās, piem., Norvēģijā vai Lužicas serbu literatūrā, taču lielākoties tā pakāpeniski panīkusi un agrāk vai vēlāk iekļāvusies nacionālajā kontekstā.

Baltijas literatūrā ietilpināma arī igauņu rakstniecība, kaut gan igauņu valoda pieder pie somugru grupas. Šis viedoklis ir pamatots, tāpēc ka vēsturiskie likteņi un kultūras tradīcijas igauņus vairāk saista ar latviešiem un lietuviešiem nekā ar valodā tuvākajiem somiem un karēļiem, par attālākajiem ungāriem nemaz nerunājot. Pats par sevi saprotams, ka varētu atrast daudz saistošu pavedienu starp igauņiem un somiem (salīdzinot, piem., somu eposu «Kalevala» ar igauņu «Kalevipoegu» vai kopīgos motīvus somu un igauņu dziesmu folklorā), tomēr ikviens nopietns pētnieks labi saprot, ka somu literārā situācija visnotaļ stipri atšķiras no igauņu apstākļiem. Somu literatūra ir cieši saistīta ar skandināvu kontekstu, turpretī igauņu literatūra ir organiska Padomju Baltijas kultūras konteksta sastāvdaļa.

Ar to mēs nekādā ziņā nedomājam noliegt noteiktas paralēles starp Skandināvijas un Baltijas literatūrām, kuru savstarpējie sakari padziļinājās galvenokārt 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Turklāt skandināvu literārie darbi Baltijā vienmēr bijuši iemīļoti, tikuši daudz lasīti un sistemātiski tulkoti. Somijā un pārējās skandināvu zemēs progresīvie latvieši un igauņi paglābās lielajā vajāšanas laikā pēc 1905.—1907. gada revolūcijas sakāves, jo tieši Baltijā, tāpat kā Maskavā, 1905. gada revolūcijai bija ļoti plašs vēriens.

Taču Baltijas tautu vēsturiskie likteņi izveidojās

gluži citādi nekā Skandināvijas tautu likteņi, tāpēc citāds ir arī Baltijas kultūras un literārais konteksts. Šīs atšķirības iemesli ir dziļi pagātnē. 13. gs. Baltijā iebruka vācu krustneši, iznīcināja Rīgas jūras līča piekrastes sākotnējos iedzīvotājus, somugru izcelsmes lībiešus (līvus; no turienes senais apgabala nosaukums — Livonija, *Livland*), iekaroja latgaļu, kuršu, zemgaļu, sēļu un igauņu zemes. Vienīgi Lietuva ar pūlēm izturēja viņu periodiskos iebrukumus. Bet arī no Lietuvas zemes iekarotāji atrāva lielus gabalus (Mazā Lietuva, Klaipēda). Savu neatkarību Lietuva galīgi zaudēja tikai ūnijā ar panu Poliju. Un visas Baltijas zemes beidzot pakļāva cariskā Krievija.

Latvieši un igauņi dzīvoja vācu baronu smagajā jūgā gandrīz septiņsimt gadu. Feodālā dzimtbūšana šeit sasniedza verdzībai līdzīgu barbarisku formu, kas izraisīja sašutumu arī valdošās tautas progresīvās daļas vidū, kā pierāda vācu publicista un apgaismības ideju piekritēja Garlība Merķeļa ievērojamā grāmata «Latvieši» (*«Die Letten vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts»*), kas izdota Leipcigā 1797. gadā. Cita liecība par to ir Johana Kristofa Petri grāmata *«Estland und die Esten»* («Igaunija un igauņi», 1802), kura pievērš uzmanību līdzīgai varmācībai Igaunijā. Baltijas baronos šie sacerējumi, protams, izraisīja spēcīgu pretestību. Barons Georgs fon Firkss pat sarakstīja vācu muižniecības «aizstāvēšanu» pret Merķeli. («Latvieši Kurzemē jeb Manas tēvzemes aizstāvēšana pret G. Merķeļa un viņa «Latviešu» uzbrukumiem». Tā iznāca 1804. gadā Leipcigā.) Fon Firksu ģimenē acīmredzot ir cieņā antiprogresīvas tradīcijas. Tās turpinājuši Vilhelms fon Firkss — buržuāziskās Latvijas saeimas deputāts — un Oto fon Firkss — Bonnas parlamenta deputāts.

Cara valdība nelikvidēja vācu baronu virskundzību. Gluži otrādi, no Baltijas vācu baronu dzimtām nāca ne mazums augstu cara ierēdņu, kas kalpoja galmā un galvenokārt virsnieku korpusa visaugstākajās daļās. Smagi, ārkārtīgi smagi bija elpot Baltijas tautām divkāršajā jūgā, un tikai palēnām tās atguvās no dziļās nomāktības un sasparojās savai kultūras dzīvei, savai literatūrai.

Apstākļi nacionālās atmodas uzplauksmei Baltijā bija ārkārtīgi nelabvēlīgi, daudz nelabvēlīgāki nekā Somijā vai Čehijā. Tāpēc arī literārā atmoda Baltijā sākās vēlu. Ilgāku laiku Baltijas tautu kultūras dzīvē atšķirībā no vairāk atraisītās skandināvu kultūras dzīves vērojami zināmi nebrīvuma, ierobežota lidojuma un apcirptu spārnu elementi. Balādiskā noskaņa, kas tik raksturīga ziemeļu rakstniekiem, šeit ieguva vēl drūmākus toņus, darbos paustās dzīves izjūtas ir vēl traģiskākas.

Piemēram, dzejoļi, ko 19. gs. 80.—90. gados rakstīja Eduards Veidenbaums, neapšaubāmi pauž ne vien latviešu, bet acīmredzot arī igauņu tautas rūgtās un izmisuma pilnās izjūtas. Ne velti Veidenbaums studēja Tērbatas universitātē un tās gaisotnē izauga par dzejnieku.

Skandināvijā, izņemot Somiju, situācija bija nesalīdzināmi labvēlīgāka. Skandināvijas literatūra veido viendabīgāku veselumu nekā Baltijas literatūra. Skandināvu literatūru radījušas nelielas, augsti kulturālas tautas ar kopīgu valodas un folkloras pamatu, kopīgām protestantu tradīcijām un diezgan lielu tautas pašpārvaldi. Zemnieks te nekad nav izjutis tik bargu nebrīves jūgu kā Austrumeiropas un Baltijas zemnieki. Vienīgi Somija nedaudz atšķiras no šī kultūras ziņā savdabīgā kopuma un valodnieciski veido jau tiltu uz Baltiju, tāpat kā igauņi ir sasaiste starp

Baltiju un kaimiņiem somiem. Blakus krasām atšķirībām te, protams, ir dažas spilgtas līdzības — galvenoties motīvos: zeme izskatās vienāda, pārsvarā ir skarbas ainavas ar daudziem ezeriem, te ir ziemeļu daba ar baltajām naktīm, laukos vairumā ir viensētas, pagātnē — luterāņu ietekme (izņemot Lietuvu un Latgali, kuras bija katoliskas). Kultūrā vērojama spēcīga vācu un zviedru ietekme, ko vēlāk izspieda krievu ietekme.

Baltijas tautu nacionālās atmodas darbiniekiem vajadzēja sūri grūti cīnīties par maizes riecienu, par izglītību, par katru vismazāko panākumu sabiedriskās dzīves jomā. Tāpēc arī viņiem biogrāfijas ir tik līdzīgas — vairums bijuši lauku skolotāji vai rakstveži. Tikai retajam izdevās sasniegt labāku stāvokli. Viņiem bija lemta pārstrādāšanās, badošanās, vajāšana un gandrīz vienmēr — priekšlaicīga nāve. Retā Eiropas zemē tik dārgi bija jāmaksā par katru progresa solīti, par katru daiļdarbu. Lielu nāciju literātiem salīdzinājumā ar viņiem vienmēr klājies vieglāk. Mazo, apspiesto Baltijas tautu rakstniekiem vajadzēja pārvarēt ne vien lielākus sociālus un policejiskus šķēršļus, bet arī savas nelielās nacionālās vides pieticību, ja tie gribēja radīt kultūru, kas varētu līdzvērtīgi stāties blakus attīstītu, lielu tautu kultūrai. Tādos apstākļos mazas, pakļautas tautas rakstniekam reizē ar talantu bija nepieciešams arī varonīgs, enerģisks gars, jo citādi, ievērojot toreizējo drūmo stāvokli, vairumam Baltijas rakstnieku būtu jākrīt izmisumā.

Īpaši spilgti šo patiesību apstiprina lietuviešu rakstniecības likteņi 1864.—1904. gadā, kad bija aizliegtas ar latīņu burtiem iespiestas lietuviešu grāmatas un žurnāli. Lietuviešu inteliģentiem vajadzēja slepeni mācīt savu tautu lasīt un rakstīt. Lietuviešu

grāmatas kontrabandas ceļā tika piegādātas no netālās Prūsijas, kur lietuvieši bija viena no mazākumtautībām. Ne jau velti par lietuviešu tautiskās atmodas simbolu kļuva nevis kāds slavens valdnieks vai karavadonis, kuru Lietuvas vēsturē arī bijis gana, bet gan kāds nezināms grāmatnesējs, kurš, riskēdams ar dzīvību, nesis pāri robežai grāmatas dzimtajā valodā un kuram lietuvieši uzcēluši skaistu pieminekli parkā blakus Mākslas muzejam Kauņā.

Te mēs saduramies ar Baltijas tautu literārās attīstības zināmas nenormālības problēmu, ar jautājumiem par tās kontinuitāti un diskontinuitāti, tātad ar problēmu, ko nepazīst lielu tautu literatūra, atskaitot atsevišķus izņēmumus (piem., Krievijā tatārumongoļu kundzības laikā), bet kas mazajām tautām vienmēr bijusi ļoti aktuāla (piem., dienvidslāvu un armēņu literatūras liktenis turku kundzības laikā un čehu literatūras liktenis laikā pēc kaujas Baltajā kalnā).

Ja nacionālo literatūru izprotam kā vēsturiski progresējošu sarežģītu sistēmu, kam ir savas iekšējas likumsakarības un attīstības stadijas, kurās atspoguļojas pasaules literārais process, tad ir skaidrs, ka normālos apstākļos katra nacionālā literatūra — kaut arī pēc sava ieskata — iet vairāk vai mazāk kopsolī ar pārējās progresīvās pasaules literatūras attīstību un ka te notiek savstarpēja auglīga ietekmēšanās un radoša sacensība. Taču mazu tautu literatūras vēsturē ne reizi vien pienāk brīdis, kad šo normālo stāvokli pēkšņi pārtrauc ar literatūru nesaistīta barga iejaukšanās, kas pašos pamatos pārvērš vietējās literatūras eksistences noteikumus, piemēram, karš, okupācija vai zemes politiska izolācija no pārējās pasaules. Tad nacionālā literatūra zaudē dzīvos kontaktus ar literāro attīstību citās zemēs,

pārstāj bagātināties ar to pieredzi un pati dod mazāku ieguldījumu progresā. Literatūras attīstība kļūst gausāka, iegrimst sevī, vietējās literatūras raksturā katrā ziņā sāk parādīties arhaiskas iezīmes salīdzinājumā ar citām literatūrām, kas pa to laiku vairāk progresējušas. Iestājas stagnācija. Tikai pēc situācijas maiņas vai izolācijas pārrāvuma atjaunojas pārtrauktie kontakti ar pasaules literāro attīstību — un mēs esam liecinieki nokavētā atgūšanai. Baltijas literatūrā intensīvs paātrinātas attīstības periods ir galvenokārt 19. gs. deviņdesmitie gadi un 20. gs. sākums.

Mīnusi var pat pārvērsties plusos. Paātrinātas attīstības literatūra var bagātināties ar izcilāko literatūru pieredzi, radīt jaunas, savdabīgas literāras formas, kurās folkloras un senākās klasiskās mākslas metodes oriģināli apvienojas ar visjaunākajām, vismodernākajām formām, kā tas bieži notiek it īpaši Baltijas tēlotājā mākslā, piemēram, Staša Krasauska lieliskajās ilustrācijās Eduarda Mieželaiša dzejoļiem vai Ģirta Vilka dekorācijās Raiņa lugām.

Pēkšņa un cietsirdīga iejaukšanās tautas dzīvē var uz ilgiem gadiem, dažreiz pat uz veseliem gadsimtiem apturēt daudzsološu literāru attīstību. Lielu tautu literatūra to pārdzīvo vieglāk, turpretī mazām tautām tas gandrīz vienmēr nozīmē ārkārtīgas briesmas, kā rādījusi pieredze ar vācu iekarotāju iebrukumiem Baltijā kopš 13. gs. līdz pat vācu fašistu agresijai 1941.—1945. gadā. Vislielāko briesmu brīžos mazo Baltijas tautu literatūra un kultūra bieži vien aizstājusi sabiedriskās apziņas pārējās formas. Rakstniekiem tautas dzīvē nereti bijusi lielāka nozīme nekā politiķiem, no kuriem daudzi sadarbojušies ar iebrucējiem. To, ko Jūliuss Fučiks pierāda ar čehu mākslinieku piemēriem — J. Neruda, B. Smetana, M. Alešs, P. Bezručs —, vēl lielākā mērā var

Vīļa Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
85— 49.459

apgalvot par lielajiem Baltijas rakstniekiem, par Donelaiti, Raini, Lidiju Koidulu un citiem.

Skarba iejaukšanās tautas dzīvē — pie tās piederēja arī cara valdības pasludinātais lietuviešu preses aizliegums — pastiprināja arī nevienmērību un ievērojamu tipoloģisku atšķirību Baltijas literatūras attīstībā, galvenokārt nevienmērību divu galveno kultūras centru attīstībā Baltijā — lietuviešu Viļņā un igauņu Tērbatā —, kur bija iespējams iegūt universitātes izglītību. Ar šo faktu un arī ar reliģiskajām pretišķībām (katoliskā Lietuva un Latgale pret luterānisko Latviju un Igauniju) saistās acīm redzama attīstības bipolaritāte Baltijas literārajā kontekstā. Par pirmo literārās atmodas centru kļuva Viļņa un kopā ar to — lietuviešu rakstniecība. Tikai vēlāk pie vārda tiek otrs centrs un kopā ar to — latviešu un igauņu literatūra.

Arī tam ir savs izskaidrojums. Lietuva ilgi bija patstāvīga lielkņaziste ar savām kultūras un sabiedriskām iestādēm. Viduslaikos tā bija pat lielvalsts, kurai bija arī progresīva nozīme, jo tā aizturēja vācu iekarotāju virzīšanos uz austrumiem un tatāru un mongoļu ordu spiešanos uz rietumiem. Tādējādi tā labvēlīgi ietekmējusi visas Austrumeiropas kultūras attīstību.

Viduslaikos Lietuvai bija rosīgi sakari ar Čehiju. Jau 14. gs. Prāgas universitātē izglītību ieguva diezgan daudzi lietuvieši. 1397. gadā Prāgas universitātē tika nodibināta Betlēmes kapelas Lietuviešu kolēģija. Pats J. Huss palīdzēja sastādīt kolēģijas statūtus. Daudzi no lietuviešu studentiem kļuva par viņa piekritējiem. Husa uzskatus Lietuvā izplatīja Prāgas Jeronīms. 1413. gadā viņu pieņēma Lietuvas lielkņazs Vītauts. Lietuvā viņš pavadīja gadu. Vēlāk, 1421. gadā, uz Lietuvu aizbrauca vairāki husītu pārstāvji, lai piedāvātu Čehijas kroni Jagailim vai Vī-

tautam. Vītauts aizsūtīja uz Čehiju Zigmundu Koributoviču no Jagellonu valdnieku dzimtas, kurš kļuva par Čehijas karalistes pārvaldnieku laikā no 1422. līdz 1427. gadam. Pirmais grāmatiespiedējs Viļņā un visā Lietuvā bija Francisks Skorina, kurš pirms tam bija darbojies Prāgā un 1525. gadā izdevis pirmās divas grāmatas baltkrievu valodā.

Diemžēl pēc vācu iekarotāju sakāves slavenajā kaujā pie Grīnvaldes (1410), kurā kopā ar čehu karadraudzi esot piedalījies arī Jans Žižka no Trocnovas, un pēc vācu Livonijas ordeņa sagrāves kaujā pie Pabaiskas (1435) lietuviešu kņazi neizmantoja izdevīgo gadījumu, lai gūtu galīgu uzvaru, t. i., atbrīvotu visu Baltiju no vāciešiem. Turpretī viņi uzsāka avantūristisku politiku — uzbrukumus austrumos — un ar savu neveiksmīgo orientāciju stipri veicināja zemes polonizāciju. Tomēr viduslaiku poļu un lietuviešu lielvalsts ar savām kultūras iestādēm, skolām un inteliģentu nacionālajiem kadriem radīja priekšnosacījumus lietuviešu literatūras attīstībai. Viļņas universitāti 1579. gadā nodibināja Stefans Batorijs. Katoļu cīņā pret reformāciju uzvarēja katolicisms; starp citu, tas bija galma nopelns, jo galms bija katolicisma pusē un ataicināja uz valsti jezuītus. Tērbatas universitāte Igaunijā radās vēlāk. (1632. gadā to nodibināja zviedri.)

Kaut ar novēlošanos, tomēr lietuviešu rakstniecība ar visām savām sākumā ļoti pieticīgajām iespējām bija patiesi nacionālas rakstniecības pirmais aizmetnis Baltijā un savā attīstībā aizsteidzās priekšā igauņu un latviešu rakstniecībai. Šo attīstību jau 18. gs. otrajā pusē aizsāka Kristijons Donelaitis, pirmais ģeniālais Baltijas tautu rakstnieks, kurš darbojās Mazajā Lietuvā, ko bija ieņēmusi Prūsija un jau tolaik stipri pārvācojuši kolonisti no vācu valsts vidienes. Savu iniciatoru stāvokli Baltijas tautu

literatūrā lietuviešu rakstnieki principā saglabā visu 19. gs. pirmo pusi, pat arī tajā laikā, kad Viļņas universitāte pēc neveiksmīgās sacelšanās 1830.—1831. gadā ir slēgta.

Diemžēl šo daudzsološo attīstību galīgi apturēja cara aizliegums, kas ilga no 1864. gada līdz pat pirmsrevolūcijas — 1904. gadam un radīja jaunajai lietuviešu literatūrai tik grūtu situāciju, ka tās attīstība neizbēgami palēninājās un uz laiku iestājās stagnācija.

Taču 19. gs. vidū aktivizējas literārās attīstības otrs pols Baltijā — rosīga kļūst latviešu un igauņu literatūra. Tajā laikā sāka pozitīvi izpausties dzimtbūšanas atcelšanas sekas šajā Krievijas impērijas daļā. Tomēr visa zeme un politiskā vara palika vācu muižniecības un vācu luterāņu mācītāju rokās.

Kopš gadsimta vidus Tērbatas universitātē iestājas aizvien vairāk latviešu un igauņu studentu, rodas nacionālas studentu korporācijas un literāri pulciņi, sāk veidoties nacionālās atmodas literatūra, kuras ierosinātāji Latvijā ir Juris Alunāns un jaunlatviešu kopa, Igaunijā — mazliet agrāk — F. Kreicvalds un citi. 19. gs. beigās šis otrs Baltijas kultūras centrs jau manāmi apsteidz nelaimīgi cietušo Lietuvu. 19. gs. 90. gados un galvenokārt 20. gs. sākumā uz kādu laiku Baltijas literatūras attīstības pirmajās rindās nonāk latvieši. Latviešu literatūra šajos gados dod veselu plejādi interesantu rakstnieku, kuru priekšgalā stāv J. Rainis. Bet arī Igaunijā tolaik izvirzās virkne izcilu autoru — E. Vilde, A. Tammsāre, F. Tuglass u. c. Raksturīgi, ka Lietuvā, kur cara aizliegums apgrūtina nacionālās literatūras attīstību, pasaules virsotnes sasniedz un jaunus ceļus izlauž ģeniālais gleznotājs un mūziķis M. K. Čurļonis, kura darbus apbrīnojuši M. Gorkijs

un R. Rolāns. Lietuviešu literatūras attīstībā jauna rosme sākas galvenokārt 1905.—1907. gada Krievijas revolūcijas ietekmē.

Tikai 20. gs. 20.—30. gados sāk izlīdzināties vēsturiski radusies nevienlīdzība literārajā attīstībā. Augstu pakāpi literatūras attīstība sasniedz pēc padomju varas atjaunošanas Baltijas republikās, it īpaši pēc PSKP XX kongresa.

II. BALTIJAS LITERATŪRAS SĀKOTNE UN FOLKLORAS LOMA

Māte mani rātin rāja,
Ka es liela dziedātāja;
Tā, māmiņa, tava vaina:
Dziedādama šūpli kāri.

Latviešu tautasdziesma

Nacionālā rakstniecība visā Baltijā sākas diezgan vēlu, pat Lietuvā, kur bija relatīvi labāki priekšnoteikumi. Lietuviešu feodālā valsts gan radās jau 13. gs. pirmajā pusē, bet kristīgā ideoloģija, ar ko Eiropā parasti saistīta rakstniecības sākotne, iesakņojās tikai palēnām. Pagānisms te noturējās daudz ilgāk nekā citās zemēs. Toties Lietuvas lielkņazistes teritorija ātri palielinājās, tai tika pievienota ievērojama Baltkrievijas un Ukrainas daļa. Sākumā abām pusēm tas sagādāja zināmu labumu. Proti, pievienotā Baltkrievijas un Ukrainas teritorija tika pasargāta no tatāru-mongoļu briesmām un varēja attīstīt savu kultūru; ar Lietuvu to saistīja tikai lēņu attiecības. Turklāt pati Lietuva atradās stiprā bizantiešu un krievu ietekmē.

Pirmās lietuviešu grāmatas rodas tikai ap 16. gadsimta vidu, tātad apmēram tajā laikā, kad Prūsijā, Lietuvā un pārējās Baltijas zemēs sākas cīņa starp katoļiem un luterāņiem. Abas baznīcas centās dabūt ticīgos savā pusē un tāpēc ķērās pie garīgās literatūras izdošanas vietējā valodā.

Lietuvā tas bija Mažvīda katehisms (Kēnigsberga, 1547) ar priekšvārdu dzejā, t. i., ar pirmo poētisko tekstu lietuviešu valodā. Tam 1599. gadā sekoja katoļu «Postilla», ko no poļu valodas bija tulkojis

M. Daukša ar dedzīgu, bet jau novēlotu lietuviešu valodas aizstāvību. Pirmo lietuviešu valodas vārdnīcu 1629. gadā izdeva K. Širvīds, divu pirmo sprediķu grāmatu autors. 18. gadsimta sākumā parādās pirmie laicīgie teksti, piemēram, Ēzopa fabulu tulkojumi (tulk. J. Sulcs) 1706. gadā.

Pirmās grāmatas latviešu valodā ir katoļu (1585) un luterāņu (1586) katehisms, vēlāk sprediķu grāmata (1654) un vācu-latviešu vārdnīca, kuras autors ir G. Mancelis. Garīgo grāmatu autori latviešu valodā 16. un 17. gs. bija vienīgi vācu luterāņu mācītāji.

Visvecākais igauņu teksts ir katehisms divās valodās, ko 1535. gadā Vācijas pilsētā Vitenbergā izdeva mācītājs Juhans Kēle. Bībele igauņu valodā iznāca 1739. gadā. Pirmais laicīgais izdevums — kalendārs — tika publicēts 1731. gadā Tallinā.

No šīs pieticīgās sākotnes bija vēl ļoti tālu līdz patiešām nacionālas rakstniecības izcelsmei, un tā nu būtībā gandrīz līdz 19. gs. sākumam, t. i., līdz tautiskās atmodas sākumam, Baltijas tautu vienīgā dzīves izjūtu paudēja ir viņu folklora.

Baltijas tautiskās atmodas darbinieki arī šai ziņā bija stipri grūtākā situācijā nekā viņu kolēģi mazo slāvu tautu literatūrā Viduseiropā un Balkānos. Čehu un slovaku atdzimšanas laikmeta darbinieki varēja balstīties uz bagātīgo seno čehu literatūru. Gluži tāpat dienvidslāvu un bulgāru renesanses darbinieki varēja tālāk veidot savu literatūru, kuras mantojums jau pirms turku iebrukuma bija diezgan liels. Taču Baltijas tautu rakstnieki varēja balstīties vienīgi uz folkloru. Par laimi, Baltijas tautu folklora pieder pie visbagātākajām pasaulē. Tās ir īstas tautas daiļrades lielvalstis. Lietuviešu, latviešu un igauņu folkloras līmenis ir aptuveni vienāds, tomēr, par spīti

visiem saskarsmes punktiem,* pastāv arī diezgan daudz tipoloģisku atšķirību.

Lietuviešu folklora piesaista filologu uzmanību ar valodas senatnīgumu. Tematikā, visā savā noskaņā, intonācijā un žanra struktūrā tai neapšaubāmi piemīt daudz kopīga ar slāvu kaimiņtautām — baltkrieviem un poļiem. Visspilgtāk tas izpaužas lietuviešu tautasdziesmās (dainās), lielākoties dziļdomīgās, elēģiski noskaņotās, ar daudziem atkārtojumiem un onomatopoētiskiem refrēniem. Atšķirībā no tēlainākajām latviešu dainām, kuras parasti īsā četrrindē vispārējos vilcienos attēlo noteiktu situāciju vai noskaņu, lietuviešu dainās biežāk parādās divrindu strofas un attīstās kāda darbība, kas nereti izskan balādiski. Ar to mēs sastopamies ne vien vairumā dainu ar kara sižetiem, bet arī daudzās mīlestības un kāzu dziesmās, piemēram:

Ai, ļaunā vīramāte no mājas mani izdzina
pēc ziemas zālītes, pēc vasaras sniega...
Pa ceļu gāju es, rūgti raudādama,
un tai ceļā es puisi jaunu sastapu.
Ai, kurp tu steidzies, manu drostaliņ,
un kādēļ tu raudi, meitenīt?
Ai, ļaunā vīramāte mani no mājas dzen
Pēc ziemas zālītes, pēc vasaras sniega...
Ej, meitiņ, ej, mana mazā,
ej gar mežu, gar jūras krastu.
Tur tu atradīsi priedi koši zaļu,
Zariņu nolauzīsi, paņemsi baltās putas
un savai vīramātei to aiznesīsi —
to ziemas zālīti, to vasaras sniegu...

Liela nozīme bija lietuviešu tautasdziesmu izdevumam 1825. gadā; tās bija savācis L. Rēza (1776—

* Skat. grām. «Baltijas tautu folklora» (krievu val.). R., 1968. 400 lpp. (*Autora piezīme.*)

1840), un laika ziņā tas apsteidza līdzīgu krājumu izdevumus Latvijā un Igaunijā. Par Rēzas ierosmes lielo atbalsi liecina fakts, ka jau divus gadus vēlāk iznāk pirmais tulkojums ārzemēs. Tā ir F. L. Čelakovska tulkotā lietuviešu tautasdziesmu izlase, kas izdota Prāgā 1827. gadā. Čelakovski tik ļoti esot savaldzinājusi lietuviešu valoda, ka viņš mēģinājis šajā valodā rakstīt vēstules. Lietuviešu dziesmu radniecīgums ar slāvu kaimiņu dziesmām pat pamudināja dažus slāvistus ierindot lietuviešu rakstniecību plašākā slāvu kontekstā. Tā nav nejaušība, ka Čelakovskis ievietojis vairākus lietuviešu dziesmu paraugus savu «Slāvu tautasdziesmu» 2. sējumā. Līdzīgiem uzskatiem jau senāk bija tuvu Herders.

Latviešu folklora no lietuviešu viskrasāk atšķiras ar dziesmas žanru. Latviešu dainas tiecas vairāk uz bezsižetiskumu un tikai nojaušamu tehniku. Tās lielākoties ir četrrindu improvizācijas bez atskaņām. Parasti tās ir sillabiskas vārsmas ar astoņām zilbēm rindā un sastāv no divām trohaja dipodijām. Taču dipodijai var būt arī tikai trīs zilbes. Tādā gadījumā trešā zilbe mēdz būt gara. Tad sillabotoniskais princips tajās zināmā mērā tiek kombinēts ar metrisko principu, kas ir tam funkcionāli pilnīgi pakļauts:

Mana miļa māmuliņa
Mani miļi audzināja.
Pati māte dubļus brida,
Mani nesa rociņā.

Pagātni te var tulkot ar tagadni. Vārsmas «Mani nesa rociņā» otrajā dipodijā ir tikai trīs zilbes: «rociņā», taču pēdējā ir gara!

Salīdzinājumā ar lietuviešu dainām latviešu tautasdziesmas izceļas ar lielāku aliterāciju skaitu. Šo

raksturīgo latviešu dainu īpatnību ievērojis jau profesors J. Zubatijs pagājušā gadsimta beigās.*

Acīmredzot tas tāpēc, ka latviešu valodā vārda akcents gandrīz vienmēr ir uz pirmās zilbes. Tāpēc arī skaņu līdzības pirmajās zilbēs var izpausties estētiski izteiksmīgāk.

Latviešu dainu skaits ir patiesi pārsteidzošs. Jau pirmais K. Barona un H. Visendorfa no 1894. līdz 1915. gadam izdotais vairāksējumu krājums «Latvju dainas» aptvēra 217 996 pierakstītus tekstus. Patlaban Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas kartotēkā to ir krietni pāri miljonam. Tāds tautasdziesmu daudzums nav atzīmēts nekur citur pasaulē.

Uz pirmo nozīmīgāko mēģinājumu tulkot latviešu dainas čehu valodā lasītājam vajadzēja gaidīt līdz pat 20. gadsimta sākumam. Tikai 1901. gadā J. Oto izdevniecībā Prāgā Ādolfa Heiduka Rakstu 23. sējumā iznāk «Latviešu motīvi, 1898—1899». Heiduka «Latviešu motīvi» atrodas uz robežas starp atdzejojumu un poētiskiem atspulgiem. Heiduks izraudzījies raksturīgus latviešu dainu motīvus un tautas tradīciju garā no tiem radījis jaunus dzejoļus. Atšķirībā no K. Ulmana, latviešu dainu vācu tulkotāja, kurš savā krājumā *«Lettische Volkslieder im Versmass der Originale»* (Rīga, 1874) pēc iespējas turas pie oriģināla poētikas, Heiduks maina zilbju skaitu rindā (lielākoties uz desmit zilbēm), visur ievieš atskaņas un dod šiem atveidojumiem pats savus nosaukumus. Viņš tuvina dainu poētiku čehu mākslinieciskajai dzejai. Viņa «Latviešu motīvi» bija pirmā čehu lasītāju iepazīšanās ar latviešu folkloru. Grā-

* *Zubatijs J.* Par aliterācijām latviešu un lietuviešu dainās. Prāga, 1894. Prof. Zubatijs veltījis baltu valodām un kultūrām lielu uzmanību, kā to liecina rakstu krājums, kas izdots 1926. gadā Prāgā par piemiņu viņa četrdesmit gadu ilgajai darbībai Kārļa Universitātē (1884—1925). (*Autora piezīme.*)

matas rašanos neapšaubāmi veicināja dzejnieka simpātijas pret mazajām Baltijas tautām, kuru toreizējā stāvoklī un kultūras attīstībā varēja atrast daudz saskarsmes punktu ar čehu attīstību.

Igauņu folklora atšķiras no latviešu folkloras ar lielāku slieksmi uz episkumu. Dziesmu tur gan ir nedaudz mazāk, taču bieži tās ir garākas un dažreiz tām ir diezgan sarežģīti sižeti. Tām piemīt arī noteikta motīvu sasaiste ar somu dziesmām, kas ir tām tipoloģiski radniecīgas. Pirmais nozīmīgākais publicējums — 1856. gadā (krājums «Senā kantele», igauniski *«Vana kannel»*, sakārtojis Jakobs Hurts). Tur sakopotas 40 000 tautasdziesmas. Izcils folklorists bija arī M. J. Eizens — pasaku, teiku, sakāmvārdu, parunu vācējs.

Igauņu dziesmu folkloras saknes sniedzas dziļi pagātnē, it īpaši tās episkie motīvi; to apliecina senās skandināvu sāgas, kurās teikts, ka igauņi dziedājuši par saviem spēkavīriem. Seno igauņu dziesmu poētikai raksturīgi, ka tās nav dalītas pantos un tām nav regulāru atskaņu. Tajās ir arī daudz aliterāciju. Nav izslēgta ziemeļu aliterācijų tradīcijas ietekme. Dzejas rindā tāpat bieži ir astoņas zilbes. Pārsvarā ir trohaja vai daktilotrohaja* shēma. Tikai jaunākās dziesmas 19. gadsimtā (sentimentālās, dzērāju, mīlestības dziesmas) ir atskaņotas un sadalītas pantos. Gluži tāpat kā dienvidu kaimiņiem, arī igauņiem ir daudz teiksmu (par Kaleva dēlu, kurš mācījis cilvēkiem art un būvēt pilsētas, par Sāremas spēkavīru, par gudro Antu, kurš spējis piekrāpt velnu, utt.). Daudz pasaku par velniem saglabājušās arī Lietuvā un Latgalē, kur velna motīvs bagātīgi atspoguļojas tautas tēlotājā mākslā. Visā Baltijā visvairāk

* Šeit domāts senāko igauņu tautasdziesmu pantmērs, t. s. regiverss (no ig. val. *regivärs*). (*Tulk. piezīme.*)

pazīstami Latgales keramikas velni. No pārējiem motīviem visā Baltijā neparasti spilgts ir mātes un bāreņa motīvs. Dziesmu par bāreņiem te ir vairāk nekā lielākajā daļā kaimiņzemju, un to dzejiskā izveide reizēm ir patiesi apbrīnojama.

Baltijā folklora literatūras attīstībā spēlē daudz lielāku lomu nekā daudzās Rietumeiropas zemēs. Baltijas tautu atmodas laikā dzejnieki no tās smēluši galvenās ierosmes savai daiļradei. Viņi mēģināja pat rekonstruēt savu tautu eposu, kura pēdas it kā būtu saglabājušās fragmentāri, t. i., atsevišķās dziesmās un tautas teikās. Latvijā tādu mēģinājumu izdarīja A. Pumpurs poēmā «Lāčplēsis», Igaunijā — F. Kreicvalds eposā «Kalevipoegs». Acīmredzot te bija grieķu (Pumpuram — Homēra) un somu (Kreicvaldam — Eliasa Lēnrūta 1835. gadā izdotās «Kalevalas») ietekme. Drīz gan izrādījās, ka iespējamā tautas eposa eksistence ir grūti pierādāma, bet tas nav būtiskais, vērtējot «Lāčplēsi» vai «Kalevipoegu». Izšķirošais ir tas, ka radušies jauni, izcili daiļdarbi, kas ievērojami veicinājuši vietējās rakstniecības attīstību un iedvesmojuši arī Baltijas komponistus un māksliniekus.

Spēcīga folkloras ietekme Baltijas literatūrā nemazinās, arī parādoties moderniem virzieniem dzejā un revolucionārai jaunradei 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā (Vinca Krēves-Mickeviča «Dainavas novada vecļaužu teiksmās», Raiņa drāmās, Juhana Līva lirikā u. c.). Bagātīgu folkloras materiālu izmantojumu atrodam arī visjaunākajā Baltijas rakstnieku, piemēram, E. Mieželaiša daiļradē.

Atšķirībā no Rietumu literatūras folklorai Baltijā nepavisam nav tikai vēsturiski muzejiska vērtība. Baltijas moderno rakstnieku un mākslinieku daiļradē tā, protams, nav atmodas laikam raksturīgā naivi romantiskā pievēršanās folklorai kā paraugam,

ne arī modernistiska stilizācija, bet folkloras tradīciju un tēmu organisks, radošs izvērtējums, t. i., to funkcionāla izmantošana un ieplūdināšana jaunā, modernā mākslinieciskā kontekstā. Folkloras elementi te pakļauti jaunai pasaules koncepcijai, jaunai poētikai un tās garā aktualizēti mūsdienu dzīves izteikšanai. Te slēpjas viens no mūsdienu Baltijas rakstnieku, mākslinieku un komponistu specifiskās mākslinieciskās savdabības dziļākajiem cēloņiem. Izprast viņu mākslinieciskо devumu un pārtulkot to citā valodā bieži nav iespējams, ja nav pazīstama Baltijas tautu folklora.

III. NACIONĀLĀS ATMODAS LITERATŪRA

1. NO KLASICISMA LĪDZ TAUTISKAJAM ROMANTISMAM

Tādu rītdienu dod, Kungs, ikkatram,
kam Lietuva dārga
un kas lietuvju mēlē vēl runā
un klausības pilda!
Možam un veselam liec tam ziedoni
saņemt ik gadus...

K. Donelaitis «Gadalaiki»

Savā pirmajā tapšanas periodā jauno Baltijas literatūru stipri ietekmē aizejošā apgaismības laikmeta filozofija un estētika, kuras pamatā mācība par t. s. dabisko cilvēka būtību. Apgaismībai bija divi paveidi: vecākais, racionālistiskais, ar ko saistīta klasicisma estētika, un jaunākais, sensuālistiskais, kurš kulmināciju sasniedza Ruso aicinājumā atgriezties pie dabas un sentimentālismā. Šī otra līnija ir jau romantisma sākums. Taču literārajā praksē 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā abas apgaismības līnijas stipri savijušās, pareizāk sakot, vecākā klasicisma poētika jau retumis sastopama tīrā veidā. Baltijas zemēs, tāpat kā mazākajām slāvu tautām, šo literāro attīstību sarežģī funkcionālā pakļautība abiem tautas apgaismības uzdevumu virzieniem.

Tas skaidri izpaužas lietuviešu literatūrā, kas Baltijā no 18. gs. beigām līdz 19. gs. vidum atrodas literārā procesa priekšgalā.

Pirmais ievērojamais lietuviešu dzejnieks Kristijons Donelaitis (1714—1780) neapšaubāmi balstījies uz apgaismības filozofiju un estētiku. Viņš turpina vecākā klasicisma tradīcijas; par to skaidri

liecina viņa heksametrā uzrakstītās poēmas «Gadalaiki» idejiskā un mākslinieciskā kompozīcija. Būdams zemnieka dēls, viņš apmeklēja skolu nabadzīgo ļaužu bērniem. Vēlāk viņš bija skolotāja palīgs un viens no nedaudzajiem tautiskajiem mācītājiem-piētistiem. Savu galveno darbu viņš uzrakstīja laikā no 1760. līdz 1770. gadam, bet visa poēma tika publicēta tikai pēc viņa nāves 19. gs. sākumā.

Apbrīnojami, ka tik humāni nobriedis un mākslinieciski spēcīgs darbs kā «Gadalaiki» radies tieši lietuviešu vidē, kurā pirms Donelaiša vērojama samērā nabadzīga rakstniecība (daži tulkojumi, reliģiski raksti un kalendāri). Un pēkšņi tur parādās dārgums, kas darītu godu jebkurai attīstītai Eiropas literatūrai 18. gadsimtā. Pietiek minēt tikai dažus faktus salīdzinājumam. Pirmajam lielajam daiļdarbam atdzimšanas laikmeta čehu literatūrā, kuram ir Eiropas mērogs, — K. H. Māhas romantiskajai poēmai «Maijs» — bija vēl ilgāks tapšanas laiks, un tas radās daudz vēlāk. Bet pirms šīs poēmas publicēšanas čehu literatūrā bija nesalīdzināmi vairāk darbu nekā lietuviešiem pirms Donelaiša. Krievu dzejā Donelaiša laikabiedrs ir G. Deržavins, noteikti klasiskāka, aristokrātiskāka un varbūt arī ne tik dzejiska personība, kaut arī tas bija diezgan liels talants. Tāpat arī salīdzinājums ar Fonvizinu un Radiščevu darītu godu Donelaitim. Viņa «Gadalaikus» neapšaubāmi ietekmējusi vācu un poļu apgaismība, bet poēmā to gandrīz nevar manīt. Arī tas runā dzejniekam par labu.

Viņa apgaismotais humānisms ir panteistisks. Krāšņais dabas attēlojums, poētiski ļoti ietekmīgs, pauž augstāko — dievišķo harmoniju, kurā disharmonisku toni vieš tikai nesapratīgais «nekrietnais cilvēks» ar savu tumsonību vai cietsirdību. Daudzajās pamācībās, kuras vietumis ļoti atgādina fabulu

sentences, autors bieži vien apelē pie cilvēka saprāta un iedabas. Acīmredzot tā nav nejaušība, ka bez šīs poēmas Donelaitis vēl uzrakstījis vairākas fabulas, kas ir klasicisma tradīciju tipisks žanrs. Ar Donelaiša apgaismības estētiku neapšaubāmi saistīta viņa kompozīcijas simetrijas, stingrās harmonijas un idejiskās skaidrības izsmalcinātā izjūta. Tā ir raksturīga iezīme viņa darba kompozīcijai kopumā un arī atsevišķām mazākām teksta daļām, it īpaši viņa salīdzinājumiem un paralēlēm, piemēram, ziemas ainavas attēlojumā:

Izbrīna pārņemts, tu redzi, cik staltas un svinīgas pēkšņi
Kļuvušas bārdainās priedes ar sniegainām cirtām; tās liekas
Cēlas kā augstdzimti kungi, kam parūkās pūderis sabērts,
Kamēr nabaga krūmi ar bijīgi noliektām galvām
Dižmaņu paspārnēs kvern kā zemnieki bikli vai raudot...*

Donelaitis ir savam laikam dziļi humāns un tautisks. Dzejnieks lūdz kungiem, lai tie ir laipni tēvi lietuviešu dzimtcilvēkiem, lai gādā par viņu labklājību, nesoda viņus ar miesassodiem un rūpējas par viņu izglītību. Apgaismotāju postulātu par cilvēku dabisko vienlīdzību viņš reizēm pauž pat atklāti parupji. To labi atklāj šāda sentence:

Liekas, mēs zinām ikviens, ka kails šai pasaulē ienāk
Labdzimtā augstmaņa dēls tāpat kā zemnieka puisis...
Kundzēnam, gluži tāpat kā vienkārša zemnieka sušķim,
Netīro dibenu nākas ar lupatas strēmeli nokopt,
Arī drēbītes, kurās viņš ievīstīts, jāmazgā bieži.

Pārsteidz Donelaiša iejūtība visos cilvēciskajos priekos un vājībās, cilvēka un dabas izpratne. Nekas cilvēcisks viņam nebija svešs, bet 18. gadsimtā, klasicisma stila estētiskā dogmatisma ietekmes laikā,

---

* *Donelaitis K.* Gadalaiki. R., 1963. Atdz. P. Kalva.

G. KROLLIS. «VASARAS PIESKĀRIENS II». *Oforts.*

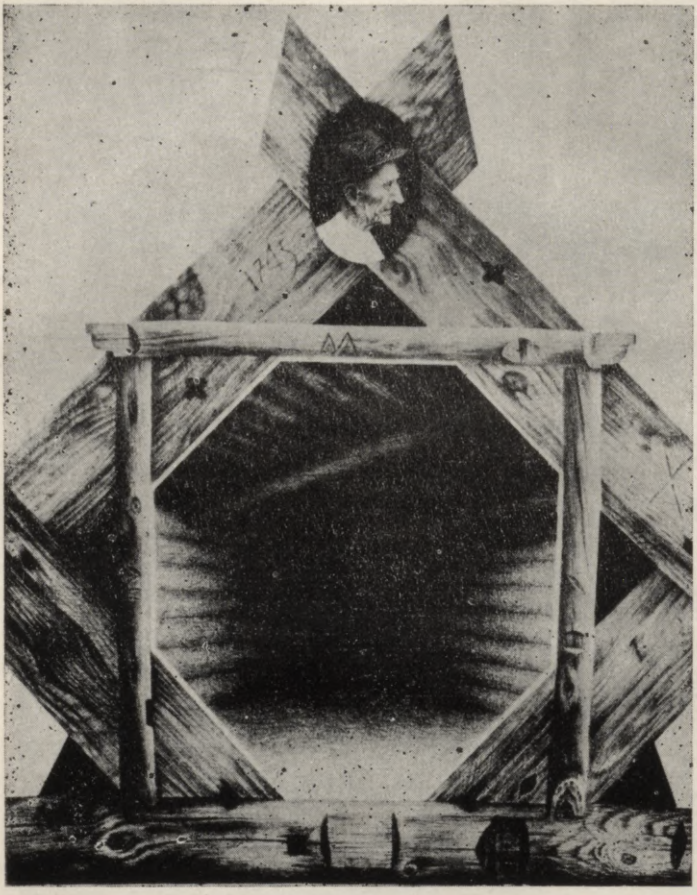

H. EELMA. «MÄJA». *Litogrāfija.*

tā bija samērā reta parādība. Viņš droši vien bijis ļoti gudrs un atjautīgs dzīves vērotājs un savā izteiksmē skaidri tiecies būt aforistisks. Vismaz daži viņa aforismu paraugi:

Ai, cik bezgala žigli rit cilvēka dienas uz galu!
Sveika, tu pasaule skaistā, pēc līksmajiem ziedoņa svētkiem!
Sveicināts esi tu, cilvēk, uz mīļās vasaras sliekšņa!
Zudāt un pazudāt jūs, mūsu jaunības saulainās dienas,
Pienāca skaudīgais rudens un samina daiļumu dubļos...

Gudrība Donelaitim apvienota ar humoru, kā par to it īpaši liecina viņa meistarīgās hiperbolas. Piemēram, birokrāta ārdīšanos viņš attēlo šādi:

Velti! Šis nespēja rimt, bet trakoja niknāk un niknāk,
Pārbaidot nabaga putnus, kas lidoja debesu jumā.
Arī viltīgais kumiņš ar izbīlī atšautu asti
Žigli manījās prom un garausis, drebulis īstais,
Trīcošs, aiz bailēm pusbeigts, kā kamols ievēlās krūmā.
Raugi, ir neveiklās vardes un krupji, no kuriem nereti
Mārki un dīķmalas mudž, līdz ar mazuļiem ūdenī lēca.
Zurkas un peles ar bērniem, tāpat kā pelēkās pūces,
Aizvēra acis no šausmām un palika paspārnēs guļam,
Kamēr zvirbuļi bira kā spradži no čukura lejā.
Tā, vai jūs dzirdējāt, — tā šis briesmonis lādēties prata!

Tās vairs nav šausmas, bet groteska!

Nesaudzīgi Donelaitis attēlo tālaika iekārtu, zemnieku ciešanas kungu tīrumos zem vagaru pātagas, kautiņus, lietuviešu atpalicību un izmisuma pilno stāvokli vāciešu kolonizētajā Mazajā Lietuvā. Dzīves vērtējums viņam izskan satriecoši:

Izkrāpt vai nozagt kaut ko, bet, ja citādi nevar, tad atņemt,
Maukoties, nešķīsti dzīvot, vērpt viltu un niecināt dievu,
Domājot mūžam par to, kā naidu un ļaunumu vairot,
Tāda tā ticība iraid, ko cildina samaitāts tikums.
Tiešām uz postu viss iet; kurp vien raugies, viss ačgārni
apgriezts.

Cik aktuāli ir šie vārdi lielākajai pasaules daļai vēl pašreiz, divsimt gadu pēc darba uzrakstīšanas!

Reālistiskie elementi Donelaiša daiļradē tipoloģiski pieder pie t. s. apgaismotā reālisma* un laika ziņā aizsteidzas priekšā līdzīgiem elementiem Fonvizina un Radiščeva daiļradē.

Mēs pievērsām lielāku uzmanību Donelaitim galvenokārt tāpēc, ka ar viņa darbu var uzskatāmi demonstrēt 18. gs. beigu un 19. gs. sākuma literārā procesa topošo vispārējo tendenci. Donelaiša reālisms, protams, vēl ir tālu no 19. gs. programmatiskā reālisma, bet tas ir pamatakmens, uz kuru varēja balstīties vēlākā reālistiskā literatūra Baltijā. Tomēr lietuviešu literatūrai līdz reālismam kā daiļrades virzienam vajadzēja noiet vēl garu ceļu, kas ilga gandrīz gadsimtu. Pārsteidzošos reālistiskos elementus «Gadalaikos» radījusi klasicisma poētikas funkcionālā pakļautība tautiskās atmodas ideāliem. Klasicisma formai un apgaismības idejām Donelaitis liek kalpot tautiskiem mērķiem, verdzībā nospiesto lietuviešu dzimtļaužu tiesību aizstāvībai. Kā lietuviešu dzejas dibinātājs viņš rīkojas tiešām ģeniāli. Laikā, kad bija nepieciešams nostiprināt lietuviešu literāro valodu un likt stingrus pamatus literārajai tradīcijai, klasiskās formas stingrā disciplīna bija vislabākais izejas punkts. Tā nebija nejaušība, ka tāpat vēlāk rīkojās mazo slāvu tautu nacionālās atmodas darbinieki, piemēram, Kollārs sonetu ciklā «Slavas meita» vai Čelakovskis «Simtlapu rozē».

Donelaitis sāka ieplūdināt klasiskajā formā jaunu

---

* Apgaismotais reālisms visbiežāk radās no opozicionārā klasicisma, kas tiecās konkrēti attēlot dzīves ēnas puses, bet nespēja nonākt līdz dziļākai sabiedriski laikmetīgai raksturu izpratnei. Tā izejas punkts vēl bija apgaismotā, reizi par visām reizēm dotā «dabiskā cilvēka būtība», kaut racionālistiski vai sensuālistiski saprasta. *(Aut. piezīme.)*

saturu, kas jau gatavo augsni pirmsromantismam un romantismam. Vēlākā romantisma paaudze, kā zināms, izvirzīja nacionālā kolorīta, tautas daiļrades un tautas paražu kultu. «Gadalaiki» ir pārpilni ar lietuviešu savdabības attēlojumu. Tur ir Lietuvas daba, paražas, kāzas, svētki. Ar dažiem elementiem Donelaiša darbs apsteidz visu turpmāko lietuviešu literatūras attīstību. Proti, tas ietver dažādas attīstības iespējas un tādējādi ģeniāli sagatavo augsni visām izcilākajām parādībām lietuviešu dzejā 19. gadsimtā. Viņa nopelns ir jo lielāks tāpēc, ka Lietuvā viņam nebija neviena priekšteča.

Pamatvirziens no klasicisma uz pirmsromantismu saglabāts Donelaiša tuvāko pēcteču darbos.

Apgaismības pamatu viegli var atrast Viļņas universitātes aprindu dzejnieku daiļradē, piemēram, poēmā «Žemaišu un Lietuvas zemnieks», ko uzrakstījis žemaišu bajārs Dionīss Poška (1757—1830) 19. gs. sākumā. Vēl skaidrāks apgaismības humānistiskais patoss atklājas patriotiskā mācītāja Antana Strazda (1763—1833) daiļradē, viņa krājumā «Laicīgās un garīgās dziesmas» (1814). Strazds ir dzimtcilvēka dēls un tuvāks vienkāršajai tautai nekā Poška. Dzejolī «Melnais krauklis» jau skan protests pret apspiešanu («Tagad kunga pēdējais krancis skrien / Mūsu leišu valodu apriet vien...»), te pirmoreiz lietuviešu literatūrā apspiedējiem tiek pat draudēts ar zemnieku sacelšanos! Lietuviešu literatūrzinātnieks V. Vanags 1963. gadā gan izteica šaubas, vai Strazds ir šī dzejoļa autors, bet tik un tā dzejnieks atklājas kā dumpinieks sutanā. Nav jābrīnās, ka viņam vēlāk vajadzēja atteikties no mācītāja amata.

Apgaismības iezīmes piemīt dzejnieku A. Klementa, S. Staneviča un citu dzejai. Viņiem varētu pievienot arī pirmos ievērojamākos lietuviešu

prozaiķus S. Daukantu, L. Juceviču, L. Ivinski, A. Tatari un citus. Šo autoru daiļradē līdzās didaktisma elementiem manāmi pastiprinās sentimentālisma un pirmsromantisma tendences, tur atrodam lietuviešu lauku dzīves, dabas, tautas paražu saviļņojošu attēlojumu, folkloras sižetu izmantojumu. Līdz šim laikam vērtīgi ir Daukanta vēsturiskie apcerējumi un prozas darbi, it īpaši par žemaišu tēmām, piemēram, «Žemaišu pasakas» un «Lietuvas meži senatnē». Tautiskās atmodas tendence ir raksturīga daudziem tālaika izdevumiem, no kuriem nozīmīgākais neapšaubāmi ir Ivinska «Kalendārs» (1845—1864).

Pievēršanās sentimentālismam un pirmsromantismam vainagojās ar brīnišķīgu poēmu «Anīkšu sils», ko uzrakstījis Antans Baranausks (1835—1902), zemnieku izcelsmes rakstnieks, vēlāk rakstvedis un garīdznieks, mūža beigās pat bīskaps. Viņa poēma (1858—1859) ir aizkustinoša elēģija Ruso garā par simtgadīgu Lietuvas mežu bojā eju un par neatgriežamiem zelta laikiem — pirmatnējo dzīvesveidu lietuviešu laukos. Poētiskajā Lietuvas dabas attēlojumā Baranauskam nav sāncenšu. Viņa poēzija ievērojami bagātina lietuviešu dzejas žanru un ir liels ieguldījums lietuviešu dzejas pilnveidošanā. Baranauska daiļrades augstais līmenis neapšaubāmi saistīts ar to, ka viņš labi pazina poļu un krievu romantisma izcilākos sasniegumus. Savā poēmā viņš pat tieši piemin A. Mickeviču.

19. gs. 60. gadu sākumā lietuviešu tautiskās atmodas literatūra nonāk līdz romantismam. Bet tieši tajā brīdī, kad tā sāk atraisīties no savas bērnības, kad iestājas visatbildīgākā stadija tās pārejā uz patiesu briedumu, tiek pasludināts — pēc neveiksmīgā 1863.—1865. gada dumpja — lietuviešu valodas aizliegums skolās un latīņu burtiem rakstītu lietuviešu grāmatu aizliegums. Legālās literārās dzīves sma-

guma centrs uz laiku pārvietojas no pašas Lietuvas uz Mazo Lietuvu, t. i., uz Prūsijai piederošo daļu, kur bija iespējams lietuviešu minoritātes vajadzībām iespiest grāmatas un žurnālus latīņu burtiem un no turienes ar lielu risku slepeni nogādāt dzimtenē. Par aizliegto lietuviešu preses izdevumu, arī lūgšanu grāmatu slepenu piegādi un izplatīšanu draudēja bargi sodi, pat cietums un izsūtīšana uz Sibīriju. Par šādiem «noziegumiem» tika sodīti pāri par tūkstoš cilvēku, kuriem tika atņemtas vairāk nekā 200 000 grāmatu. Bez tam varas iestādes uzgāja vairākas «nelikumīgas» lietuviešu skolas, kur bērni slepus mācījās lasīt un rakstīt savā mātes valodā. Tikai Kauņas guberņā vien policija likvidēja vairāk nekā 260 skolu. Tāpēc saprotams, ka šādos nenormālos apstākļos lietuviešu tautiskās atmodas literatūra tika nobremzēta savu gaitu sākumā un tam neizbēgami bija traģiskas sekas visas tautas kultūras un sabiedriskajā attīstībā.

Aizlieguma laikā — ārkārtīgi nelabvēlīgo apstākļu dēļ — lietuviešu daiļliteratūras žanru sistēmas attīstība nepelnīti tiek zināmā mērā apstādināta. Arī turpmāk pārsvarā ir didaktiski sacerējumi ar tautiskās atmodas tendenci, diezgan lielā literārās daiļrades daļā vērojamas sentimentālas, apoloģētiskas, vēsturiskas tēmas. Tālaika lietuviešu rakstnieku nelielajā pulciņā pārsvarā ir patriotiski noskaņoti mācītāji, jo teoloģiskā izglītība aizlieguma laikā bija gandrīz vai vienīgā, pie kuras lietuvietis ar lielām pūlēm varēja tikt. Rakstnieki no jauna atgriežas pie folkloras motīviem. Tajā laikā radies monumentāls vairāksējumu lietuviešu dainu krājums, ko savācis un ar krievu draugu palīdzību izdevis Antans Juška*. (Pirmais sējums iznāca Kazaņā 1880. gadā.)

---

* Kopā ar brāli Jonu Jušku. *(Tulk. piezīme.)*

Visu virzienu, kas tolaik valdīja, varētu nosaukt par tautisko romantismu. Pie tā pieder M. Valančs, A. Vienažinds, P. Vaičaitis un Maironis. Dzejnieks Antans Vienažinds (1841—1892) ir mīlas un dabas liriķis un skumīgu dziesmiņu sacerētājs. Savām dziesmām, no kurām daudzas kļuvušas par tautasdziesmām, viņš pats komponēja melodijas.

Līdzās Vienažindam darbojās Prans Vaičaitis (1876—1901), kurš demokrātiskās krievu un poļu poēzijas garā ievieš lietuviešu lirikā sociālus motīvus un satīrisku intonāciju. Savas tēmas viņš smēla lielākoties zemnieku vidē. Viņš nomira pāragri — ar tuberkulozi. Pirmais viņa dzejoļu krājums iznāca divus gadus pēc viņa nāves.

No 19. gs. otrās puses prozaiķiem tautiskā romantisma laikmetā ļoti pozitīva loma bija garidzniekam Motejam Valančam (1801—1875), populārā stāsta «Palangas Juze» (1869) autoram. Viņa proza ir vienlaikus jautra un didaktiska. To visvairāk var teikt par viņa «Bērnu grāmatiņu» (1864), «Pieaugušu ļaužu grāmatu» (1868), krājumu «Žemaišu sakāmvārdi» (1867) un citiem darbiem, kuri aizlieguma laikā krietni palīdzēja saglabāt kultūru tautas slāņos un sagatavoja augsni turpmākajam uzplaukumam. Viņa lomu lietuviešu prozā var nedaudz pielīdzināt mūsu Tršebizska darbībai. Taču Valančs bija atsaucīgāks pret sociālo problemātiku. Viņa stāstnieka prasme bija labāka nekā viņa priekšteču. Daži lietuviešu speciālisti viņu pat vispār uzskata par lietuviešu daiļprozas dibinātāju.

Tautiski romantiskā tendence lietuviešu dzejas attīstībā augstāko pakāpi sasniedz 80.—90. gados Mairona lirikā (īstajā vārdā Jons Mačulis — 1862—1932). Vislabākie viņa daiļrades paraugi ietverti krājumos «Pavasara balsis» (1895) un «Jaunā Lietuva» (1907). Viņa lirika, tālaika kontekstā pār-

steidzoši smalka un jūtu nianšu piesātināta, jau sagatavoja augsni turpmākajiem jaunromantisma dzejas sasniegumiem 19. un 20. gs. mijā, taču ne jau dekadencei. Maironis kā vārda meistars lietuviešu dzejā attīstīja visus galvenos lirikas žanrus, nostiprināja un ievērojami bagātināja lietuviešu sillabotonisko vārsmu un pavēra lietuviešu poēzijai jaunas attīstības iespējas un pasaules perspektīvas. Lai gan pats viņš bija dzejnieks ar tieksmi uz apceri, zināmā mērā arī reliģiozu uzskatu ietekmēts, viņam nebija sveši patriotiski pilsoniski motīvi. Viņš deva lielu ieguldījumu savu laikabiedru nacionālās un cilvēciskās cieņas atmodā lietuviešu rakstniecībai smagajā periodā. Un pats viņš drīz kļuva lietuviešu literatūras klasiķis.

Mairona tautiskais romantisms visspilgtāk izpaudās viņa poēmās un drāmās dzejā. Novelē dzejā «Jaunā Lietuva» viņš stāsta, kāds traģisks liktenis piemeklējis cildeno studentu Raini, kurš par līdzdalību nacionālās atbrīvošanas cīņā pret carismu samaksājis ar veselību un beidzot — ar dzīvību. Poēmas pirmajos piecos dziedājumos apbrīnojami attēlota lietuviešu tautas dzīve un tās kultūras gaisotne. Mairona «Jaunā Lietuva» — gluži tāpat kā Mickeviča «Pans Tadeušs» — ir nacionālās atmodas laika lietuviešu sabiedrības maza enciklopēdija. Taču tajā ir arī spēcīgas autobiogrāfiskas mīlestības reminiscences.

Poēmām «Punes kalnā pie Nemunas» (1925) un «Čičinskis» (1919) Maironis ierosmi smeļ Lietuvas senatnē. Pirmā poēma vēstī par leģendāro lietuviešu varoni Marģi, kurš labāk sadedzinājies nekā atdevis savu aplenkto pili vācu krustnešiem. Otrajā poēmā stāstīts par augstprātīgu muižnieku, ko cietsirdības dēļ sodījusi pati daba — ziemas negaisā viņu nonāvējis zibens. Populāra ir arī Mairona teiksma ar

folkloras tematiku «Jūrate un Kastītis» (1920) par skaisto jūras nāru, kura iemīlējusies vienkāršā zvejniekā un kuras dzintara zemūdens pili izpostījis saniknotais Perkūns, visaugstākais no dieviem.

Mūža nogalē dzejnieks vēlreiz atgriežas pie Lietuvas vēstures drāmu triloģijā dzejā par Vītautu Dižo, kuru viņš uzrakstīja, pieminot šī visslavenākā lietuviešu valdnieka nāves 500. gadadienu (miris 1430. gadā). Maironis daudz paveicis lietuviešu literatūras labā kā tulkotājs un literatūrvēsturnieks. Viņš tulkojis arī Austrumu literatūru, piemēram, fragmentus no Rigvēdas un citiem senindiešu daiļdarbiem. Maironis lasīja lekcijas universitātē par lietuviešu un pasaules rakstniecību, uzrakstīja pasaules literatūras īsu vēsturi. Viņš devis lielu ieguldījumu lietuviešu literārās valodas pilnveidošanā. No viņa bagātā dzejas mantojuma smēlušās visas nākamās literārās paaudzes, pat arī tās, kas ar viņu dažā ziņā tika polemizējušas.

Lietuviešu preses izdevumu aizlieguma laikā nozīmīgākie lietuviešu žurnāli, piemēram, «Aušra» («Ausma») un «Varpas» («Zvans»), iznāca Prūsijā. Šeit kādu laiku darbojās J. Basanavičs, liberāls žurnālists, čehu draugs, folkloras vācējs un «Aušras» izdevējs. «Varpas» izdevējs bija ārsts un dzejnieks Vincs Kudirka (1859—1899). Ap žurnālu «Varpas» pulcējās lietuviešu literātu demokrātiskākā daļa, te tika sagatavota augsne reālisma un nākamās — sociālistiskās literatūras tapšanai. Te publicējās arī pirmā lielā lietuviešu reālisma pārstāve Jūlija Žemaite. Vairums rakstnieku, kuri darbojās aizlieguma laikā, parakstījās ar visdažādākajiem, bieži vien dīvainiem pseidonīmiem, kas pasargāja viņus no vajāšanas. Pseidonīmu skaita ziņā Lietuva pārspēj Latviju un Igauniju. Tai bija arī visvairāk literāro emigrantu, kaut gan pēc 1905.—1907. gada revolūcijas sakāves

emigrācijā devās daudz rakstnieku arī no pārējām Baltijas zemēm.

*

Nedaudz atšķirīga ir latviešu rakstniecības attīstība sākuma posmā. Arī šeit dominē apgaismības ideoloģija un vispārējā virzība no klasicisma un sentimentālisma uz romantismu, bet salīdzinājumā ar Lietuvu tas notiek novēloti un būtiski atšķirīgos apstākļos. Vislielākā starpība ir tā, ka rakstniecības pamatus te liek vācu luterāņu mācītāji, tātad cilvēki, kuriem latviešu valoda nebija dzimtā valoda un kuriem vācu baronu intereses parasti bija tuvākas par latviešu tautas interesēm un kultūru. Sākot ar Georgu Manceli (1593—1654), kurš sarakstīja gandrīz tūkstoš lappušu biezu «Spredikļu grāmatu» (1654), beidzot ar 19. gs. sākumu, t. i., gandrīz divsimt gadu, vācu mācītāji raksta saviem latviešu draudzes locekļiem dažādus rakstus, sākumā ar tīri garīgu saturu (17. gs.), vēlāk arī ar laicīgu saturu (18. gs.).

No šiem autoriem, kas raksta latviešu valodā, vislielākā nozīme ir apgaismotājam Gothardam Frīdriham Stenderam (1714—1796), ko dēvēja par Veco Stenderu. Viņš izdeva divas ziņģu grāmatas, kuras pretstatīja dainām. Viņš ir autors grāmatai «Jaukas pasakas in stāsti, tiem latviešiem par gudru mācību sarakstīti». Vispopulārākais viņa darbs bija enciklopēdiskā «Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas» (1776), savam laikam izcils enciklopēdisks darbs, kas uzrakstīts no apgaismības pozīcijām. Lauku iedzīvotāju vajadzībām viņš izdeva latviešu ābeci. Vāciešiem bija paredzētas viņa grāmatas *«Lettische Grammatik»* (1761) un *«Lettisches Lexikon»* (1789).

Latviešiem domātie vācu mācītāju sarakstītie darbi žanra ziņā ir diezgan raibi — tās ir didaktiskas

grāmatas, fabulas, pasakas, odas un līdzības — lielākoties oficiālās ideoloģijas garā un valdošās klasicisma gaumes ietekmē. Šie darbi rakstīti gotu burtiem saskaņā ar vācu pareizrakstību. Šo sacerējumu valoda ir tāla tautā parastajai un reizumis izkropļota, piemēram, ieviešot artikulu tur, kur latviešu valodā to nemaz nelieto.

Viens no nedaudzajiem vācu apgaismotājiem, kuri Herdera ietekmē atklāti nostājās apspiesto Baltijas tautu pusē, bija Garlībs Merķelis (1769—1850). Grāmatā *«Die Letten»* (1796) viņš kaismīgi apsūdz savus tautiešus necilvēcībā. Viņš mēģina daiļliteratūrā atveidot latviešu vēsturi (*«Die Vorzeit Liefflands»*, 1798—1799) un latviešu mitoloģiju (teika «Vanems Imanta», 1802). Viņš pievērsis uzmanību arī igauņiem un ar saviem darbiem ietekmējis igauņu apgaismības darbiniekus, piemēram, F. Kreicvaldu. Kaut gan viņš nerakstīja latviešu valodā, viņa darbi latviešiem bija tuvāki nekā vāciešiem, un savā ziņā tie pieder pie latviešu literatūras, ko viņš spēcīgi ietekmēja.

19. gs. sākumā vācu mācītāji nodibināja Latviešu literāro biedrību (1824) un sāka izdot pirmos laikrakstus latviešu valodā («Latviešu Avīzes» un «Tas Latviešu Ļaužu Draugs»). Taču mācītāju literatūru 19. gs. sākumā jau stipri caurstrāvoja sentimentālisms, it īpaši A. J. Stendera — t. s. Jaunā Stendera daiļradē.

Par spīti provāciskajai un reliģiozajai ievirzei, vācu mācītāju latviski rakstītā literatūra zināmā mērā veicināja latviešu tautas kultūras atmodu un izveidoja noteiktu literāru tradīciju, ko varēja turpināt pirmie nedaudzie latviešu tautības autori, tā sauktie *veclatvieši*. Protams, sākumā viņi ir tās gūstā, tāpēc ka bija audzināti šīs literatūras idejās un poētikā. Te jāpiemin sentimentālais aklais dzej-

nieks Neredzīgais Indriķis (1783—1828) un viņa «Dziesmas» (1806), kā arī Ansis Līventāls un Ansis Leitāns. No mācītāju literārajiem paraugiem mazāk atkarīgi bija Jānis Ruģēns un Ernests Dinsbergs, pirmās latviešu lugas autors un Homēra «Odisejas» un Miltona «Zaudētās paradīzes» tulkotājs. Veclatviešus vēl nevar uzskatīt par savdabīgās nacionālās literārās tradīcijas dibinātājiem. Viņi drīzāk gribēja atdarināt savus vācu skolotājus un tiem līdzināties, nevis no tiem atšķirties un tos pārspēt.

Par īstu latviešu nacionālās atmodas literatūru nopietni var runāt tikai 19. gs. 50.—60. gados, kad pie vārda nāca *jaunlatviešu* opozicionārā paaudze, kuras teorētiķis un organizators bija apgaismotājs publicists K. Valdemārs (1825—1891). Šīs paaudzes preses izdevums bija laikraksts «Pēterburgas Avīzes» (1862—1865). Grupas kodolu veidoja Tērbatas un Pēterburgas latviešu studenti, kuri savā protestā pret vācu baronu un mācītāju virskundzību pauda ne vien topošās latviešu sīkburžuāzijas intereses, bet lielā mērā arī strādnieku slāņu pieaugošo neapmierinātību. Tā bija apgaismotāju un racionālistu paaudze, kuru ietekmējuši mazo slāvu tautu un citu Eiropas tautu nacionālās atmodas ideāli. No vācu autoriem, kuri darbojās Baltijā, viņi pieņem galvenokārt G. Merķeli. Pretstatā mācītāju un veclatviešu seklajam sentimentālismam jaunlatvieši zināmā mērā atgriežas pie labākajiem antīkajiem un klasiskajiem paraugiem. Šajā ziņā viņi apzināti vai neapzināti atkārto Donelaiša un slāvu atdzimšanas laikmeta darbinieku pieredzi, par ko viņi izrāda ārkārtīgu interesi. Tāpat kā Donelaitis, arī viņi atrada stingru pamatu nacionālās literārās valodas nostiprināšanai un tālākai attīstībai klasiskās formas disciplīnā un gluži tāpat pakļāva un pielāgoja šo formu funkcionāli nacionālās atmodas satura vajadzībām.

Visspilgtāk šie centieni atklājas Jura Alunāna (1832—1864) liriskajā un zinātniskajā darbībā. Viņa krājums «Dziesmiņas» (1856) nozīmēja latviešu daiļliteratūras jauna etapa sākumu. Būdams talantīgs filologs, viņš veiksmīgi cīnījās par latviešu literārās valodas attīrīšanu no vācu mācītāju nodarītajiem izkropļojumiem. Viņš centās latviešu literatūru atbrīvot no vienpusīgās atkarības no vācu kultūras. Viņa orientācija bija lielākoties slāviska.

Mums ir īpaši interesanti, ka Alunāns pētījis čehu literatūru un ka dažas no viņa dziesmiņām ir Čelakovska darbu brīvi tulkojumi. Pie tiem pieder, piemēram, viena no vispopulārākajām latviešu tautiskajām dziesmām «Nevis slinkojot un pūstot» (1864). Runa ir par krājuma «Simtlapu roze» 92. soneta brīvu atdzejojumu. (Mūziku komponējis latviešu mūzikas klasiķis Andrejs Jurjāns). Pēc čehu parauga Alunāns centās ieviest diakritiskās zīmes — svītriņas un jumtiņus — un atbrīvoties no neveiklajiem, latviešu valodai nepiemērotajiem vārdu sastatiem un dubultajiem līdzskaņiem, kas bija pārņemti no vācu valodas. Taču ortogrāfijas reforma tika realizēta tikai pēc Pirmā pasaules kara.

Lai gan jaunlatviešu grupas kopīgā ievirze bija apgaismības un racionālisma garā, ar dažām savām prasībām tā sagatavoja augsni jau romantismam. Galvenokārt ar tieksmi pēc nacionālas savdabības un interesi par folkloru. Nevīstošu slavu te iemantoja Krišjānis Barons (1835—1923), visizcilākais latviešu dainu vācējs, no kura vairāksējumu krājuma bagātīgi smēlušās visas latviešu dzejnieku paaudzes.

Pastiprināta interese par tautas daiļradi un latviešu senatni mākslinieciski atspoguļojās vēl radikālāku rakstnieku darbos; šo nākamo vilni vispiemērotāk varētu nosaukt par *tautiski romantisko paaudzi.* Viņu romantisms ir jauneklīgs, spara pilns, tas nojauš

nacionālā uzplaukuma slēptās iespējas, smeļas ierosmi no tautas tradīcijām, bagātīgi izmanto folkloras formas un motīvus, simboliku un mitoloģiju. Tur jau vērojama neapšaubāma atkāpšanās no lietišķā racionālisma un tuvināšanās tautas lasītājam. Visromantiskākā persona ir Auseklis (īstajā vārdā Miķelis Krogzemis, 1850—1879), dzejnieks dumpinieks ar paša iztēlotu zaudēto latviešu brīvības pasauli, leģendāro cīnītāju pret vācu krustnešiem apdziedātājs, kurš smēlās tēmas un reizēm arī stilu no tautas teiksmām un dainām.

Otrs lielākais šī viļņa dzejnieks ir Andrejs Pumpurs (1841—1902), kurš ieplūdināja savā romantiskajā daiļradē arī iepriekšējās — apgaismotāju racionālistu paaudzes vislabāko pieredzi. To pierāda viņa slavenā poēma «Lāčplēsis» (1888), kurai viņš ierosmi smēlies no folkloras avotiem un arī no agrākās un nesenās klasiskās epikas. Poēmas pamatā ir tautas teika. Varonis te ir Lāčplēsis, ar krustnešiem karojošo cilšu vadonis, kuru bērnībā audzinājusi lāčumāte. Viņš krīt tikai tad, kad nodevējs Kangars izpauž svešajam Melnajam bruņiniekam viņa spēka avotu, kas slēpts lāča ausīs. Saskaņā ar teiku abi pretinieki katru nakti no jauna cīnās Daugavas stāvajā krastā, taču reiz Lāčplēsis uzvarēs — un tad atgriezīsies latviešiem brīvība. Ar Lāčplēša likteni saistīti divi sieviešu tēli — maigā un gudrā Laimdota un kaislīgā jaunā ragana Spīdala. Lāčplēsim, spēka un vīrišķības simbolam, nepieciešama gan Laimdota, gan Spīdala, lai uzvarētu cīņā. Laimdota personificē harmoniju un laimi, pēc kuras alkst Lāčplēsis un visa zeme. Turpretī Spīdala ir mūžīgā nemiera un meklējumu simbols. Viņā ir kaut kas dēmonisks. Lai viņas nerimtība varētu izpausties pozitīvi, Spīdalai jāpārvar pašas ļaunums, jāatbrīvojas no burvestības, jāpārstāj būt raganai.

Pumpura «Lāčplēsis» kļuva par visas tautas likteņa iemiesojumu. Latviešu rakstnieki vairākkārt atgriezušies pie šīs tēmas, piemēram, 1905.—1907. gada revolūcijas periodā dzejnieks J. Rainis drāmā «Uguns un nakts», vēlāk, padomju laikā, galvenokārt Lielā Tēvijas kara gados, dzejnieks J. Sudrabkalns.

Līdzās Auseklim un Pumpuram jāpiemin vēl Latgales sociālais dzejnieks Pīters Miglinīks (1850—1883).

Rakstniecību latgaļu dialektā sākotnēji nodibināja katoļu garīdznieki kā pretsvaru luterāņu garīgajai literatūrai pārējā Latvijā. Katoliskos latgaļus bija nodomāts izolēt ar valodas un rakstu barjeru. Vēlāk latgaļu rakstniecība sāka atbrīvoties no šīm reliģiskajām bruņām un ieguva jaunu uzdevumu — tā iemantoja sociāla protesta pieskaņu, jo izteica iedzīvotāju dzīves izjūtas atpalikušajā, ekspluatētajā novadā, kas piegādāja lētu darbaspēku bagātākajai Kurzemei un Vidzemei. Šis jaunais Latgales rakstniecības virziens pirmoreiz skaidrāk izpaudās Miglinīka daiļradē.

Tautiskā romantisma ideoloģiju izveidoja Atis Kronvalds (1837—1875) un Fricis Brīvzemnieks (1846—1907). Vēlāk šis romantisma tips ieslīga pasīvā vērošanā, pārliecīgā vēstures cildināšanā, latviešu senatnes idealizācijā un izvērtās par pseidotautisku virzienu, kas gluži labi sadzīvoja ar lojalitāti pret valdošajiem apstākļiem. Bet arī tas atnesa dažas pozitīvas vērtības, galvenokārt tādu dzejnieku smalkajā, subjektīvajā mīlas un filozofiskajā lirikā, kādi bija Vensku Edvards, Esenberģu Jānis un Pavasaru Jānis. Tautiskais romantisms izvērtās par pseidotautisku virzienu arī J. Lautenbaha-Jūsmiņa (1847—1928) episkajā daiļradē, piemēram, viņa izplūdušajā eposā «Niedrīšu Vidvuds jeb Varenu vīru darbi Latvijas senatnē» (1891). Galvenā varoņa lik-

tenis te visai atgādina Odiseja klejojumus šajā pasaulē un viņsaulē, un grieķu mitoloģijas motīviem te bieži tikai vāji pielāgots Baltijas ietērps.

Vienlaikus ar latviešu nacionālās atmodas otro vilni literatūrā, vairojoties interesei par tautas dzīvi, rodas arī pirmie *reālisma iedīgļi*, taču mazās, pakļautās tautas provinciālajos apstākļos reālisms iegūst spilgti reģionālu raksturu. Līdz visas cilvēces un visas tautas tēmām lasītājam te jāizlaužas cauri reģionāliem morāles sižetiem. Dažreiz tas zīmīgi atgādina čehu reģionālos reālistus un naturālistus, parasti lauku skolotājus, kuri raksta sava novada vai ciema hroniku. Šī tautiskā moralizējošā reālisma galvenie pārstāvji ir J. Neikens, Apsīšu Jēkabs un galvenokārt brāļi Matīss un Reinis Kaudzītes, pirmā ievērojamā latviešu romāna «Mērnieku laiki» (1879) radītāji. Autori tajā veiksmīgi attēlojuši latviešu tautas dzīves panorāmu pēc klaušu atcelšanas, kad cilvēki pārvietojās un zemes gabali mainīja īpašniekus, kad zeme tika pārmērīta un kad notika visvisādas krāpšanas. Autori te spilgti un humoristiski ataino dažādu novadu ļaudis. Romāna tautiskā tendence ir skaidri redzama it īpaši ironizēšanā par latviešu sīkajiem ierēdņiem, kuri centās runāt vāciski un bieži kārtīgi neprata nevienu valodu. Slavenais Švauksta tēls kā karikatūra par tamlīdzīgiem atkritējiem Latvijā vēl līdz šim ļoti populārs. Tikpat komisku iespaidu brāļi Kaudzītes sasniedza, attēlojot dažādus «tautiskos» niekkalbjus, kuri pazīstami arī čehu literatūrā (J. K. Tila un vēlāk Ignata Hermana darbos).

Virzienu, kura spilgti pārstāvji bija brāļi Kaudzītes, 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā turpina virkne citu autoru (Zeiboltu Jēkabs, Doku Atis, Augusts Deglavs u. c.). Šiem rakstniekiem gan reizumis piemīt slieksme uz sentimentālu moralizēšanu, tomēr

tieši viņi likuši pamatus latviešu reālistiskajai prozai (tipizācija, psiholoģisks portrets, sociālā problemātika), un bez viņiem tā nevarētu pastāvēt.

Līdzīgi nopelni ir Ādolfam Alunānam toreizējā latviešu drāmā (luga «Seši mazi bundzenieki» u. c.).

*

Arī igauņu nacionālās atmodas literatūras pamati bija likti tikai 19. gs., gan salīdzinājumā ar latviešiem nedaudz agrāk. Arī šeit apgaismības un sentimentālisma tradīcijai bija spēcīgas pozīcijas līdz pat 60. gadiem. No igauņu apgaismotājiem liela nozīme bija Oto V. Māzingam (1763—1832), kurš sekmēja pareizrakstības reformu un pirmo igauņu autoru izdošanu. Viņš izdeva grāmatu «Svētdienas lasāmie gabali» (1818) un pirmo igauņu «Zemnieku Nedēļas Avīzi» (1821—1825). Igauņu nacionālās atmodas sākumā nevar aizmirst arī rakstu krājumu *«Beiträge zur genauern Kenntniss der Estnischen Sprache»* («Raksti par igauņu valodas pareizāku izpratni» divdesmit laidienos, 1813—1832), ko izdeva J. H. Rozenplēntners.

19. gs. sākumā gaiša parādība ir Kristjans Jāks Petersons (1801—1822), pāragri miris talantīgs dzejnieks, kurš, tāpat kā lietuvietis Strazds, protestēja pret muižniekiem un dzimtbūšanu. Viņš ir divdesmit piecu odu un pastorāļu autors. Visinteresantākā ir oda «Mēness», kurā dzejnieks dod tipisku romantiskā atmodas laika uzdevumu:

Vai dzimtā valoda paties
Uz tautasdziesmu spārniem rīt
Pret debess zilgmi neaizskries
Un savu slavu nesāks vīt?*

* Atdzejojis Valdis Rūmnieks.

Bet šo drosmīgo programmu īstenoja tikai nākamā igauņu dzejnieku paaudze. Pats Petersons dzīvoja tikai īsu laiku un tikpat kā neietekmēja dzejas attīstību, jo viņa sacerējumi iznāca krietnu laiku pēc viņa nāves, kad igauņu literatūrā bija jau gluži cita situācija.

Būtībā apgaismotāji bija arī folkloras vācējs F. R. Fēlmans (1798—1850) un Tartu universitātes absolvents Frīdrihs Reinholds Kreicvalds (1803—1882), ārsts un rakstnieks.

1838. gadā tika nodibināta Igauņu zinātniskā biedrība. Pēc gada biedrības sēdē Fēlmans nolasīja referātu par «Kalevipoegu», iecerēto igauņu varoņeposu, ko viņš vispārīgās līnijās mēģināja rekonstruēt pēc saglabātām tautas teikām.

Šo ierosmi uztvēra un savā daiļradē īstenoja F. R. Kreicvalds, ārsts nelielajā Viru pilsētā, kur viņš darbojās četrdesmit četrus gadus. Igauņu literatūrā Kreicvaldam ir apmēram tāda pati nozīme kā Donelaitim lietuviešu vai Pumpuram latviešu literatūrā. Viņa mūža darbs ir eposs «Kalevipoegs» (1861), pie kura viņš strādājis, izmantojot Fēlmana referātu. Viņš to pabeidza ap 1853. gadu un pa daļām publicēja no 1857. līdz 1861. gadam. Eposa darbība norisinās vēl senākā laikā nekā «Lāčplēsī». Ir norādījumi par dažiem notikumiem 12. un 13. gadsimtā, laikā vēl pirms vācu iebrukuma. Par savu meistardarbu Kreicvalds saņēma Krievijas Zinātņu akadēmijas Demidovu prēmiju. Starp citu, arī tādēļ, ka viņš šajā daiļdarbā bija iestājies par krievu un igauņu draudzību (ievada dziedājumā). Arī Kreicvalds spēja pielāgot apgaismotāju idejas un stingru klasisko formu tautiskās atmodas rakstniecības vajadzībām un tajā pašā laikā ar nacionālā kolorīta spilgto attēlojumu lika pamatus turpmākajai igauņu literatūras attīstībai romantisma garā. Šai ziņā savu

ieguldījumu deva arī daži konservatīvāk orientēti literāti, piemēram, J. Hurts ar savu «Veco kokli» un M. Eizens, etnogrāfs un folkloras prozas tekstu vācējs. Arī Kreicvalds visu mūžu vāca igauņu folkloras paraugus. Viņš strādāja pie liela seno igauņu tautas pasaku krājuma, ko viņam izdevās publicēt tikai 1866. gadā Helsinkos. Krājums bija liels notikums jaunās igauņu prozas veidošanās procesā, jo tajā Kreicvaldam izdevās, tāpat kā mūsu B. Ņemcovai vai V. Erbenam, dot tautas pasakām izsmalcinātu mākslinieciskū formu, kas vietumis atgādināja noveli vai stāstu. Lieli nopelni viņam ir arī pārējos literatūras žanros — lirikā, drāmā un publicistikā. Ilgus gadus viņš izdeva «Igauņu tautas derīgo kalendāru», kurā lika lietā savus apgaismotāja ideālus un to garā centās izplatīt izglītību tautas masās.

Pie izciliem igauņu apgaismotājiem jāpieskaita skolotājs Karls Roberts Jakobsons (1841—1882), politiķis, žurnālists un igauņu publicistiskā stila radītājs, kurš savā laikrakstā *«Sakala»* kritizēja feodālo iekārtu un konsekventi polemizēja ar igauņu konservatoriem un klerikāļiem, it īpaši ar J. V. Jansenu un viņa domubiedriem avīzē *«Eesti Postimees»*. Kreicvalda un citu igauņu apgaismotāju darbība veiksmīgi izvērsās jau kopš 19. gs. 40.—50. gadiem, taču izcilākie sacerējumi radušies laika ziņā ne pārāk tālu no līdzīgiem daiļdarbiem kaimiņzemē Latvijā.

Igauņu nacionālās atmodas literatūras otrs vilnis, kas pēc nozīmes un estētiskās platformas galvenajos vilcienos atbilst Ausekļa un Pumpura laika latviešu paaudzei, ir slavenās dzejnieces Lidijas Koidulas (1843—1886) daiļrade. Viņas poētiskajos un dramatiskajos darbos spilgti izpaužas tautiskais romantisms. No viņas darbiem visievērojamākie ir dzejoļu krājumi «Pļavas puķes» (1866) un «Mētras lakstī-

gala» (1867). No dramatiskiem darbiem vispopulārākā bija komēdija «Brālēns no Sāmsalas»*.

Koidula pārsteidza ar svaigu lirismu, temperamentīgi paustu mīlestību pret dzimto igauņu zemi (piem., dzejolī «Igaunija, mana mīla...») un melodiskuma izjūtu. Viņas dzejoļi bija liels ieguldījums igauņu tautas pašapziņas nostiprināšanā un igauņu dzejas kultūras uzplaukumā. Daudzi viņas dzejoļi tika komponēti.

Pie igauņu tautiskā romantisma būtībā pieder arī prozaiķis Eduards Bornhē (1862—1932) ar saviem romāniem «Atriebējs» (1880) un «Firsts Gabriels» (1893), kuriem bija liela nozīme tautas atmodā, kaut arī tajos Igaunijas pagātne bieži vien tiek attēlota idealizēti, caur atmodas darbinieka sajūsmas rožainajām brillēm.

Romāns «Atriebējs» vēstī par igauņu zemnieku sacelšanos pret svešajiem iebrucējiem 1343. gadā. Romāns «Firsts Gabriels jeb Piritas klostera pēdējās dienas» vielu smeļas Livonijas kara notikumos. Varoņa tēvs ir krievu kņazs, kas aizbēdzis no Ivana IV un apprecējis igauņu meiteni.

Igauņu atmodas laika darbinieki — Kreicvalds, Jakobsons un Koidula — izveidoja labvēlīgus apstākļus interesei par daiļdarbiem, kuriem bija jau ne vien patriotiska nozīme, bet arī pastāvīga mākslinieciska vērtība, kas varētu saistīt lasītājus arī citās zemēs. Protams, tas nozīmēja mazāk pievērsties vēsturei un vairāk atspoguļot tautas dzīvo tagadni. Tā rodas, gluži tāpat kā Latvijā, priekšnoteikumi kritizētāja reālisma dzimšanai, kura augstākie sasniegumi ir E. Vildes un A. Tammsāres darbi. Taču tas jau ir jauns literārās attīstības posms ne vien Igaunijā, bet visā Baltijā.

* Te domāta L. Koidulas lokalizētā T. Kernera luga «Brālēns no Brēmenes». (*Tulk. piezīme.*)

IV. NACIONĀLĀS ATMODAS LITERATŪRA

2. REĀLISMS UN JAUNROMANTISMS

Cik auksti šautņu stobri mirdz! —
Divpadsmit lodes un viena sirds,
Dikts rībiens, nepabeigts sauciens:
«Lai dzīvo! —»
— Un aprimst sirds, kas mūs še brīvo.

Rainis «Viena sirds» (1906)

Literārās atmodas pirmajos gadu desmitos Baltijā svarīgākais jautājums bija nacionālā pašapzināšanās. Vajadzēja atbrīvoties no pakļautības un attīstīt pašiem savas savdabīgas mākslinieciskas vērtības. Cīņa par nācijas un kultūras pilntiesību noritēja no apgaismotāju pozīcijām, kuras tālaika pasaulē deva vispiemērotāko teorētisko atbalstu.

Zināmā attīstības stadijā bija jānonāk pie tautiskā romantisma, t. i., pie pašu iztēlotās nacionālās brīvības pasaules radīšanas, lai tā būtu pagātnē vai nākotnē. Taču romantiskās pretrunas starp sapni un īstenību vajadzēja tālākajā attīstībā kaut kā novērst. Atmodinātajām masām agrāk vai vēlāk vajadzēja atgūties no šī skaistā sapņa, saduroties ar skarbo tagadni ikdienas asajā cīņā par maizes gabalu. Nacionālo pašapziņu aizvien lielākā mērā kāpināja *sociālā* pašapziņa. Galvenokārt pēc strādnieku kustības rašanās. Ilgas pēc nacionālās atbrīvošanās aizvien biežāk saistās ar ilgām pēc sociālās atbrīvošanās. Literatūrā tas nozīmē ne vien pastiprinātu tendenci uz īstenības kritiski reālistisko analizi, bet arī jauna tipa romantisma rašanos, sapņos izlolotas sociālās brīvības un patiesas cilvēcības pasaules radīšanu. Dažiem autoriem šie sapņi bija ļoti revolucio-

nāri, turpretī citiem diezgan abstrakti un nenoteikti. Kopumā var teikt, ka 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Baltijas tautu literatūrā vērojama liela satura un formas rosība.

No mūsu izklāsta izriet, ka atšķirībā no daudzām citām zemēm Baltijā nav nekāda pārtraukuma starp nacionālo un sociālo kustību. Nacionālās atbrīvošanās kustība ieiet visaugstākajā attīstības fāzē, saduroties ar revolucionāro kustību uz laukiem un pilsētās, un 1905.—1907. gada revolucionārajos notikumos ar to saplūst, daloties visās sakāvēs un cerībās. Tāpēc vēlāk, Pirmā pasaules kara un Pilsoņu kara gados, galvenokārt latviešu strēlnieki piederēja pie visuzticamākajiem revolūcijas spēkiem, un tā nebija nejaušība, ka Ļeņins lika viņiem apsargāt Kremli. Latvietis Jukums Vācietis bija pirmais jaunās Padomju valsts Bruņoto Spēku virspavēlnieks un kopā ar latviešu revolucionārajiem strēlniekiem veicināja uzvaru Pilsoņu karā un palīdzēja atvairīt ārvalstu interventus. Revolūcijas uzvarā Baltijas tautas saskatīja vienīgo cerību uz tautas interešu galīgo uzvaru.

Visspilgtāk šī sabiedriskā un idejiskā rosība parādījās jau 19. gs. 80. gadu beigās Latvijā tā sauktajā Jaunās strāvas kustībā, par kuras izdevumu kļuva «Dienas Lapa» (1886—1897)*, kas balstījās uz progresīvo inteliģenci un strādniecības šķiriski apzinīgo daļu. Visievērojamākie jaunstrāvnieki bija publicists Pēteris Stučka, kritiķis Janis Jansons-Brauns un Rainis. Izcilākie jaunstrāvnieki drīz pāriet no revolucionārā demokrātisma uz marksismu. Viņi atklāti nostājas ne vien pret feodālisma paliekām un sveštautiešu virskundzību, bet arī pret

* Faktiski «Dienas Lapa» iznāca līdz 1905. gadam. Pēc pārtraukuma 1897. gadā avīze kļuva politiski svārstīga. (*Red. piezīme.*)

latviešu liberāļiem, kas sadarbojās ar svešajiem un pašmāju apspiedējiem.

Baltijas literatūras attīstības smaguma centra pārvietošanās uz Latviju nebija nejauša. 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Rīga līdztekus Petrogradai bija cariskās impērijas rūpnieciski visattīstītākā pilsēta un tās lielākā osta. Strādnieku spēcīgajā revolucionārajā kustībā savijās nacionālie un sociālie elementi. Rīga tolaik bija tautu un kultūru mezgls, īsts logs uz pasauli — tātad pastāvēja daudz sabiedrisku un kultūras faktoru, kuru labvēlīgais apvienojums neizbēgami noveda pie tādu cilvēku izvirzīšanās, kādi bija Stučka, Jansons-Brauns, Rainis un viņu biedri. Protams, te bija daudz lielāka rosme nekā kaimiņos — Igaunijā vai pamatos agrārajā Lietuvā.

Rūgtu atmošanos no rožainajiem tautiskā romantisma sapņiem savos dzejoļos «Kā gulbji balti padebeši iet», «Pa ielām dubļainām līst lietus...», «Es atminos rožainos laikus», «Ej un dzenies tik pēc naudas» un citos pauž Eduards Veidenbaums (1867—1892), nabadzības un spīts skarbais dziesminieks, kura dzīves izjūta reizēm atrodas uz izmisuma robežas.

Gandrīz līdzās viņa heiniski reālistiskajai ironiskajai mūzai stāv Aspazija (īst. v. Elza Rozenberga, 1865—1943), moderno emancipācijas centienu temperamentīgi romantiska paudēja, kuras dzejoļu krājumu «Sarkanās puķes» (1897) un spilgtās lugas «Zaudētas tiesības», «Vaidelote», «Sidraba šķidrauts» u. c. ar sajūsmu uzņēma jaunā paaudze. Daudzas viņas lugas rakstītas izslīpētos pantos un liecina par neikdienišķu talantu.

Baltijas literatūrā viņa pirmā iedziļinājās modernās sievietes sarežģītajā iekšējā pasaulē ar tās prasībām pēc līdztiesības visās sabiedriskās un kultūras

dzīves jomās. Šos viņas ideālus atrodam it īpaši vēlākajā drāmā «Aspazija», tie romantiski pārnesti uz antīko sižetu par Perikla daiļo un intelektuāli attīstīto draudzeni, kas saduras ar vecās — patriarhālās morāles aizspriedumiem un intrigām un tiek notiesāta Aeropāgā.

Jaunromantiskās dzejas vislielākā zvaigzne Baltijas literatūrā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā neapšaubāmi ir revolucionārais dzejnieks un dramaturgs Jānis Rainis (1865—1929), kura daiļrade Baltijas nacionālās atmodas literatūras jaunajā etapā ir gluži tāds pats attīstības ceļu un iespēju virziena rādītājs kā pirmajā etapā Donelaiša daiļrade. Rainis bija šim uzdevumam aicināts ne vien ar savu talantu, bet arī ar savu dzīves pieredzi. Viņš bija iepazinies ar visu Baltiju, labi orientējās arī lietuviešu sabiedriskajā un literārajā dzīvē, tāpat sekoja kaimiņu — igauņu centieniem. Laikraksta «Dienas Lapa» redakcijā viņš ieradās jau kā cilvēks ar universitātes izglītību. Viņa talants nobrieda trimdā pēc jaunstrāvnieku sagrāves. Liela līdzdalība viņa mākslinieciskajā izaugsmē bija Aspazijai, kura ieveda viņu literārās aprindās un iedvesmoja viņa novēloto literāro debiju. Pirmajai Raiņa dzejoļu grāmatai «Tālas noskaņas zilā vakarā» (1903) bija lieli panākumi, un tā kļuva par jaunās paaudzes pārliecību.

No tālās trimdas dzejnieks atgriezās nesalauzts, lai piedalītos 1905.—1907. gada revolucionārajā kustībā. Tā bija «pazudušā dēla» atgriešanās — nevis pazemīga, kā to attēlo senais bībeles nostāsts, bet gan spītīga — tāda, kā par to raksta pats dzejnieks:

Līst lieti, vēji pūš, un vakars vēls:
Viņš vienās skrandās ģērbts un basām kājām.
Jūs domājat, ka pazudušais dēls
Nāk sagrauzts atpakaļ uz tēva mājām?

Bet vai jūs neredzat, ka viņa tēls
Ir lepni nesalauzts, ap viņa vājām
Un kuslām miesām skrandains purpurkvēls?

Nē, nenāk viņš, lai jūgā plecus liektu, —
Viņš nāk kā tiesātājs, lai jūs iz tempļa triektu.

Pēc revolucionārās sajūsmas skurbinošajiem mēnešiem pienāca smagi pārbaudījumi, soda ekspedīcijas un kazaku pletņu, un šāvēju komandu asiņainās dzīres — Baltijas mazo tautu asinsizliešana, kurā «izcēlās» galvenokārt vācu baroni, patvaldības uzticamie sabiedrotie. Šos smagos gadus Andrejs Upīts notēlojis romānā «Ziemeļa vējš» (čehu izdevums 1975. g.).

Rainis bija spiests patverties emigrācijā, kur viņam sekoja Aspazija. Viņš turpināja savu jaunradi mazā pilsētiņā Kastaņolā Šveices itāļu daļā, kur atrada savu otro dzimteni un no kurienes atgriezās Latvijā tikai pēc Pirmā pasaules kara. Dzejoļu krājumi, kurus viņš tajos gados uzrakstīja («Jaunais spēks», «Klusā grāmata», «Tie, kas neaizmirst», «Gals un sākums», poēma *«Ave sol!»* u. c.), tāpat kā viņa lugas dzejā «Uguns un nakts», «Zelta zirgs», «Pūt, vējiņi!», «Spēlēju, dancoju», «Jāzeps un viņa brāļi» pieder pie latviešu literatūras virsotnēm.

Rainis bija pirmais izcilais dzejnieks Eiropas sociālistiskajā poēzijā, kaut gan Eiropa par to neko nezināja. Mēs uzsveram vārdu «dzejnieks», jo atšķirībā no vairuma toreizējo proletārisko dzejnieku-autodidaktu Krievijā un Eiropā, kuri bieži bija nemākulīgi, kaut arī aizkustinoši cītīgi vārsmotāji, kam ceļu uz lielo mākslu noslēdza izglītības vai talanta trūkums, Rainis bija rakstnieks ar augstu kultūru un spēcīgu talantu, pasaules literatūras un filozofijas pazinējs. Viņa «Fausta» tulkojums latviešu valodā bija liels notikums latviešu literārās va-

lodas un dzejas attīstībā. Viņa uzskats par dzejnieka daiļradi bija pretējs visām primitīvām utilitārām prasībām. Dzejolī «Topošā dvēsle» viņš sniedz diezgan sarežģītu ainu — dzejnieka meklējumus un dzīves izjūtu ietērpšanu vārdos:

Tikko apzinies tu savas būtnes,
Jau tu meklē sevi izteikt veidu;
Roka taustās vēl pa rīta krēslu.

Sirds ar ilgām viļņojas pēc vārdiem,
Sniedzas dziļumā un smeļ no sāpēm,
Acis lasa tos no visām puķēm.

Lēni vilcīgi kā tekošs medus
— Ziedu saldums jaukts ar skumju sūrsmi —
Vārdi lejas tumšā, smagā zeltā.

Tanī zeltā guļ vēl visi veidi,
Dvēsle izteic sevi mēmā dzejā,
Citām dvēslēm dalot savu būtni.

Līdztekus kaismīgiem revolucionāriem dzejoļiem Rainis raksta izsmalcinātu intelektuālu dzeju, lielākoties par dzīvības un nāves dialektiku. No šī viedokļa lielisks ir galvenokārt filozofiski un cilvēciski dziļais krājums «Gals un sākums» (1912). Cieši līdzās revolucionārajai un filozofiskajai lirikai ir vairums viņa burvīgo mīlestības vārsmu, kas pārpilnas delikātiem mājieniem un grūti tulkojama melodiskuma:

Kad gausa nakts un zvaigznes garām iet,
Mans kakts top gaišs no viņu laipnām acīm,
Es domāju uz tevi.

Kad mēness aug un pilst, top zaļš un zelts
Un atkal dilst, un sēri vērš man vaigu,
Es domāju uz tevi.

Kad agrumā aiz loga rūts kāpj kalnā saule,
Uz krūts man pirmam uzmet siltu staru.
Es domāju uz tevi.

Kad dienu slēģi slēgti ciet,
Ne zvaigznes iet, ne mēness un ne saule,
Es domāju uz tevi.

Daudz skaistu mīlas vārsmu satur Raiņa romāns dzejoļos ar nosaukumu «Dagdas piecas skiču burtnīcas». Autors sniedz lasītājam jauna revolucionāra emigranta Dagdas atstātās burtnīcas, kuras veido piecus mīlas dzejoļu ciklus (*«Addio bella!»* (1920), «Čūsku vārdi» (1920), «Uz mājām» (1920), «Sudrabota gaisma» (1921) un «Mēness meitiņa» (1925)).

Rainis bagātīgi izmanto simboliskus, alegoriskus un fantastiskus folkloras tēlus un motīvus, kuru kompozicionālajā saistījumā ievēro attīstības dialektisko spirāli. Viņa noslīpētā forma tiecas pēc lakonisma un aforistiskuma. Viņš aizraujas ar aliterācijām. Rainis ir filozofiska tipa dzejnieks, viņa darbos lirisms apvienojas ar intelektuālu dziļumu, un ar dažām savas poēzijas līnijām viņš nedaudz atgādina čehu J. Horu.

Dzejnieka atgriešanās dzimtenē pēc Pirmā pasaules kara bija patiešām triumfāla. Viņu sagaidīja visa tauta, ļaužu tūkstoši ielenca ceļu, pa kuru viņš brauca... Bet dzejnieks buržuāziskajā sabiedrībā nejutās laimīgs, viņa ilgas pēc citas — labākas pasaules un cilvēka palika neapmierinātas:

Kad es pārnācu,
Ko es panācu:
Simtu tūkstots acu spožumu.

Kad es aiziešu,
Ko es atstāšu?
Vienu savu acu degumu.

Rainis iztēlojās, ka demokrātiskā Latvija varētu kļūt it kā par Eiropas ziemeļu Atēnām, bet pagaidām redzēja sev apkārt viduvēju politikāņu izplatīto seklo niecību un krāpšanu, turklāt šiem politikāņiem tautas un kultūras intereses bija pēdējā vietā. Tāpēc arī Raiņa rūgtās nopūtas un pārmetumi toreizējiem politikāņiem: «Katra sabiedrības un valsts iekārta ir nepilnīga, kad viņa nodod vadību šablonisku, viduvēju vīru rokās un atstumj radošos garus, jo tā viņa neizmanto sabiedrības augstākos spēkus un kavē viņas attīstību.» Viņš redzēja, kā toreizējā dzīves šaurība salauž personību, un tāpēc brīdināja: «Nelauzt un nelocīt personību! Personība ir pats spēcīgākais un dārgākais ierocis proletariāta cīņā» (1910).

Raiņa ceļš uz atzinību nebija viegls. Buržuāziskā kritika viņu nesaprata un vēlāk, kad viņš pret tās gribu kļuva slavens, nereti izskaidroja aplam. Dzejnieks to ietvēra dzēlīgā paradoksā: «Lieli vīri dzīvo tikai pēc nāves, dzīvē viņiem par maz sapratēju un par daudz skauģu; tad skauž pat tādi, kuri nav tieši aizskarti, pat kritiķi skauž dzejniekus. Pēc miesīgās nāves viņiem piedod viņu lielumu, jo to var izlietot tad kā ieroci pret dzejniekiem, kuri tad sāk pacelties uz lielumu.»

Pie viņa vismīļākajiem žanriem piederēja aforisms. A. Birkerta sakārtojumā aforismu grāmata ar nosaukumu «Kalnā kāpējs» iznāca 1940. gadā. No šīs gudrās grāmatiņas varam minēt arī Raiņa interesanto aforisma raksturojumu: «Dzeja ir saule, kas visu dzīvu dara; apcere ir mēness, kas visu klusā miņā nokārto; aforisms ir zibens, kas visu aši apgaismo.» Starp citu, Rainis sekoja čehu kultūrai un interesējās par čehu literatūru. Viņš prātoja, piemēram, par to, kāpēc Vrhlickis nekļuva par pasaules mēroga dzejnieku, kaut gan viņam bija talants un viņš labi zināja pasaules literatūru. Pēc Raiņa

domām, iemesls bija tas, ka Vrhlicka iedvesma bijusi pārlieku literāra. Rainis sarakstījās ar Petru Bezruču. Daļa šīs korespondences glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā Rīgā. Rainis bija pirmais lielais sociālistiskais dzejnieks Eiropā pirms Majakovska, bet Eiropa par to nezināja tāpēc, ka viņš rakstīja valodā, ko prata tikai nedaudzi mācīti baltologi. Gorkijs bija pirmais, kurš atskārta viņa īsto dižumu un palīdzēja viņam kļūt slavenam.

Ar dažiem daiļrades vilcieniem Rainim tuvs ir Vilis Plūdonis (1874—1940), visizcilākais balāžu autors Latvijā. Viņa poēma «Atraitnes dēls» (1900) iedvesmoja Aleksandru Bloku. No pārējiem Plūdoņa darbiem jāpiemin alegoriskā poēma «Uz saulaino tāli» un no balādēm galvenokārt «Tīreļa noslēpums», kam savā laikā bija revolucionizējoša loma.

Gluži citādu jaunromantisma dzejas virzienu pārstāv izcilu dzejnieku plejāde — Jānis Poruks (1871—1911), Fricis Bārda (1880—1919) un Kārlis Skalbe (1879—1945). Tie visnotaļ ir ļoti kulturāli pašapceres tipa lirikas meistari un ideālistiski noskaņoti humānisti, kuri reizumis tiecas (piemēram, Poruks) pēc kristīgas pazemības. Visi trīs ievērojami bagātinājuši latviešu filozofisko, mīlas un dabas dzeju.

Poruks ir daudzu interesantu stāstu un noveļu autors, piemēram, tāda ir garāka novele «Pērļu zvejnieks» u. c. Viņš ir tuvs mūsu Jūlijam Zeijeram — galvenokārt viņa varoņu dzīves izjūtu ziņā. Poruks uzrakstījis arī lugu «Hernhūtieši» — par reliģisku savienību, kas tuva «Čehu brāļiem». (Hernhūte, ko 1722. gadā nodibināja grāfs Cincendorfs Morāvijas evaņģēliskajiem emigrantiem, kļuva par atjaunotās brāļu unitātes rezidenci.)

Apbrīnojamu poētisku pasauli savās vārsmās radījis F. Bārda, pēc 1905. gada viens no visiemīļotā-

kajiem latviešu dzejniekiem, kuru uzskatīja par pavasara, mīlestības, sapņu un jaunības dzejnieku. Tas ir spilgts, panteisma caurstrāvots romantiķis un ar fantāziju dāsni apveltīts autors, kura vārsmās ir daudz poētisku tēlu, ko izraisa dzīves un dabas dinamika, tās krāsas, smaržas, skaņas un mūžīgais nemiers. F. Bārda teicami pazina pasaules romantisko poēziju, pie viņa iemīļotajiem autoriem piederēja Šellijs, Novaliss, Ļermontovs, Rilke u. c. Savu dzejnieka pārliecību viņš izteica apcerējumā «Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēma». Viņa darbi sakopoti divos krājumos: «Zemes dēls» ietver no 1906. līdz 1911. gadam sacerētos dzejoļus un «Dziesmas un lūgšanas Dzīvības Kokam» — pārējos (publicēts 1922. gadā, t. i., trīs gadus pēc dzejnieka nāves). Cilvēks te attēlots ciešā, dažuviet pat mistiskā vienotībā ar dabu. Viņa mīlas lirika un dzejoļi bērniem pieder pie visskaistākajiem Baltijas literatūrā.

Minētajā trijotnē vistalantīgākais rakstnieks bija Kārlis Skalbe, kura brīnišķīgās pasakas — galvenokārt «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties», «Kaķīša dzirnavas», «Melnais Pēteris» un «Pasaka par vērdiņu» — ar savu mākslinieciško līmeni neatpaliek no Andersena pasakām. Tās ir īstas dzejas pērles prozā, meistarīgi pastāstītas un dziļi humānistiski motivētas, tās neapšaubāmi pieder pie pasaules daiļrades virsotnēm šajā žanrā. Tāds pats raksturs ir arī viņa daudzajiem dzejoļu krājumiem. Un tieši šīs augstās idejiskās un mākslinieciskās īpašības izskaidro, starp citu, Skalbes pasaku ārkārtīgos panākumus Čehoslovakijā, kur to izdevums (1983) izdevniecības «Svoboda» «Lasītāju klubā» piesaistīja simttūkstoš interesentu!

No jaunromantiskās poētikas nākuši arī dzejnieki un prozaiķi Antons Austriņš (1884—1934), Jānis

Akuraters (1876—1937) un Augusts Saulietis (1869—1933), kuru turpmākie līkumainie ceļi noveda, pievēršoties prozai, pie reālisma. It īpaši vērtīgas ir dažas Akuratera noveles, piemēram, «Kalpa zēna vasara» (1908) un «Degošā sala» (1912), kas pieder pie latviešu prozas dārgumiem. Šo lirisko noveļu (čehu tulkojums 1974. g.) autors pārsteidza ar māksliniecisku pilnību un jūtu dziļumu. Tajās tēlotas lauku zēna darba gaitas, tātad daudzu reālistu un reģionālo naturālistu parasts temats. Bet Akuraters šo tematu spējis atveidot kā īsts dzejnieks, bez liekiem aprakstiem. Lauku pasaule, lauku daba — viss attēlots jauna zēna pārdzīvojumā, ar viņa vēl nenoplicināto, svaigo pasaules skaistumu — krāsu, smaržu un skaņu — juteklisko uztveri, ko vēl pastiprina pirmā mīlestība. Turklāt zēna pārdzīvojumu pasvītro autora atkāpe. Autors atklāj lasītājam, ka tas viss ir dzīvē cietuša, vientuļa cilvēka atmiņas; šis cilvēks no dzīves vairs neko negaida, un jaunības sapņi palikuši viņa vienīgā un visvērtīgākā bagātība šajā skarbajā pasaulē.

Jaunromantiskie virzieni Latvijā, gluži tāpat kā pārējās Baltijas zemēs, bija iekšēji ļoti diferencēti un pretēji. Te atrodamas arī dekadentiskas iezīmes, piemēram, V. Eglīša un žurnālu «Dzelme» un «Stari» dažu līdzstrādnieku daiļradē, kurā izpaudās depresija pēc 1905. gada revolūcijas sakāves un citur pasaulē pastāvošo līdzīgo literāro strāvu ietekme.

Līdztekus jaunromantiskām strāvām, kā arī daļēji savstarpēji ietekmējoties, 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā augstu pakāpi Latvijā un citur Baltijā sasniedz arī kritizētāja reālisma līnija.

Jāņem vērā, ka reālisma attīstība Baltijā novēlojās gandrīz par piecdesmit gadiem pēc «normālās» attīstības pasaulē, t. i., galvenajās zemēs — Francijā (Balzaks, Stendāls), Anglijā (Dikenss) un Krievijā

(Puškins, Gogolis, Beļinskis). Līdzīga novēlošanās notika arī dažās mazākās slāvu zemēs. Šajās zemēs apstākļi reālisma kā mākslinieciska virziena attīstībai rodas tikai gadsimta beigās, laikā, kad pasaules kontekstā jau parādās naturālisms (Zolā, Hauptmanis, Ibsens) un jaunromantiskie virzieni. Protams, tas viss ietekmēja vēlos reālistus mazākajās slāvu un Baltijas zemēs. Piemēram, čehu reālists V. Mrštīks (90. gadi), Beļinska propagandētājs un krievu reālistu tulkotājs, turklāt ir oriģinālas liriskas un impresionistiskas prozas radītājs. Pie līdzīgiem hibrīdiem nonāca arī Baltijā. Neievērojot šo kopsakarību, nevar pilnīgi saprast un novērtēt vienu no lielākajiem igauņu rakstniekiem — F. Tuglasu.

Gadsimtu mijā latviešu un arī igauņu (mazākā mērā nekā lietuviešu) proza beidzot atbrīvojas no šauri reģionāliem ietvariem un izvirza vairākas Eiropas līmeņa personības. Latvijā tas vispirms ir Rūdolfs Blaumanis (1863—1908), meistarīgs balādisku noveļu stāstītājs par tālaika latviešu dzīvi. It īpaši trīs no tām ir īsti dārgumi. «Nāves ēnā» (1899) ir dramatisks stāsts par četrpadsmit piekrastes ciema zvejniekiem, kuri palikuši uz atlūzuša ledus gabala, ko vējš un viļņi nes atklātā jūrā. Šajā briesmīgajā ārkārtējā situācijā vairs nav spēkā dažas normas, kas parastas personiskajās un mantiskajās attiecībās starp cilvēkiem, un atklājas ikviena cilvēka īstā vērtība.

Ne mazāk dramatiska ir novele «Andriksons» (1899), kuras kodols ir latviešu zemnieka konflikts ar vācu baronu. Andriksons atriebjas baronam. Viņš aizdedzina kunga mežu. Tikai kad uzliesmo meža ugunsgrēks, viņš uzzina, ka uz mežu zemenēs devušies viņa bērni. Notiek dramatiska bērnu meklēšana un ugunsgrēka dzēšana. Tikpat liela uguns plosa pašu Andriksonu. Atriebības alkas nomaina raizes

par bērniem, sirdsapziņas pārmetumi, izmisums. Viss te ir psiholoģiski meistarīgi analizēts un motivēts. Galu galā pazudušie un jau gandrīz apraudātie bērni atrodas — ar barona palīdzību! Un Andriksons atzīstas savā neapdomīgajā rīcībā.

1893. gadā iznāca pirmā Blaumaņa noveļu grāmata — «Pie skala uguns». Tā tika uzņemta gandrīz bez iebildumiem. Ikvienam bija skaidrs, ka tās autors ir nobriedis mākslinieks un latviešu prozaiķu vidū diezin vai atradīs sāncensi.

Turpmākajās novelēs un stāstos Blaumanis apstiprināja savu meistarību. Izrādījās, ka viņš ir ne vien labs stāstnieks, bet arī īsts dzejnieks. Vairums viņa stāstu ir lirisma caurstrāvoti, ar savu grūtsirdību un smalkjūtību tie ir tuvi Čehova intonācijām. Vienu no viņa visskaistākajām liriskajām novelēm sauc «Salna pavasarī» (1898). Jaunās mīlestības trauslos ziedus noposta aprēķina un mantkāres saltā brāzma. Temats gan ir vecs, taču šajā gadījumā tas iedzīvināts ar tādu cilvēka cieņas skaistuma un traģikas izpratni, ka lasītājam pat sariešas asaras acīs. Tā nebija nejaušība, ka Blaumanis bija pirmais no latviešu prozaiķiem, kas tika tulkots daudzās pasaules valodās. (Čehu valodā viņa pirmā prozas darbu izlase publicēta pirms piecdesmit gadiem «Oto pasaules literatūras bibliotēkā», otrreiz — 1959. gadā Vojteha Gajas tulkojumā.)

Blaumanis ir pazīstams arī kā savdabīgu, lielākoties komisku lugu autors. Vislabākās no viņa lugām ir drāmas «Pazudušais dēls» un «Indrāni».

Līdzās Blaumanim ievērību pelna Anna Brigadere (1861—1933), monumentālas autobiogrāfiskas triloģijas autore. Triloģijā patiesi un poētiski attēlota tā laika latviešu lauku dzīve un daba. Šie temati iztirzāti vairumā viņas noveļu un stāstu. Brigadere rakstīja arī lugas ar pasaku motīviem.

L. ZIKMANE. «ZĀĢĒTĀJS». *Oforts.*

G. GESJAVIČS. «REGATE II». *Serigrāfija.*

I. HELMŪTS. NURMUIŽĀ. *Oforts.*

M. MUTSU. «BRAUCIENS». *Oforts.*

G. KĻAVA. «JĀŅU RITS». *Oforts.*

D. STEPONAVIČŪTE. «KOKI». *Krāsaina litogrāfija.*

Pie 20. gs. sākuma latviešu reālisma klasiķiem pieder arī Raiņa draugs Ernests Birznieks-Upītis (1871—1960), no kura darbiem visvairāk atzinības guvuši «Pelēkā akmens stāsti» (1914), kas ietver apspiestās 1905.—1907. gada revolūcijas notikumus un turpmāko periodu. Interesanti ir viņa tēlojumi «Kaukāza kalnos» un «Kaukāza stāsti», jo viņš ilgus gadus tur dzīvojis.

Latvijas lauku dzīvi atspoguļo vēl Andrievs Niedra (1871—1942) romānā «Līduma dūmos» (1901). Taču viņa darbos reālistiskas ievirzes talants saduras ar konservatīvi klerikāliem uzskatiem.

Viens no visprogresīvākajiem rakstniekiem 20. gs. sākumā ir dzejnieks, lirisks prozaiķis, dramaturgs un gleznotājs Jānis Jaunsudrabiņš (1877—1962), kura daiļradē reālistiskais pamats savdabīgi apvienojas ar jaunromantisma poētikas dažiem principiem un spēcīgu tēlotāja talantu. Viņa labākie darbi ir romānu triloģija «Aija» (1911—1924), kā arī autobiogrāfiskās «Baltā grāmata» un «Zaļā grāmata». Tajās viņš stāsta par savu bērnību tik aizraujoši un tik poētiski, ka visā pasaules literatūrā grūti atrast ko līdzīgu. Savu stāstījumu viņš papildina ar paša zīmējumiem. Brīnišķīga ir arī viņa nelielā grāmata «Ar makšķeri».

Lai pilnībā aptvertu latviešu prozas kopainu 20. gs. sākumā, nepieciešams atzīmēt, ka jau tajā laikā savu plašo darbību sāk Andrejs Upīts. Iznāk viņa Robežnieku cikla pirmās divas daļas — «Jauni avoti» (1908) un «Zīda tīklā» (1912). Dažus romānus A. Upīts raksta ar stipri ironisku zemtekstu («Pēdējais latvietis», «Zelts»), šajā laikā viņam rodas arī vairākas interesantas lugas un galvenokārt daudz sacerējumu kritikā («Studijas un kritikas»). Var sacīt, ka šajā periodā viņš bija viens no

visizcilākajiem latviešu kritiķiem. Viņa turpmāko literāro darbību iztirzāsim nākamajā nodaļā.

Kopumā var sacīt, ka latviešu literatūrā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā veiksmīgi beidzas tautiskās atmodas laikmets. Tā jau ir nobriedusi literatūra atmodinātai tautai, kura jau apzinās savu nacionālo un cilvēcisko cieņu un literatūrā pievienojas visprogresīvākajām sabiedriskajām un kultūras strāvām Krievijā un Eiropā.

Kad 1905.—1907. gadā Baltijas tautas enerģiski atbalstīja pirmo Krievijas revolūciju, lielu daļu krievu un pasaules sabiedrības tas pārsteidza. Pavirši informēti cilvēki ilgus gadu desmitus Baltijas «provincēs» saskatīja tikai vācu kultūras darbības lauku. Daudzu Baltijas vāciešu ģimeņu dēli taču bija augsti ierēdņi pat cara galmā un cariskajās universitātēs. Un tagad negaidīti visas pasaules acu priekšā savas tiesības noteikti pieprasīja trīs brālīgas tautas, kuras 19. gs. bija spējušas izveidot pašas savu interesantu mākslu un rakstniecību. To, starp citu, apstiprināja Gorkija un Brjusova sastādītais latviešu literatūras krājums (1916). Līdzīgus krājumus Gorkijs gribēja izdot arī pārējām Baltijas literatūrām, un tikai kara sarežģījumi to aizkavēja.

Leģenda par vācu kultūras pārsvaru Baltijā izgaisa kā dūmi. Revolūcijas priekšvakarā Latvijā un Igaunijā gandrīz visi iedzīvotāji bija lasīt un rakstīt pratēji un, kā pierādīja dzejnieks Rainis, sīki apskatot oficiālās statistikas datus rakstā «Latvieši» (1910), pat no nelielā analfabētu skaita Latvijā un Igaunijā lielākā daļa bija vācieši, kaut gan vācieši dzīvoja galvenokārt pilsētās un viņiem bija nesalīdzināmi labāki materiālie un politiskie apstākļi. Vienīgi Lietuvā, kur bija lietuviešu skolu un preses izdevumu aizliegums, situācija bija slikta, taču tā nebija lietuviešu vaina. Baltijas tautas arī kultūras

jomā apsteidza savus apspiedējus. Tātad nacionālās atmodas celmlaužu ārkārtīgie pūliņi un lielie upuri bija nesuši augļus.

*

To, ko parādījām ar latviešu piemēru, tikpat labi var attiecināt arī uz igauņiem. Arī igauņu iedzīvotāji, ieskaitot lauciniekus, masveidīgi kļūst par lasīt un rakstīt pratējiem, un igauņu literatūra 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā sasniedz briedumu, atbrīvojas no šauri didaktiskas un tautiski apoloģētiskas nostājas. Nacionālo pašapziņu te tāpat kāpina pieaugošā sociālā apziņa, un no sentimentāli romantiskiem sapņiem par pagājušajiem igauņu slavas laikiem literatūra pāriet uz tautas tagadējās dzīves iejūtīgu analīzi. Tāpēc arī Igaunijā — kaut gan novēloti — reālisms ir nacionālās atmodas literatūras nobeigums.

Par tās izcilāko pārstāvi kļūst rakstnieks Eduards Vilde (1865—1935), reālistiskā romāna meistars, igauņu prozas novators. Viņš pazina visu Baltiju, bija dzīvojis Krievijā un ārzemēs. Viņš iepazinās arī ar marksismu. No viņa novelēm un romāniem vispazīstamākie ir «Uz salto zemi» (1896), «Mahtras karš» (1902), «Anijas vīri» (1903), «Pravietis Maltsvets» (1905—1908).

Vislielākie panākumi Vildem bija vēsturiskajā žanrā. Romānā «Mahtras karš» viņš uz plaša sabiedrības un kultūras fona attēlo igauņu zemnieku lielo sacelšanos 1858. gadā, ko asiņaini apspieda kazaki, kurus palīgā bija atsaukuši apdraudētie vācu baroni. Savas apgaismotāja idejas un humānistiskos uzskatus rakstnieks liek paust jaunajai mājskolotājai francūzietei Džuljetai Maršānai, ko veltīgi lenc jaunais barons Heidegs. Romānam ir tāda pati nozīme igauņu tautai kā čehiem Jiráseka «Suņgalvjiem».

Gadu vēlāk tiek publicēts nākamais Vildes darbs par vēsturisku tematu, t. i., romāns «Anijas vīri». Te rakstnieks stāsta par igauņu zemniekiem, kuri gājuši uz Tallinu sūdzēties par saviem apspiedējiem varas iestādēm, par viņu likstām, par to, kā viņus tādēļ tiesāja un 1858. gadā tirgus laukumā publiski sodīja.

Pie Vildes vēsturisko romānu un noveļu cikla pieder vēl «Pravietis Maltsvets». Darbība risinās pagājušā gadsimta 50.—60. gados, kad Dienvidigaunijā muižnieku varmācības ietekmē pastiprinājās sektantisms un kustība par izceļošanu uz Krimu. Par sektas pravieti toreiz uzdevās zemnieks Juhans Leinbergs.

Vilde uzrakstījis daudz noveļu par tālaika dzīvi Igaunijā un ārzemēs. Viņš ir pirmā igauņu strādnieku vides romāna autors («Dzelzs rokas», 1898). Viņš piedalījās revolucionārajā kustībā 1905. gadā un pēc tam vairākus gadus dzīvoja emigrācijā (romāns «Izpirkšana» (1911) par dāņu strādnieku dzīvi, satīrisku sacerējumu grāmata «Smaidi», krājums «Stāsti» 1912. gadā un luga «Pūķis»).

Līdzās Vildem pie reālistiskā virziena pieder Augusts Kicbergs (1855—1927), tautas lugas «Marts Punga un Kārels Uba» un traģēdijas «Vilkate» (1912) autors.

Kicberga prozas un dramatisko darbu lielākajai daļai ierosme gūta no savdabīgo Dienvidigaunijas iedzīvotāju — t. s. mulku — dzīves. Ievērojamus mākslinieciskus panākumus viņš guvis «Ciema stāstos» (I—V, 1915—1921). «Vilkatē» viņš atgriežas dzimtbūšanas laikos. Traģēdijas varone ir ciema skaistule Tīna. Viņas māte sodīta ar nāvi, jo bijusi burve. Tīna atšķiras no visām pārējām ciema meitenēm ar dedzību un patiesumu. Viņa ir citāda nekā pārējās, un tāpēc viņu tur aizdomās un apskauž. Tīnu mīl saimnieka dēls Margus, tāpēc greizsirdīga

ir saimnieka audžumeita Mari, kurai nav ne skaistuma, ne gudrības. Viņa apvaino Tīnu burvestībās. Izmisusī meitene aizbēg uz mežu. Viņa iet bojā traģiski — nelaimīgas nejaušības dēļ viņai trāpa lode, kad Margus šauj vilkus. Tīna ir simbols nevaldāmām alkām pēc brīvas, tradīciju un aizspriedumu nesamaitātas dzīves. Lugai ir spēcīgs romantisks skanējums, skaistums tajā savijies ar traģiku.

No pārējām Kicberga lugām vēl augstu novērtējumu saņēma traģēdija «Elks» (1915), psiholoģiski pārliecinošs vēstījums par varas un naudas demoralizējošo ietekmi. Ciema bagātnieks Marts mantas dēļ pazudina pats savu ģimeni.

Tuvāks naturālismam nekā reālismam savu darbu lielākajā daļā bija Ernsts Petersons-Sergava (1868—1958), prozas cikla «Vātis» autors. Šie sacerējumi pievērsti igauņu lauku dzīves ēnas pusēm. No pārējiem viņa darbiem ievērību pelna romāns «Tautas apgaismotājs» (1904), kurā viņš bez izpušķojumiem attēlo smagos apstākļus, ar kuriem tajā laikā sadūrās apgaismotāju darbs Igaunijā.

Līdztekus reālistiskajai strāvai igauņu literatūrā aizvien spēcīgāka kļūst jaunromantiskā strāva.

Daļēji ar savu daiļradi šai strāvai aizsteidzas priekšā elēģiskais liriķis Juhans Līvs (1864—1913), Igaunijas dabas dzejnieks, bet atsaucīgs arī pret sociāliem motīviem. Ar pilnām tiesībām viņš varēja par sevi uzrakstīt:

> Savu nabadzību un bagātību
> es dalu ar tevi, dzimtā zeme,
> es dalu ar tevi taisnīgi
> bēdas, priekus un slavu,
> visu, kas mūžā man dots...

Juhans Līvs pieder pie izciliem igauņu lirikas meistariem. Viņa stāsti ar savu stilu atgādina dzeju

prozā («Desmit stāsti» un novele «Burvja meita»). Viņa dzeja (krājums «Dzejoļi») pieder pie igauņu poētiskās kultūras virsotnēm.

L. Koidulas romantiski patriotiskās tradīcijas attīstīja un sociālā aspektā padziļināja populārā dzejniece Anna Hāva (1864—1957). Viņas krājumā «Viļņi» (1906) jaušama revolūcijas atmosfēra. Nākamie krājumi — «No mūsu dienām» (1920) un citi — ir intīmāki. Viņa publicējusi arī prozas grāmatu «Nelielas Igaunijas ainavas» (1911).

Igauņu jaunromantisma sākums visbiežāk tiek saistīts ar Gustava Suitsa un Frīdeberta Tuglasa vārdu. Viņi bija jaunromantisma literārās grupas *«Noor-Eesti»* («Jaunā Igaunija») idejiski mākslinieciskie iedvesmotāji.

Šī grupa nodibinājās 1905. gadā un pastāvēja līdz 1915. gadam. Tā izdeva piecus almanahus (I — 1905., II — 1907., III — 1909., IV — 1912. un V — 1915. g.), bez tam žurnālu ar tādu pašu nosaukumu. Grupas priekšgalā bija dzejnieki G. Suitss, F. Tuglass, V. Grīntāls-Ridala un filologs J. Āviks. Sākumā grupa ieņēma ļoti opozicionāru nostāju, un tas atspoguļojās galvenokārt I almanahā un krājumā «Cīņu dienās» (1906) un veicināja grupas popularitāti. Tāpat arī Suitsa pirmo dzejoļu krājumu «Dzīves uguns» (1905) nesa revolucionārās sajūsmas vilnis. Vēlāk, revolūcijas atplūdu gados, šīs grupas rakstnieku darbos izpaudās paguruma un vilšanās motīvi. Vairums no viņiem pievērsās kultūras jautājumiem, centās paplašināt igauņu literatūras apvāršņus, iepazīstināt ar Eiropas literāro kontekstu un ierobežot vācu ietekmi. Estētisko principu jautājumā *«Noor-Eesti»* grupas locekļi stāvēja programmatiski antinaturālistiskās pozīcijās. Viņi cīnījās par t. s. jaunromantismu, lai gan daži no viņiem — pie-

mēram, F. Tuglass — līdztekus romantiskiem darbiem rakstīja arī reālistiskus darbus. Viņu jaunromantismā saskatāma impresionistiska vai simbolistiska tendence. Ar almanaha trešo numuru sākas jau acīm redzama grupas diferenciācija un pakāpeniska iziršana kā pasaules uzskata, tā estētiskajā ziņā.

Grupas dibinātājs Gustavs Suitss (1883—1956) bija lauku skolotāja dēls, studēja Helsinku universitātē un ilgus gadus dzīvoja ārzemēs. No 1914. gada viņš bija igauņu un pasaules literatūras profesors Tartu, ievērojams literatūrvēsturnieks komparatīvists. Viņš uzrakstījis daudz izcilu lirisku dzejoļu, balāžu un poēmu. Daži viņa daiļdarbi ir filozofiski problemātiski. Viņa pirmā dzejoļu grāmata «Dzīves uguns» ir revolucionāra romantisma apdvesta un vitalitātes caurstrāvota. Otrs krājums «Vēju zeme» ir jau elēģiskāks, rūgtu pārdomu un šaubu pilns. Trešais krājums «Viss ir sapnis» (1922) satur daudz pacifistisku pretkara vārsmu, bet pārsvarā — vilšanās par pēckara attīstību mājās un pasaulē. No viņa literatūrzinātniskajām un kritiskajām studijām interesanti ir darbi par *«Noor-Eesti»* un Kreicvaldu. Viņš sarakstīja arī «Igauņu literatūras vēsturi» (1953). Viņš ļoti daudz tulkojis.

Igauņu pētnieki tagad ir vienisprātis, ka Suitss un Tuglass, kaut gan viņiem piemita zināmas laikmeta nosacītas kļūdas, bagātinājuši igauņu literatūru ar jaunu — modernāku — dzīves izjūtu attēlojumu, padziļinājuši igauņu mākslinieciskо gaumi, paplašinājuši igauņu rakstnieku starptautisko apvārsni, pievērsuši modernai liriskai izteiksmei, īsajai prozai un esejai un viņu darbība panākusi, ka Igaunijā pieaudzis mākslinieciskо kritēriju prasīgums. Tradicionālajai krievu un vācu klasikas ietekmei viņi pievienojuši somu un franču lirikas un skandināvu prozas,

galvenokārt skandināvu lauku dzīves romānu visjaunākās atziņas.

Frīdeberts Tuglass (1886—1970) darbojies gandrīz visos literatūras žanros. Viņš piedalījies 1905.—1907. gada revolūcijā, dzīvojis vairākus gadus emigrācijā, daudz tulkojis (starp citu arī Gorkija «Dziesmu par Vētrasputnu»). Gluži tāpat kā daudzi citi Baltijas rakstnieki 20. gs. sākumā, viņš sacerējis gandrīz vienlaikus romantiskus un reālistiskus darbus. Viņš sarakstījis daudz stāstu, novelu un divus interesantus romānus: «Fēlikss Ormusons», kur darbība noris mākslinieku vidē (1915), un «Mazais Illimārs» (1936—1939). «Mazais Illimārs» pieder pie pasaules autobiogrāfiskās prozas dārgumiem. Tajā meistarīgi attēlota maza lauku zēna dzīve, dažādas mazas viņa «dēkas» un saskarsmē ar dzīvo un nedzīvo dabu iegūtā pieredze. Attēlotās ainas vietumis ir diezgan rupjas, bet Tuglass māk savaldzināt lasītāju ar to, cik daudz neviltotas poēzijas viņš spēj atklāt visvienkāršāko cilvēku ikdienas dzīvē. Viņa stāstījumā lirisms apvienojas ar vieglu, dziļi cilvēcisku humoru.

Interesantas ir Tuglasa literāri kritiskās studijas, viņa darbi par Juhanu Līvu un Eduardu Vildi, no esejām — viņa vēlākās gudrās un atjautīgās «Marginālijas». Gadsimta sākumā Tuglass piederēja pie grupas *«Noor-Eesti»* vadoņiem. Viņa slieksme uz jaunromantisko poētiku, it īpaši uz simbolismu, izpaudās arī vēlāk, 20. gs. divdesmitajos gados. Pēc pārejas krīzes pārvarēšanas Tuglass nonāk pie reālistiskās prozas, bet arī tai piemīt savas «romantiskas» savdabības, to caurstrāvo slēpts, silts lirisms ar humora dzirkstīm, un tai ir savs īpatnējs ritms.

Tātad mēs varam konstatēt, ka E. Vildes, G. Suitsa un F. Tuglasa daiļradē igauņu nacionālās atmodas literatūra sasniedz, tāpat kā latviešu lite-

ratūra, pilnīgu briedumu. Tā kļūst par atmodinātas tautas literatūru un ar savām vislabākajām vērtībām iesaistās mūslaiku Eiropas kontekstā.

*

Nedaudz sarežģītāks ceļš uz šo pašu mērķi bija Lietuvā. Lietuviešu preses izdevumu aizlieguma laikā — ārkārtīgi nelabvēlīgos apstākļos — lietuviešu nacionālās atmodas literatūras izveidošanos sagatavoja romantiskais dzejnieks Maironis un galvenokārt demokrātiski un reālistiski domājošu literātu grupa ap V. Kudirkas laikrakstu *«Varpas»*. Šīm aprindām pieslejas arī slavenā lietuviešu tautas rakstniece Jūlija Žemaite.

Jūlija Žemaite (1845—1921) ir mazo prozas formu, galvenokārt stāstu meistare. Savos darbos viņa atklājusi lietuviešu tautas dzīves panorāmu uz laukiem un mazpilsētās no 19. gs. 60. gadiem līdz pat 1905. gada revolūcijai (stāsti «Petrs Kurmelis», «Vedekla», «Topīlis», «Notvertais jods», «Muižā», «Nelaimīgie bērni», «Ziedojumi svētajam Jurģim», «Pilsētā» u. c.).

Viņas ceļš uz literāro daiļradi nebija viegls. Viņa dzimusi trūcīgā bajāru ģimenē Žemaitijā. Viņas vecāki vēl tiecās pēc kundziska cienīguma, tāpēc mājās runāja poliski. Tikai ar zemniekiem runāja lietuviski. Taču Jūlija nošķīrās no savas privileģētās kārtas. Viņa apprecējās ar vienkāršu mežsargu. Viņas «Autobiogrāfijā» lasām, ka ilgus gadus viņa dzīvojusi lietuviešu zemnieku sievas grūto dzīvi rūpēs par bērniem un saimniecību. Rakstīt viņa sākusi apgaismotāja kritiķa Povila Višinska (1876—1906) ietekmē. Pirmais stāsts «Precības» parādījās «Zemnieku kalendārā», kad Žemaitei bija jau piecdesmit gadu! No 1899. līdz 1901. gadam iznāca viņas «Tēlojumu» trīs

sējumi, kuros literāro darbību novēloti uzsākusī rakstniece pārsteigto lasītāju priekšā parādījās kā teicama stāstītāja. Liela loma ceļā uz mākslinieciskо pilnveidošanos bija draudzībai ar valodnieku Jonu Jablonski (1860—1930), lietuviešu literārās valodas kodificētāju, un ar reālistisko prozaiķi G. Petkevičaiti-Biti. Kā progresīva un antiklerikāla rakstniece Žemaite drīz vien nonāca pretrunā ar cara cenzūru un pat tika ieslodzīta cietumā. Tālaika portretos un fotogrāfijās viņa parasti redzama vienkāršās zemnieces drēbēs un lakatu ap galvu. Lietuviešu rakstniecībā viņa ieņem līdzīgu vietu kā pie mums Božena Ņemcova, taču atšķiras no viņas ar daudz skarbāku ikdienas dzīves mākslinieciskо aptveri.

Lietuviešu rakstniecībā lielāka rosme vērojama 20. gs. sākumā pēc lietuviešu preses izdevumu aizlieguma atcelšanas — tuvās revolūcijas atmosfērā. Šajā laikā tiek likvidēta novēlošanās, kas labi redzama, ja salīdzinām ar latviešu un igauņu literatūru. Iznāk jauni žurnāli, un palielinās demokrātiski noskaņotu rakstnieku loks. Iepriekš minētajiem — V. Kudirkam un J. Žemaitei — mēs varam pievienot populāro stāstnieku Jonu Biļūnu (1879—1907), kas ir viens no pirmajiem proletāriskās tematikas atspoguļotājiem jaunākajā lietuviešu literatūrā. Viņš ir stāstu meistars un lietuviešu novelistikas klasiķis. Diemžēl tuberkuloze pārāk ātri aprāva šī neapšaubāmi talantīgā autora dzīvi. Viņš uzskatīja, ka reālistam nav jāatveido ārējais tēls, bet «jāatsedz cilvēku iekšienē slēptā dvēsele un viņu garīgās dzīves izpausmes». Ar novelēm «Pirmais streiks», «Bez darba» u. c. viņš pirmoreiz lietuviešu literatūrā radījis darbus, kuros nacionālās atmodas ideāli sāka saplūst ar sociālistiskajiem ideāliem. Tā nebija nejaušība, ka Biļūns palīdzēja marksistiskajai revolucionārajai kustībai, izdodot žurnālu *«Draugas»*

(«Biedrs»). Sevišķi aktīvi un ražīgi Biļūns strādā mūža pēdējos gados, nojauzdams tuvo nāvi. Toreiz, 1905. gada vētraino notikumu atmosfērā, rodas viņa vislabākie prozas darbi — «Zvaigzne», «Pa Nemunu», «Zaglis», «Laimes uguntiņa» un «Skumjā pasaka» —, ar kuriem viņš uz visiem laikiem ieņem godājamu vietu lietuviešu literatūrā. Galvenokārt pēdējie divi darbi liecina par Biļūna spējām pacelties pār ikdienišķo dzīvi līdz simboliskiem un filozofiski vispārinošiem tēliem, kuri paredz humānāku nākotni.

Pie demokrātiski un reālistiski orientētiem autoriem pieder rakstniece Lazdīnu Pelēda. Ar šo kopīgo pseidonīmu literatūrā darbojās divas māsas — Sofija Pšibiļauskiene (1876—1926) un Marija Lastauskiene (1872—1943).

Lielu popularitāti tajā laikā iemantoja prozaiķe Gabriele Petkevičaite-Bite (1861—1943), intelektuāli atjautīga autore, kas, tāpat kā Lazdīnu Pelēda, apvieno savā daiļradē reālismu ar poļu pozitīvisma filozofiju un estētiku. Viņa vērīgi seko vides un laikmeta ietekmei uz cilvēku (krājums «Druskas», 1905) un norāda uz filantropiskas pieejas nepietiekamību aktuālo aso sociālo problēmu risināšanā. Karu viņa nosodījusi savā «Kara gadu dienasgrāmatā» (1925—1931).

Atšķirībā no Lazdīnu Pelēdas un Bites moralizējoši noskaņotā reālisma Satrijas Ragana (īst. v. Marija Pečkauskaite, 1877—1930) rada kvalitatīvi pilnīgi jaunu lietuviešu prozas tipu. Viņas orientācija gan arī ir progresīvi demokrātiska un reālistiska, bet drīzāk balstās uz kristietības humānisma ideāliem. Rakstniece tik ļoti nepasvītro cilvēka atkarību no vides, bet vairāk paļaujas uz viņa iekšējo morālo spēku un iespēju būt labākam. Tāpēc viņas izsmalcinātā proza tiecas uz psiholoģisku analīzi. Tā izceļas ar dabas skaistuma, mīlestības un

dzīves lirisma, stila pilnības izpratni. Viņas saistošo prozas darbu varones bieži ir jaunas sievietes un meitenes, piemēram, Viktute novelē ar tādu pašu nosaukumu (1903). Novelē «Vincs Stonis» (1922) tikpat veiksmīgi viņa attēlo zinātkāra zēna garīgo pasauli. Par ievērojamāko viņas devumu uzskata romānu «Vecajā muižā» (1922), neapšaubāmi autobiogrāfisku darbu, kurā pasaule skatīta astoņus gadus vecas meitenes acīm. Bet mākslinieciski tikpat izcila ir novele «Irkas traģēdija». Satrijas Ragana iedibināja lietuviešu jaunlaiku prozā ļoti nozīmīgu tradīciju, ko vēlāk turpināja daudzi liriski psiholoģiskas un impresionistiskas ievirzes rakstnieki, piemēram, Šeiņus, Savickis, Vaižgants un Vienolis.

Tāpat kā Biļūns, revolucionāru noskaņojumu savā daiļradē pauda vēl Jons Mačis-Ķēkšts un Jons Krikščūns-Jovars. Ap pirmajiem strādnieku un sociālistiskajiem žurnāliem sāk pulcēties proletāriski un marksistiski autori, no kuriem visievērojamākie ir Vincs Mickevičs-Kapsuks (1880—1935), lietuviešu marksistiskās kritikas un publicistikas dibinātājs, un no dzejniekiem galvenokārt Juļus Janonis (1896—1917), lietuviešu sociālistiski reālistiskās dzejas pamatlicējs. Sava radošā uzplaukuma piecos gados viņš uzrakstījis divsimt dzejoļu, divas poēmas, vairākus stāstus un daudz tulkojis. Pirmais viņa dzejoļu krājums iznācis tikai pēc nāves Voroņežā (1918) ar kara laikā uz Krieviju evakuēto lietuviešu strādnieku gādību. Lietuvā Janoņa dzejoļi kopš 1934. gada bija oficiāli aizliegti. Janonis savā dzejā pakāpeniski pāriet no elēģiski noskaņotām vārsmām uz aizvien objektīvāku un kritiskāku skarbās realitātes atspoguļojumu. Viņš tiecas pēc «faktu valodas», ko cenšas stilizēt Ņekrasova skolas garā tādējādi, lai tā būtu saprotama vienkāršās tautas lasītājam un pamudinātu to uz līdzdalību revolucionārā

pasaules pārveidošanā. Viņš bieži izmanto revolucionāri romantiskā un proletāriskā dzejā parastus simbolus un tēlus. Kaut arī Janonis ir ļoti jauns, pret radošo darbu viņš izturas ar nobriedušu apziņigumu un cenšas to organiski savienot ar profesionāla revolucionāra praksi. Tomēr biežie aresti, grūtības un badošanās salauza viņa veselību. Neārstējamas slimības sagrauzts, viņš brīvprātīgi aiziet no dzīves, lai nebūtu par apgrūtinājumu saviem cīņubiedriem. Taču viņa darbi netika aizmirsti un V. Montvilas, A. Jonīna u. c. dzejā atrada sekotājus.

Pēc lietuviešu preses izdevumu aizlieguma atcelšanas radās vairāki žurnāli, kuros kultūras jautājumiem bija liela loma, starp tiem — lielākais literārais žurnāls *«Vaivorykšte»* («Varavīksne», 1913), ap ko pulcējās galvenokārt jaunromantiski un simbolistiski orientētā jaunākā paaudze, kura pievērsa uzmanību kvalitātei, profesionalizācijai un plašam redzeslokam. 1907. gadā nodibinājās — kaut arī ar lielu novēlošanos salīdzinājumā ar pārējām Baltijas tautām — pirmā Lietuvas Zinātņu biedrība Viļņā. Tajā pašā gadā tiek atklāta Lietuvas Mākslas biedrība, kura organizēja pirmo veiksmīgo izstādi. Lietuviešu mākslinieki P. Kalpoks, P. Rimša, A. Žmuidzinavičs, J. Zikars un M. K. Čurļonis gūst atzinību arī aiz savas dzimtenes robežām. Vienīgi teātra attīstība norit grūtāk. Vairojas amatieru izrādes un dramatiski pulciņi, bet profesionāli teātri līdzekļu trūkuma dēļ ilgi netiek organizēti. No teātra dzīves veidotājiem izcēlās G. Landsbergs-Žemkalnis (1852—1916), kas pats bija vairāku lugu autors. Par kultūras un mākslas rosmes centru kļūst ātri augošā Viļņa, kuras vairāktautību iedzīvotājos sakarā ar pieplūdi no laukiem vairojās lietuviešu skaits.

20. gs. sākumā literatūrā redzami pastiprinās jaunromantisma tendences līdztekus kritizētāja

reālisma tendencēm. Būtībā iemesli ir tādi paši kā kaimiņiem. Vērojama liela rūgšana un neapmierinātība ar sabiedrības un nacionālās kultūras pašreizējo stāvokli, turklāt no *kreisās* puses (analoģiski un paralēli ar kaimiņu jaunromantiķu — Raiņa vai Tuglasa — protestu) un arī no *labās* puses, kā tas bija ar dažiem ideālistiskas ievirzes simbolistiem (piem., Krievijā Merežkovskis un Gipiusa). Pie šī tipa autoriem, kuru daiļradi iezīmējusi 1905. gada sarežģītā situācija un idejiskās komplikācijas pēc revolucionāro cerību sagrāves, pieder J. Herbačausks, K. Puida, O. Pleirīte-Vaidilūte, J. Linde-Dobils un daudzi citi. Programmatiska bija galvenokārt J. Herbačauska (1876—1944), Krakovas universitātes absolventa un polonista, uzstāšanās. «Jaunās Polijas» piemēra iedvesmots, viņš proklamēja «jaunā laika garu» un ieteica jaunajiem literātiem atbrīvoties no lietuviešu lauku dzīves moralizējoši didaktiskā un aprakstoši etnogrāfiskā attēlojuma un meklēt lietuviešu tautas garīgo būtību. Līdztekus vērtīgām ierosmēm — polemika ar klerikālo konservatīvismu, prasības pēc stila oriģinalitātes un plašāka redzesloka u. c. — Herbačauska programma ietver arī dažus romantiski ideālistiskus un mistiskus elementus (krājums «Ērkšķu vainags», 1908). Tāpat arī grāmata «Lietuvā» (1910), ko uzrakstīja Sofija Čurļonienė-Kīmantaite (1886—1958), ievērojamā lietuviešu gleznotāja un komponista sieva, pati vēlāk izcila rakstniece un tulkotāja.

No jaunromantisma rakstniekiem vislielāko ievērību pelna Vidūns (īst. v. Vilis Starosta, 1868—1953), kurš varbūt visvairāk tuvojies jaunromantisma estētikas pozitīvo ideālu realizācijai un kura savdabīgajās simboliskajās lugās ir dziļi filozofiskas pārdomas par lietuviešu vēstures un cilvēku eksistences nozīmi. Viņš bija dzimis ģermanizētajā

Klaipēdas apgabalā, studējis vācu universitātēs, bija neparasti erudīts, izsmalcināta mākslinieka un inteliģenta paraugs. No viņa daudzajām lugām ievērojamākā ir «Mūžīgā uguns» (1912) — par Lietuvas vēsturi 14. gs., kad sadūrās pagānisms un kristietība. Mūžīgā uguns — dzīvības radošā spēka un tautas gara simbols. Tas ir sākotnēji pagānisks, bet būtībā vispārcilvēcisks motīvs, kas Vidūna darbā turpinās augstākā — pārveidotā formā, atspoguļodamies arī cilvēka individuālajā liktenī, galvenokārt viņa pūliņos garīgi pilnveidoties. Līdzīga jēga ir Vidūna mistērijai «Senču ēnas» (1908) un traģēdijai «Pasaules ugunsgrēks» (1922—1928), kur cīņa pret lietuviešu tautas asimilāciju saplūst ar vispārcilvēciskiem centieniem pēc indivīda un visas cilvēces garīgas atdzimšanas. Vislabākās Vidūna lugas rakstītas dzejā. Tās ir lielu ideju lugas Šillera garā — tāpat kā Raiņa lugas Latvijā. Iespējams, ka būtu vērts tās nopietnāk salīdzināt, jo Vidūna «Mūžīgajai ugunij» neapšaubāmi ir daži saskarsmes punkti ar Raiņa «Uguns un nakts» simboliku. Svarīga loma Vidūna lugās (gluži tāpat kā Rainim) ir sievietei kā dzīvības mūžīgās uguns uzturētājai un cilvēku cilts morāles pilnveidošanas centienu paudējai.

Ar jaunromantisma virzienu saistīta arī dažu dzejnieku daiļrade. Lietuviešu jaunromantiskajā dzejā 20. gs. sākumā gan nav nevienas Čurļoņa vai Vidūna mēroga personības, bet to zināmā mērā kompensē dzejnieka Jurģa Baltrušaiša (1873—1944) daiļrade. Viņš rakstīja krieviski, ietekmēja visus tajā laikā lietuviski rakstošos dzejniekus un pats arī vēlāk pārgāja uz lietuviešu valodu. Daži pētnieki uzskata viņa iekļaušanu lietuviešu literatūrā par apstrīdamu un piesaista viņu drīzāk krievu rakstniecībai. Mūsuprāt, viņš ar pilnām tiesībām pieder abu

brālīgo literatūru vēsturei. 1915. gadā M. Gorkijs viņu piemin kā ievērojamu dzejnieku un tulkotāju, kura darbi, tāpat kā Čurļoņa gleznas, liecina par to, ka nākotnē lietuvieši pārsteigs pasauli ne mazāk kā norvēģi. Lietuviski rakstītā dzeja 20. gs. sākumā atgādina lielas krustceles. Vēl pilnā spēkā rada Maironis, vecākās paaudzes lielais klasiķis, bet jau nāk vesela plejāde jauno un visjaunāko jaunromantiķu — Ļ. Gira, V. Mīkolaitis-Putins, F. Kirša, A. Lasts, K. Biņķis, B. Sroga u. c. —, kuru daiļrade tomēr pilnīgi attīstās un izkristalizējas tikai pēc Pirmā pasaules kara. Tāpēc viņus aplūkosim nākamajā nodaļā.

No jaunromantiskajiem dzejniekiem, kuri pilnīgi piederēja vienīgi pie šā pārejas posma, laikam visveiksmīgāk debitēja Zigms Gēle (īst. v. Z. Gaidamavičs, 1894—1912), Heines un Nadsona tradīciju iedvesmots autors. Gēle pārsteidza savus laikabiedrus. Viņa filozofiskā pašapceres lirika iezīmējās ar izsmalcinātu metaforiskumu, melodiskumu un labu intelektuālo līmeni. Gēles priekšlaicīgā nāve noteikti bija liels zaudējums visai lietuviešu dzejai.

Turpmākajā attīstībā lietuviešu jaunromantiskās dzejas ceļi pakāpeniski šķiras. Baltrušaitis un Kirša arī pēc kara būtībā palika uzticīgi savai mākslinieciskajai metodei, t. i., laikmeta garīgo strāvu simboliskam paredzējumam, citi jaunromantiķi pēc Oktobra revolūcijas kļūst par kreisajiem avangardistiem (K. Biņķis) vai arī vēlāk atrod ceļu uz reālismu, uz sociālistisko daiļradi (Sroga, Mīkolaitis-Putins, Gira). Īpaši savdabīgs ceļš bija Ļudam Giram (1884—1946), kas no šīs paaudzes laikam visvairāk saistījis jaunromantisma poētiku ar folkloras un tautasdziesmu motīviem (krājums «Pūt, pūt, stabulīte», «Zaļā pļaviņā» u. c.).

Prozā mākslinieciski visinteresantākā personība

lietuviešu jaunromantismā bija Vincs Krēve-Mickevičs (1882—1954), smalks dzejnieks, prozaiķis, dramaturgs un filologs, kurš savā daiļradē prata organiski apvienot fantāziju un mākslinieciskus sasniegumus ar tautas reālisma vislabākajām tradīcijām. Jaunromantiskās tendences ir pārsvarā viņa attēlotajās Lietuvas senatnes ainās. Pie tām pieder vēsturiskās drāmas «Šarūns» un «Skirgaila», taču galvenokārt poētiski neparasti saviļņojošās «Dainavas novada vecļaužu teiksmas» (1913), kuras lietuviešiem ir vēl nozīmīgākas nekā mums Jiräseka «Senās čehu teikas». Tās uzrakstītas lieliskā ritmizētā prozā un lietuviešiem aizstāj nesaglabāto eposu. Reālistiskai poētikai Krēve-Mickevičs pievēršas, kad jāatspoguļo lietuviešu lauku dzīve, piemēram, krājumā «Zem salmu jumta» (1912), brīnišķīgajā novelē «Burvis» un drāmā «Znots». Noveles «Burvis» varonis ir vienkāršs lauku mācītājs. Tas, ko cilvēki uzskata par viņa burvestību, īstenībā rodas no viņa lielās dzīves gudrības, cilvēku pazīšanas un tuvības ar dabu. Bez šīs gudrības «burvja» dzīvē nebūtu humora un poēzijas, kaut arī nospiež smags darbs un nabadzība. Romantiskie un reālistiskie elementi Krēves-Mickeviča darbos neatrodas pretī vai blakus cits citam, bet gan savstarpēji nosaka un papildina cits citu.

No pārējiem jaunromantiskajiem prozaiķiem jāatzīmē vēl Ignass Šeiņus (1889—1959), savdabīgs stilists un eksperimentētājs, kurš bagātīgi izmantoja t. s. «es» formu un kura darbos stāstītājs emocionāli saplūst ar pasauli, par ko viņš stāsta. Šī pasaule ir pilna noslēpumu — slēptas jēgas, kas uztverama tikai ar fantāziju un pašanalīzi. Biežākais temats te ir skumja mīlestība, it īpaši interesantajā romānā «Kuprītis» (1913) — par fiziskas kaites skarta dzirnavnieka Oļesa jūtu dzīvi —, novelēs «Bangas

trako» (1914), «Vasaras dzīres» u. c. Šeiņus mākslinieciskā metode ir tuva impresionismam.

Tātad var secināt, ka lietuviešu nacionālās atmodas literatūras beigu posmā notiek tādas pašas pārmaiņas kā latviešu un igauņu literatūrā. Arī šeit daudzas īpatnības izriet no «novēlotā» reālisma saskares ar 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma jaunromantisma strāvām. Arī lietuviešu šī perioda literatūra, par spīti grūtajiem, pat nenormālajiem attīstības apstākļiem, Oktobra revolūcijas priekšvakarā sasniegusi to pašu briēduma pakāpi un pasaules nozīmi kā pārējās Baltijas literatūras.

V. BALTIJAS LITERATŪRA STARP ABIEM PASAULES KARIEM

NO MODERNISMA LĪDZ AVANGARDISMAM, NO KRITIZĒTĀJA REĀLISMA LĪDZ SOCIĀLISTISKAJAM REĀLISMAM

Pār pasauli sabriest un gulst
Trūdu un asiņu smaka.
Apstājas pulss.
Zvaigznes satumst un pārvēršas
zemēs.
Cilvēki tēmē.
Nav miera,
Salst.
Visas pasaules vāzēs
puķes kalst.

A. Čaks

Brīvība, brīvība,
Kādreiz mēs gaidījām tevi
Kā nomale tramvaju.
Tagad mums brīvība ir,
Brīvības bulvārs vēl klāt,
Miesnieka zellis
Kur brīvi
Var pārvērsties dendijā smalkā,
Bijušais bodnieks
Kur brīvi
Var aizmirdzēt garām rollroisā,
Bet dzejnieks
Kur brīvi
Var aizvilkties ormanī vecā.

A. Čaks

Pasaules karš, Oktobra revolūcija, padomju republiku rašanās un apspiešana Baltijā un pēc tam pusatkarīgu buržuāzisku valstiņu nodibināšana — tās visas bija krasas pārmaiņas Baltijas tautu dzīvē.

Kara un pēckara pavērsieni atnesa tām ārkārtīgus materiālus zaudējumus un laupīja daudz dzīvību. Karojošo lielvalstu karaspēks te laupīja un postīja, nesaudzējot zemes un cilvēkus. Liela daļa iedzīvotāju aizbēga vai gāja bojā kara radītajā postā. Cilvēku zaudējumi bija lieli, un tos nevarēja aizstāt iedzīvotāju pieaugums pēckara gados. Lielas nācijas tādus zaudējumus spēj kompensēt, bet mazām tautām tā ir katastrofa ar ļoti bīstamām sekām.

Literārajam procesam Baltijā starp diviem pasaules kariem vēsturisko apstākļu dēļ bija daudz kopīga, kaut arī pastāvēja vietēja rakstura atšķirības. Visās trīs Baltijas zemēs trūkst — atšķirībā no nacionālās atmodas laikmeta — vienojošas idejiskas vai mākslinieciskas sasaistes. Tā laika literārajai attīstībai ir raksturīga dziļa noslāņošanās un sadrumstalošanās, literatūras sašķelšanās daudzos virzienos un skolās, spraiga konkurence gan starp virzieniem, gan starp paaudzēm. Šajā īslaicīgo grupu, vārdu, manifestu un žurnālu grūti pārskatāmajā kaleidoskopā tikai ar pūlēm var atrast kādus atbalsta punktus literāro parādību kopīgai klasifikācijai. Taču tādi punkti pastāv, ja izsekojam reālistiskās un jaunromantiskās attīstības līnijas tālākajām pārmaiņām.

Oktobra revolūcijas ietekmē Baltijā, tāpat kā visā Eirōpā, notiek *modernisma šķelšanās.* Jaunromantisko moderno literāro virzienu — simbolisma, ekspresionisma, futūrisma u. c. — kreisi orientētie pārstāvji aizvien biežāk savas sociālās cerības saista ar darbaļaužu cīņu un sociālismu. Viņi pakāpeniski norobežojas no buržuāziskajiem modernistiem un izveido *avangardisma literatūru.*

Oktobra revolūcijas un darbaļaužu kustības pieaugošās aktivitātes ietekmē pie jaunām kvalitātēm nonāk arī reālisma nometnē. Daļa kreisi orientēto reālistisko rakstnieku pakāpeniski pāriet marksistis-

kās pozīcijās, un tādējādi rodas priekšnosacījumi attīstībai no *kritizētāja reālisma* uz *sociālistisko reālismu.*

Antifašistiskās kustības lielais vēriens pēc Hitlera nākšanas pie varas un pieaugošās diktatoriskās tendences Baltijā 30. gados tikai padziļina un paātrina šo polarizāciju abās galvenajās mākslas nometnēs. Spēcīgākā kļūst ne vien demokrātiskā un sociālistiskā literatūra, aktivizējas arī kareivīgā klerikāli fašistiskā literatūra, kura daudzējādā ziņā turpina pagātnes konservatīvi romantiskās vai šovinistiskās tendences. No turienes nāca arī ne mazums kolaboracionistu, kas vēlāk sadarbojās ar nacistiskajiem okupantiem. Šajā asajā kultūras un literārajā cīņā, kurā tieši vai pastarpināti atspoguļojas visas Baltijas sabiedrības situācijas, visas trīs Baltijas nacionālās literatūras attīstās aptuveni paralēli.

Latvijā, kur 1905. un 1917. gada revolucionārās tradīcijas bija visspēcīgākās, darbojās liela grupa proletārisko literātu, no kuriem daudzi pēc padomju iekārtas sagrāves devās uz PSRS un nodibināja tur lielu koloniju ar saviem žurnāliem, teātri un grāmatu izdevniecības centru.

No rakstniekiem, kuri darbojās šīs kustības ietvaros — vai nu PSRS, vai arī toreizējā Latvijā —, jāpiemin kritiķi V. Knoriņš (1890—1939), V. Dermanis (1875—1938), dzejnieki L. Paegle (1890—1926), A. Arājs-Bērce (1890—1921), R. Eidemanis (1895—1937), kurš pazīstams arī kā izcils padomju karavadonis Pilsoņu kara frontēs, prozaiķi Sudrabu Edžus (1860—1941), E. Eferts-Klusais (1889—1927), L. Laicens (1883—1938), kura darbi publicēti J. Fučika pirmskara žurnālā *«Tvorba»*, u. c.

Vairums no toreizējiem kreisi un sociālistiski orientētajiem rakstniekiem, it īpaši tie, kas pulcējās ap «Trauksmes» grupu, rakstīja avangardisma

poētikas stiprā ietekmē. No šīm literārajām aprindām nācis vēlākais Tautas dzejnieks Jānis Sudrabkalns (1894—1975), revolucionāri romantisko krājumu «Spārnotā Armāda» (1920), «Pārvērtības» (1923), «Spuldze vējā» (1931) u. c. autors. Vēlāk, 40.—50. gados, Sudrabkalns kļūst par sociālistiskā reālisma galveno pārstāvi latviešu dzejā. Par krājumu «Brāļu saimē» viņš tika apbalvots ar PSRS Valsts prēmiju. Čehu valodā tulkots dzejolis «Sirds», kura skaistā ievada četrrinde liek atcerēties latviešu tautas ciešanas kara laikā:

Sirds sāp, sirds tik sēra
Nav bijusi gadsimtu sen —
Nav svara, nav mēra,
Cik asiņu lej, cik jūgā dzen.

No avangardisma dzejniekiem izcēlās Eriks Ādamsons (1907—1946), talantīgā, taču pāragri mirusī Austra Skujiņa (1909—1932) un Jānis Grots (1901—1968), kura kopoti raksti iznākuši septiņos sējumos. A. Skujiņas izlase čehiski «Kā putna kliedziens» izdota 1979. gadā.

Visizcilākā personība latviešu avangardisma dzejā neapšaubāmi ir Aleksandrs Čaks (1901—1950), kura daudzās dzejoļu grāmatas — «Es un šis laiks», «Sirds uz trotuāra», «Apašs frakā», «Pasaules krogs», «Poēma par ormani», «Umurkumurs», «Iedomu spoguļi» u. c. — droši vien visspilgtāk visā Baltijā atspoguļo modernas lielpilsētas iedzīvotāju sarežģītās dzīves izjūtas un sociālo nedrošību. Viņš rakstījis arī lugas un stāstus, arī bērniem.

Patiesi apbrīnojami ir viņa prozas krājumi «Eņģelis aiz letes» un «Aizslēgtās durvis». Smalku, gandrīz maigu cilvēka būtības attēlojumu viņš te sasniedz ar vārdu, tēlu un skumja humora trauslu savijumu. Visus notikumus apstaro domīgs, mazliet

ironisks un pašironisks stāstītāja skats uz dzīvi un mīlestību, viņa dziļās ilgas pēc citas — humānākas pasaules. Un šo vistīrāko cilvēcību, pēc kuras tik ļoti alkst, viņš atrod vispirms bērnu pasaulē, kā par to liecina burvīgā novele «Debesīs» — par piecus gadus veca zēna mazo piedzīvojumu.

Čaka avangardistiskajās vārsmās bieži ieskanas spēcīgs revolucionāri internacionāls patoss. Spēcīgas ir Čaka balādes par Rīgas proletariāta un bijušo latviešu strēlnieku dzīvi, tās aizskāra visu estētisko snobu gaumi. Tajās ir krietna deva skarba rūgtuma un reizēm arī revolucionāri draudi, piemēram, dzejolī «Ko gribēja viņš ar to sacīt?»:

Bij karsta un svelmaina diena.
Viens kroplis, viens invalīds skrandains bij pakritis
tieši uz trepēm, kur dzīvoja bagāti ļaudis.
Vai tas tikai pagurums bija? Nē, ātra un noteikta
nāve: tam seja bij balta kā ekrāns un elpa sen
kavējās plaušās.
Viņš gulēja smagi uz pleciem. Pie nabas, kur izbeidzās
bikses, bija redzama nekītri vāja un zilgani iebrūna
miesa. Tam mute bij vaļā pret zilgmi kā aka,
kā izdzisis krāters, kas bij līdz šim
mūžīgi vēmis tik lāstus un ilgas pēc laimes.
Uz krūtīm tam gulēja rokas kā aizgrieztas, ļenganas
virves un netīrās, smirdošās plaukstās kā
komiji skraidīja mušas. Vai santīmus tiecās vēl
atrast, ko guvis tas būtu pirms nāves?
Bars cilvēku stāvēja apkārt un neziņā grozīja galvas.
Viens minēja — glābšanas auto. — Fui, — runāja
sievas, — tas jāved uz pilsētas morgu, lai
uzšķērž. Te droši kas briesmīgi lipīgs.
— Ko muldat, — kāds ierūcās īgni, — tas trūkums
un lipīgs mums visiem! — Tad piegājis noliecās
ātri pār miroņa vīstošo seju.
— Es zinu šo vīru, — viņš teica. — Tas kādreiz pret
Bermontu kāvies. Bet tagad kopš ilgāka laika
bij mūsu naktspatversmes viesis. Es esmu šīs
iestādes sētnieks.

Un, pašķīris pūli kā krūmus, viņš aizgāja palīgus meklēt, ko mirušo aizvest uz morgu. Bars zēnu tam gāja pa pēdām un vēroja viņu ar cieņu, kā sēd viņam cepure galvā, cik lielus tas ejot sper soļus.

Bet līķis? Tas gulēja tālāk. Tik vājās, tik kroplīgās kājas, kas noņemtas bij tam līdz ceļiem, ar ādainiem uzbāžņiem galos, tas pacēlis bija uz augšu pret pūli un bagātiem logiem kā draudošus lielgabalstobrus. Ko gribēja viņš ar to sacīt?

Taču šis ārēji mazliet skarbais avangardiskais metaforu un sociālu balāžu autors bija arī liels mīlas liriķis, ko apliecina skaistā grāmata «Debesu dāvana. Vienas vasaras dzejoļi» (Rīga, 1980).

Čaka dzejiskā daiļrade ir ielaušanās tradicionālajā latviešu sillabotoniskajā vārsmošanas sistēmā — galvenokārt ar brīvā panta meistarīgu apguvi. A. Čaks spēcīgi ietekmē mūsdienu latviešu dzejas — it īpaši visjaunākās paaudzes — attīstību.

Līdztekus iepriekš minētajiem avangardisma dzejniekiem, no kuriem A. Čaks bija visievērojamākais, 20.—30. gados darbojās arī vesela virkne dzejnieku, kas tieši tajā laikā pilnveido un noapaļo savu mūža darbu, — Rainis, Aspazija, K. Skalbe, A. Kurcijs, K. Krūza, Apsesdēls un citi.

Zināmas vērtības devuši arī daži buržuāziskie dzejnieki, piemēram, J. Medenis un mīlas lirikā — J. Ziemeļnieks. Tātad 20.—30. gadu latviešu dzejas kopaina ir diezgan raiba un talantiem bagāta.

Latviešu prozā un dramaturģijā vērojama līdzīga situācija. Kodolu veido demokrātisko autoru vecākā paaudze, kas pilnveido savu daiļradi. Te jāpiemin E. Birznieka-Upīša autobiogrāfiskās grāmatas, tāpat arī J. Jaunsudrabiņa, J. Akuratera, A. Brigaderes un citu romāni, noveles un lugas. Šiem ievērojamiem autoriem pievienojas P. Rozītis (1899—1937), no

kura daudzajiem darbiem visnozīmīgākais ir romāns «Ceplis», un smalkais novelists J. Ezeriņš (1891—1924), apbrīnojamu sacerējumu autors. Viņa darbiem ir oriģināls sižets, rūpīga kompozīcija, raits vēstījums un idejisks dziļums. (Čehiski izdoti ar nosaukumu «Pusdienas ar mūziku» 1977. gadā.)

Vislielākā nozīme latviešu prozas un dramaturģijas attīstībā 20.—30. gados bija Tautas rakstnieka Andreja Upīša (1877—1971) daiļradei, kura īstenoja 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma latviešu kritizētāja reālisma tradīcijas un lika pamatus sociālistiskajam reālismam. No A. Upīša darbu lielā skaita mākslinieciski izceļas romānu cikls «Robežnieki» un no tā it īpaši romāns «Ziemeļa vējš» — par revolucionāro 1905. gadu. Savā vēlākajā daiļradē A. Upīts pāriet pie monumentālas prozas (epopejas «Zaļā zeme» un «Plaisa mākoņos»), no viņa lugām ievērojamas ir «Spartaks» un «Peldētāja Zuzanna». A. Upīts sarakstījis arī vērtīgas grāmatas par latviešu un pasaules literatūru, par sociālistisko reālismu u. c. Kā marksistisks kritiķis un literatūrvēsturnieks viņš daudzējādā ziņā atbilstoši papildina T. Zeiferta, A. Birkerta, brāļu Rūdolfa un Kārļa Egļu un citu 20.—30. gadu ievērojamāko kritiķu literatūrvēsturiskās un teorētiskās grāmatas.

Uz sociālistisko reālismu virzās arī Tautas rakstnieka Viļa Lāča (1904—1966) daiļrade. Viņa stilistiski svaigais un sižetiski interesantais romāns «Zvejnieka dēls» ir modernā problēmu tipa reālisma paraugs. «Zvejnieka dēlā» ir labi uztverta visas latviešu tautas dzīves atmosfēra starp diviem pasaules kariem, tās idejiskie un sociālie strāvojumi. Trāpīgi attēloti sīkie zvejnieku ciemi, to cīņa ar uzpircējiem un spekulantiem, smagie sīkzemnieku eksistences apstākļi utt. V. Lācim izdevies izveidot šajā romānā vairākus viegli atmiņā paturamus īpatnējus tipus.

Viņa personāžu mākslinieciski spēcīgākā puse ir latviešu tautas rakstura pamatiezīmju uztvere. Viņa varoņi ir ziemeļnieciski mazrunīgi, spēcīgi un sīksti cilvēki, gara auguma, gaišiem matiem, saltu vēju appūsti, un jūra viņiem ir otras mājas. Jau pirms Otrā pasaules kara romānu iemīļoja visa tauta, to izdeva vairākkārt un pat ekranizēja.

No vēlākajiem V. Lāča darbiem visievērojamākie ir romāni «Vētra» — par latviešu tautas likteņiem karā ar fašistiem — un «Uz jauno krastu» — par zemes atjaunošanu pēc kara —, «Zītaru dzimta» u. c. Taču neviens no šiem romāniem nesasniedz «Zvejnieka dēla» popularitāti, un tam ir arī savi mākslinieciski iemesli. V. Lāča daiļrade pieder pie visplašākajām latviešu prozā.

*

Lietuviešu literatūrā 20.—30. gados pastāv daudzi virzieni tāpat kā latviešu literatūrā. Varbūt vienīgi ar to atšķirību, ka jaunromantisma un avangardisma novirziens te bija nedaudz spēcīgāks un lielāka poļu literatūras ietekme.

Dzejā tikai tagad pilnībā izvirzās simbolistu paaudze, kura Lietuvā sāka darboties jau pirms kara. Tajā pirmo vijoli spēlē J. Baltrušaitis, F. Kirša un J. Savickis. No šiem trijiem ievērojamāks ir Fausts Kirša (1891—1964), skolotājs un redaktors, studējis vācu filozofiju un estētiku, dzejnieks un teorētiķis. Viņš uzrakstījis vairākus idejiski pretenciozus krājumus — «Apvērstas vagas», «Dziesmas», «Lūgšanas uz akmens» u. c. —, kuros pauda savus abstraktos humānistiskos ideālus un dziļo neapmierinātību ar toreizējo laikmetu. To viņš atklāja arī satīriskajā poēmā «Pelni» (1930—1938).

No simbolistu un jaunromantiķu vides Lietuvā

karu starplaikā nākuši arī divi lieli dzejnieki, taču drīz viņi nostājās uz reālismam tuva ceļa, — tie ir B. Sroga un V. Mīkolaitis-Putins.

Balis Sroga (1896—1947) studējis Petrogradas, Maskavas un Minhenes universitātē. Ilgus gadus bijis literatūras un teātra mākslas profesors Kauņā. Viņš personiski bijis pazīstams ar Gorkiju, kura «Dziesmu par Vētrasputnu» tulkojis jau 1913. gadā. Kā jauns dzejnieks viņš izcēlies ar lielisku dzejas tehniku un savdabīgu simbolistiskās poētikas sintēzi ar tautas dainu motīviem. Viņa pirmie krājumi «Saule un smiltis» (1920) un «Pa dievu takām» (1923) guva panākumus ar savu neparasto tēlainību. Smiltis ir banālas ikdienības simbols. Ikdienība draud iznīcināt visu, kas rosina mūs uz pastāvīgām morālām un radošām vērtībām, kuru metafora ir saule. Augošais sociālais protests ieskanas poēmā «Pilsēta» (1922). B. Sroga netiek uzskatīts ne par simbolistu, ne par ekspresionistu. Simboli viņam nav V. Solovjova novēlējums «uz citām pasaulēm», bet dvēseles atklāšanas veids. Gluži tāpat ironijai, kas tik raksturīga kreisajiem ekspresionistiem, viņa daiļradē ir cita jēga — visbiežāk filozofiski vēsturiska, kā tas ir veselā rindā viņa lielisko dzejā rakstīto lugu, no kurām vislabākā ir «Milža ēna» (1932), varena lietuviešu vēstures freska, un milzis tajā ir kunigaitis Vītauts Dižais. Šekspīriski pilnasinīgo Srogas drāmu humānistiskais un filozofiskais zemteksts padomju laikā sociāli padziļinās drāmās «Pavasara dziesma» un «Kazimirs Sapega» (1947). Ar savām vēsturiskajām lugām Sroga ievērojami bagātināja lietuviešu dramaturģiju un ietekmēja daudzus šolaiku dramaturgus (Marcinkeviču u. c.). Kara laikā viņš bija ieslodzīts nacistu koncentrācijas nometnē Štuthofā. Savus pārdzīvojumus Štuthofā viņš attēlojis memuāru grāmatā «Dievu

mežs», ko uzskata par vienu no vislabākajām grāmatām šajā žanrā visā pasaules literatūrā.

Otrs izcils dzejnieks, kurš nācis no simbolistu aprindām, B. Srogas laikabiedrs Vincs Mīkolaitis-Putins (1893—1967) nogājis ļoti sarežģītu attīstības ceļu. Ceļa sākumā viņš bija garīdznieks un simbolists. Par to liecina viņa pirmais krājums «Sarkanie ziedi» (1916) un franciski publicētā disertācija par V. Solovjova estētiku (1923). Studiju laikā Minhenē viņš sadraudzējas ar B. Srogu, revidē savu attieksmi pret simbolismu un dēvē sevi par jaunromantiķi. 1927. gadā viņš izdod krājumu «Starp divām ausmām» un divus gadus vēlāk — vēsturisku drāmu «Valdnieks». Līdz ar kulturāli māksliniecisko interešu nostiprināšanos nobriest viņa konflikts ar klerikālajām aprindām. Putins atsakās no garīdznieka amata un apprecas. Par to, cik viņa domstarpības ar baznīcu bija patiesas un dziļas, liecina lieliskais romāns «Altāru ēnā» (1933), kas sagādāja rakstniekam lielu popularitāti. Padomju laikā Putins nonāk pie marksisma, kļūst par akadēmiķi un Lietuvas literatūras institūta direktoru. Tajā laikā viņš saraksta vairākus daiļdarbus, starp tiem romānu «Nemiernieki». Pēckara periodā otru elpu gūst Putina dzejiskā daiļrade, it īpaši krājumos «Esības stunda» (1963) un «Logs» (1966). Tie izceļas ar izsmalcinātu formu, un tos pelnīti uzskata par lietuviešu filozofiskās lirikas virsotnēm. Taču vislielākā nozīme viņa daiļradē ir romānam «Altāru ēnā». Putins darbojies arī kā literatūrvēsturnieks, kritiķis un tulkotājs. Meistarīgs ir viņa Mickeviča «Krimas sonetu» un «Konrāda Vallenroda» tulkojums.

No jaunākajiem jaunromantiķiem, kuri veidoja vairākas grupas un novirzienus — no katolicisma līdz pat modernismam —, savā laikā liela loma bija

B. Brazdžonim, K. Inčūram, J. Ķosu-Aleksandravičam, A. Miškinim u. c. It īpaši Antana Miškiņa (dz. 1905. g.) labākie krājumi «Baltais putns» (1928), «Vārnas ceļa malā» (1834), «Četras pilsētas» (1938) vēl tagad valdzina lasītājus ar dzimtenes cildinājumu un skumju lirismu.

No avangardistiem, pie kuriem pieder vispirms futūristu grupa «Četri vēji», nācis pazīstamais dzejnieks Kazis Biņķis (1893—1942). Dzejoļus rakstīt viņš sācis jau pirms Pirmā pasaules kara. Tā bija ļoti melodiska, tēlaini svaiga dabas un melanholiska mīlas lirika. Tā perioda literārās ražas pēdējais krājums ir «Dzejoļi» (1920). Nekas neliecināja, ka tā autors drīz būs futūristu dumpinieks un lietuviešu avangardisma poēzijas maestro. Pārvērtība notiek studiju laikā Berlīnē (1920—1923), kad Biņķis iepazīstas ar vācu kreiso ekspresionistu darbiem, ar J. Behera, I. Golla u. c. daiļradi. Pēc atgriešanās viņš nodibina žurnālu «Četri Vēji» (1924—1928) un izdod četrvējnieku manifestu, kurā pasludina — «mēs, jaunie lepnuļi, nerimšas un vējgrābšļi, izejam dzīvē zem Jaunās mākslas karoga». Protams, šai jaunajai, modernajai mākslai vajadzēja stipri atšķirties ne vien no Maironņa daiļrades, bet arī no jaunromantisma un simbolisma. Tās paraugus atrodam Biņķa krājumā «100 pavasaru» (1926). Reizē ar kreiso ekspresionistu ietekmi te bija arī Majakovska un «Ļefa» spilgtais paraugs. Majakovska rakstu par to, kā sacerēt dzejoļus, četrvējnieki zināja no galvas. Taču starp Biņķi un krievu futūristiem bija kāda principiāla atšķirība: ar visu savu kritisko attieksmi pret priekštečiem Biņķis nekad nenonāca galējībās un nenoliedza pagātnes kultūras mantojumu. Būdams kultūras jomā ilgi apspiestas, mazas tautas loceklis, viņš to nemaz nevarēja atļauties. Gluži otrādi, kad viņa sākotnējā sajūsma par futūrismu bija atsalusi,

viņš labprāt atgriezās pie klasiķiem un tos daudz tulkoja. Pēc speciālistu uzskatiem, viņa Puškina tulkojumi, galvenokārt «Jevgeņija Oņegina» atdzejojums, ir lieliski paveikti. Viņa nedogmatiskais gars nespēja pārāk ilgi palikt pie futūrisma māksliniecis-kajiem lozungiem. Pēc 1927. gada viņš sāka rakstīt dzejoļus, poēmas un feļetonus, pārsvarā ar humoristisku ievirzi, un arī labas vārsmas bērniem. Viņš izmēģināja spēkus arī dramaturģijā. Piemēram, viņa pretkara un antifašistiskā luga «Ģenerālmēģinājums» (1939—1940) pelna augstu novērtējumu. Šis tipiski avangardiskās «izrādes izrādē» varonim dzīve beidzas traģiski, jo viņš atskārst, ka karam ir lielāks spēks nekā mākslai.

Kā dzejnieks Biņķis labprāt apbūra lasītājus ar pārsteidzošām metaforām, hiperboliskām gleznām un paradoksiem. Viņš rakstīja brīvajā pantā, priekšroku deva dzejoļa asociatīvai kompozīcijai. Biņķim bija lieliska humora izpratne. Ar savu daiļradi viņš ietekmēja daudzus līdzgaitniekus un arī jaunākos rakstniekus.

Literāro gaitu sākumā futūrisms bija ietekmējis arī vēlākos — 40.—50. gadu sociālistiskā reālisma dzejas aizsācējus: Vītautu Montvilu (1902—1941), dzejnieku — varoni, ko kara laikā nošāva nacisti, un Teofilu Tilvīti (1904—1969), kurš bija mācījies no Biņķa, rakstot savus satīriskos darbus.

Runājot par prozu, jāatzīmē, ka 20. gados vēl pārsvarā ir vecākās paaudzes lielie autori, kuri tieši tajā laikā sasniedz savas virsotnes. Vispusīgi attīstās Vinca Krēves-Mickeviča daiļrade. Savus labākos darbus tad uzraksta patriotiskais mācītājs Jozs Tums-Vaižgants, ievērojamais nacionālās atmodas laikmeta tautas tipu attēlotājs, un izsmalcinātais stilists Antans Vienolis-Žukausks, kuru dažkārt dēvē par lietuviešu Čehovu. Abiem nupat nosauktajiem

prozaiķiem ir kopīgas iezīmes attēlotās īstenības liriski psiholoģiskajā aspektā. J. Tums-Vaižgants (1869—1933) divdesmitajos gados radījis lielu romānu — panorāmu «Debesis skaidrojas» (1918—1920) ar raksturīgu apakšvirsrakstu — *Lietuviešu kultūras ciņu ainas.* Tā ir monumentāla aina — centieni panākt lietuviešu tautas nacionālo, ekonomisko un kultūras pašnoteikšanos. Taču vislielāko popularitāti Vaižgants iemantoja ar lielisko noveli «Krusttēvi un viņu sievas» (1921), kuras centrālie tēli, nabadzīgie lauku ļaudis — krusttētiņš Mīkols un krustmāmiņa Severija — ar savu pieticību, čaklumu, taisnīgumu un slēpto dvēseles skaistumu iemieso sevī lietuviešu tautas rakstura vislabākās iezīmes.

Antanu Vienoli (1882—1957) atšķirībā no Vaižganta vienmēr vilinājušas inteliģences problēmas, lai gan viņš labi pazīst lauku un mazpilsētas dzīvi. Kā ieslācējs aptiekāra palīgs viņš dažus gadus strādāja Maskavā un Kaukāzā. Kaukāza dabas un cilvēku savaldzināts, viņš rakstīja savas burvīgās Kaukāza leģendas («Mūžīgais vijolnieks», «Nolādētie mūki» u. c.). Jau pirms Oktobra revolūcijas viņš uzrakstīja skaisto noveli «Slīkone» (1902) ar traģiski sociālu tēmu. Pēc kara Vienolis ķērās pie lielākiem episkiem sacerējumiem. Piemēram, romānā «Vēzis» viņš kritizē pārpoļojušos lielsaimniekus. Viņš raksta vēsturisku romānu «Krustceļi» (1932). No vēlākajiem viņa darbiem, kas radīti padomju laikā, panākumus guva romāns «Podžūnu ciems» (1952), kas attēlo budžu pagrimumu un inteliģences deģenerāciju. Vērtīga ir viņa memuāru grāmata «No manām atmiņām» (1957).

Lietuvā, gluži tāpat kā Latvijā un Igaunijā, no buržuāziskās republikas paša sākuma pastāvēja proletārisko autoru grupa, kas pēc padomju varas

apspiešanas dzīvoja daļēji PSRS, daļēji Lietuvā. Grupai bija pašai savi žurnāli un kultūras iestādes. No šīs kustības literārajiem darbiniekiem ievērību pelna V. Mickevičs-Kapsuks, B. Pranskus-Žaļonis, A. Regratis, A. Maginsks u. c. Literāro dzīvi Lietuvā viņi ietekmēja tikai daļēji. Pavērsiens iestājās vienīgi 30. gadu sākumā, kad nodibinājās antifašistiskas ievirzes literārs grupējums «Trešā fronte» (t. s. aktīvie reālisti), kas apvienoja izcilus vidējās un jaunākās paaudzes rakstniekus.

Šī grupa kļuva par topošās lietuviešu sociālistiskās literatūras kodolu, un pēc pievienošanās Padomju Savienībai tās locekļi ieņēma vadošās vietas gan lietuviešu kultūras, gan politiskajā dzīvē. Tās ietekmē uz šī ceļa nostājās daži ievērojami vecākās paaudzes autori.

Visizcilākais šīs grupas rakstnieks bija Petrs Cvirka (1909—1947). Viņa pirmo dzejoļu krājumu (1928) konfiscēja cenzūra. Kopš 30. gadiem viņš izvirzās galvenokārt kā prozaiķis. Pie viņa vislabākajām grāmatām pieder romāni «Frenks Kruks» (1934), ironisks vēstījums par lietuviešu renegāta biznesmeņa likteni pēc atgriešanās no ASV buržuāziskajā Lietuvā, un «Zeme barotāja» (1935), jūtīga zonde lietuviešu lauku ļaužu sirdīs un prātos. Ar savu daiļradi P. Cvirka veica Lietuvas apstākļos tādu pašu uzdevumu kā A. Upīts Latvijā, t. i., pabeidza vietējo kritizētāja reālisma tradīciju, šajā gadījumā vispirms J. Žemaites tradīciju, un lika pamatus jaunam — aktīvākam reālisma tipam — sociālistiskajam reālismam.

Dzejā šo uzdevumu risināja ievērojamie dzejnieki Antans Venclova, Jons Šimkus, Teofils Tilvītis, Vītauts Montvila un Salomēja Nēre. Vislielākā nozīme no viņiem ir S. Nērei (īst. v. Bačinskaite-Bučiene, 1904—1945), vispopulārākajai 20. gs. lietuviešu liris-

kajai dzejniecei. Pseidonīmu viņa aizguvusi no upes Nēres. Jau 20. gados viņa apgūst jaunromantiskās dzejas vislabākos sasniegumus. Viņas vārsmas skan ļoti melodiski, dzejiskie tēli ir atjautīgi un iekšēja nemiera pilni, vislabāk viņai padodas mīlas un dabas tematika. Tas viss ir raksturīgs pirmajiem krājumiem — «Agri no rīta» (1927) un «Pēdas smiltīs» (1931). Brīnišķīgs ir viņas dzejoļu cikls, ko iedvesmojušas M. K. Čurļoņa gleznas, piemēram, viņa plaši pazīstamajam darbam «Patiesība — cerība» veltītās vārsmas:

Tieši priekšā tu man nostājies.
Cerības kā svece rokā plīv.
Taurenis tai liesmā iekšā skries,
Apdegs spārni, diez vai paliks dzīvs.
Vai tu zini, cik gan bezmiegs grūts,
Ja tavs zīmogs manā sirdī viz,
Ja tai svecei mūžīgai būs būt,
Ja tai gaismai nekad neapdzist?
Tu no sveces acis pacēli —
Cik šīs acis gaišas, dzelmainas!
Arī man kā taurenim būs likts
Sadegt šajās gunīs svelmainās?
Naktī reiz uz manis skatiens karsts
Palika kā zīmogs skaudri ciešs.
Sajutu, kā lūpas pieri skar, —
Mūžību nu mana dvēsle vieš.*

1931. gadā S. Nēre žurnālā «Trešā Fronte» publiski pavēstīja par savu pāriešanu kreisās opozīcijas nometnē, par savu solidaritāti ar darbaļaužu cīņu. Daiļrades jaunajam posmam raksturīgs sociālo motīvu pastiprinājums. 30.—40. gados iznākušajos krājumos — «Pa plānu ledu» (1935), «Kā pīpene uzziedēšu» (1938), «Dziedi par dzīvi, sirds!» (1943), «Lakstīgala nevar nedziedāt» (1945) — Nēre radījusi izcilus pilsoniskas dzejas paraugus. Viņas dzejoļu

* Atdzejojusi Daina Avotiņa.

tēlu sistēma kļuva skaidrāka, taču pants joprojām palika intonatīvi bagāts un melodisks. Kopumā dzeja tajā laikā kļuva ļoti tautiska, jo kopnoskaņa bija dziesmām raksturīga. S. Nēre raksta arī dzejoļus bērniem, piemēram, pasakas dzejā «Bārenis» (1940) un «Egle — zalkšu karaliene» (1940). Pieaug viņas popularitāte Padomju Savienībā, viņas darbus sāk tulkot ārzemēs. Viņas daiļrades izlase čehu valodā iznāca 1977. gadā ar nosaukumu «Lietuviešu sonāte», tai pievienoti Eduarda Mieželaiša ievadvārdi. Ļoti pareizi pasvītrots dzejnieces iedvesmas muzikālais un mākslinieciskais elements kā nosaukumā, tā arī ar Čurļoņa gleznu reprodukcijām, kuras ir grāmatas organiska sastāvdaļa.

Žurnāla «Trešā Fronte» galvenā redaktora A. Venclovas (1906—1971) plašajiem antifašistiskajiem un antiklerikālajiem darbiem atšķirībā no S. Nēres daiļrades daudz lielākā mērā piemīt publicistisks raksturs. Līdztekus vairākiem pilsoniska satura dzejoļu krājumiem viņš rakstījis arī romānus, piemēram, «Draudzība» (1936), «Dzimšanas diena» (1959) un citus. Nozīmīga ir viņa autobiogrāfiskā triloģija «Pavasara upe» (1964), «Jaunību meklējot» (1966) un «Vētra pusdienlaikā» (1969). Venclova rakstījis arī labas reportāžu grāmatas, ceļojumu aprakstus un kritiku, bez tam daudz tulkojis.

No pārējiem «Trešās Frontes» rakstniekiem uzmanību pelna vispirms izcilais liriķis un prozaiķis Kazis Boruta (1905—1965). Viņa «Dzejoļi un poēmas» iznāca 1938. gadā. Viņš ir vairāku oriģināldzejas un atdzejas krājumu autors. Taču daiļrades smagumcentrs un galvenais mākslinieciskais devums ir galvenokārt viņa apbrīnojamā proza, kura pati par sevi ir tikpat dziļi poētiska. Viņš neapšaubāmi bija mākslinieciski visvairāk nobriedusī un visoriģinālākā personība lietuviešu prozā karu starplaikā. Par to

liecina viņa romāni «Koka brīnumi» (1938) un «Baltaraģa dzirnavas» (1945). «Koka brīnumi» ir vēstījums par ārkārtīgi apdāvināta vienkārša kokgriezēja Vinca Dovina traģisko likteni; viņa dzīvi un darbu izpostījuši klerikālie tumsoņi un atpalikusī vide, kurā viņš spiests radīt. «Baltaraģa dzirnavās» risināts pa pusei reāls un pa pusei fantastisks balādisks notikums vientuļa dzirnavnieka dzīvē. Par viņa bagātību gādājis velns Pinčuks, kurš apmeties tuvējā purvā un kuram dzirnavnieks negribot apsolījis savu skaisto meitu Jurgu. Ar stilistisko meistarību, prasmīgi izmantojot folkloras tēlus, arhaismus, jaundarinājumus un sarunvalodas izteicienus, Boruta atgādina V. Vančūras tipa rakstniekus. Borutas daiļradei tagad būtībā ir jau klasiska vērtība.

Trīsdesmito gadu progresīvās antifašistiskās lietuviešu literatūras attīstībā ievērojamu ieguldījumu devis arī literatūrvēsturnieks, dzejnieks un tulkotājs Kosts Korsaks (dz. 1909. g.), vēlākos gados Lietuvas Zinātņu akadēmijas izdotās piecu sējumu «Lietuviešu literatūras vēstures» (1957—1968) redaktors un galvenais autors.

Ar «Trešās frontes» grupas darbību bija nodrošināta lietuviešu literatūras kā sociālistiskas literatūras attīstības nepārtrauktība. Grupa faktiski veido tiltu starp vecāko — proletārisko paaudzi, kas darbojās no 1905. līdz 1919. gadam, un jauno paaudzi, kas sāka publicēties Pirmā pasaules kara laikā vai tūlīt pēc tā.

*

Mazliet vienkāršākās proporcijās, bet būtībā tādā pašā virzienā noritēja literārā attīstība Igaunijā. Arī šeit 20.—30. gados literāro procesu raksturo vairāki virzieni, kritizētāja reālisma un dažādu modernisma

un avangardisma skolu turpmāka diferenciācija. Vienlaikus te parādās proletāriskā un sociālistiskā reālisma literatūras aizmetņi.

Vispārliecinošāk šo parādību var apliecināt igauņu dzeja karu starplaikā. Divdesmitā gadsimta pirmajā pusē Igaunijā dzeja attīstījās ātrāk nekā proza, par literatūras kritiku un literatūrzinātni nemaz nerunājot. Spilgta individualitāte ir Marija Undere (1883—1980), trīspadsmit skaistu dzejoļu krājumu autore, soneta un balādes meistare. Viņas daiļradi sākumā vadījušas impresionistiskas dzīves izjūtas, tad ietekmējusi sociālā poēzija, pēc tam tā nonākusi līdz dziļi koncentrētai, traģisma caurstrāvotai pārdomu lirikai, ko raksturo ļoti skopa izteiksme un nemākslota dzīves gudrība. Par viņas krāšņo mīlas un dabas liriku jūsmoja lasītāji, un tā ieguva kritikas atzinību. Vērtīga ir viņas balādiskā grāmata «Laimes atspulgi» (1929). Undere bija arī laba atdzejotāja; to pierāda viņas skaistais Puškina «Jevgeņija Oņegina» tulkojums un gruzīnu dzejnieka Rustaveli darbu tulkojumi. No čehu dzejniekiem viņa atdzejojusi Bezruču, Vrhlicki, Bržezinu, Volkeru un Horu. Kopumā var sacīt, ka šīs dzejnieces daiļrade liecina par balādiskas un apceres dzejas izjūtu ar lielu iekšēju spriegumu. Viņas dzejiskā daiļrade, kas divkārt ierosināta apbalvot ar Nobela prēmiju, noteikti pelnījusi lasītāju uzmanību.

Gluži citāds ir Juhans Sītiste (1899—1945), jau kopš 30. gadiem labi pazīstams dzejnieks un sportists. Viņš ir sociālas ievirzes liriķis, vīrišķīgs un impulsīvs, desmit krājumu autors; no tiem nozīmīgākais ir krājums «Nomācošās dienas» (1945) — par Lielā Tēvijas kara laiku. Pie šī krājuma mēs vēl atgriezīsimies nākamajā nodaļā. No sociālajiem un sociālistiskajiem dzejniekiem ievērojams vēl Jans Kerners (1891—1958), izcila krājuma «Laikmeta

dziesmas» (1921) un daudzu citu dzejas grāmatu autors, kurš 30.—40. gados palika uzticīgs savai sociālajai un revolucionārajai ievirzei.

No avangardisma un modernisma nācis Johanness Sempers (1892—1970), vēlākais igauņu sociālistiskā reālisma dzejas aizsācējs. Viņš sarakstījis vairākus dzejoļu krājumus, trīs noveļu grāmatas un romānu «Akmens uz akmens» (1939). Pēc padomju varas atjaunošanas Igaunijā viņš kādu laiku bija izglītības ministrs. J. Sempers ir Igaunijas himnas autors.

Ar konstruktīvismu sācis dzejnieks Johanness Barbaruss (īst. v. Varess, 1890—1946), *enfant terrible* literatūrvēsturniekiem karu starplaikā, palīdzības organizētājs republikāniskajai Spānijai, daudzu cīņasspara pilnu krājumu autors. Dzeja viņam bija ierocis, kā to liecina arī dažu viņa grāmatu nosaukumi, piemēram, «Apbruņotās vārsmas». Pēc padomju varas atjaunošanas Igaunijā viņš kļuva par Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāju.

Atšķirībā no viennozīmīgā Barbarusa daudznozīmīgs un iekšēji pretrunīgs liriķis ir Henriks Visnapū (1890—1951). Bez tam ievērību pelna simpātiskās intīmās dzejnieces Kersti Merilāsa un Betija Alvere, kuras raksta arī sarežģītu pārdomu liriku. Par igauņu epigrammas meistaru kļuva Augusts Alle. Īsi sakot, 20.—30. gadu igauņu dzeja var uzrādīt lielu daudzumu dažāda tipa talantu. Salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu tā bagātāka un ar savu līmeni ievērojami tuvojas Baltijas kaimiņiem.

Līdztekus F. Tuglasam, kura daiļrade 20.—30. gados kļūst stipri sarežģīta, lielus panākumus gūst Antons Hanzens Tammsāre (1878—1940), Nobela prēmijas kandidāts, E. Vildes kritizētāja reālisma tradīcijas pilnveidotājs. No Vildes viņš atšķiras ar lielāku filozofisku dziļumu un galvenokārt ar cilvēka būtības nopietnāku analīzi. Viņa monumentālajā

romānā «Zeme un mīlestība» (1926—1933) meistarīgi sintezēta visa līdzšinējā igauņu reālistiskās prozas attīstība un igauņu zemnieka un inteliģenta pilsoniskā pieredze centienos pēc nacionāla un sociāla taisnīguma uz vairāk nekā piecdesmit gadu ilga vēstures posma fona — no apgaismības laikmeta līdz mūsdienām.

No pārējiem Tammsāres romāniem jāpiemin «Es mīlēju vācu meiteni» (1935) un antifašistiskais darbs «Aizpekļu jaunais velns» (1939). Jāatzīmē vēl lugas «Judīte» (1921) un «Karalim salst» (1936), arī ar antifašistisku zemtekstu.

Tammsāre bija arī ievērojams krievu un pasaules literatūras klasikas tulkotājs. Igauņu valodā viņš kvalitatīvi pārtulkojis Dž. Golsvertija, O. Vailda, B. Šova, I. Gončarova, F. Dostojevska un citu rakstnieku reālistu darbus.

No 20.—30. gadu populārajiem prozaiķiem nevar neminēt Augustu Gailīti (1891—1960), avangardistu grupas *«Siuru»* dalībnieku, kurš savos darbos tiecās uz grotesku. Viņa svaigās, mākslinieciski atjautīgās noveles un romāni — «Toms Nipernādijs» (1928) un «Skarbā jūra» (1938) — drīz atrada ceļu arī pie ārzemju lasītāja.

Ievērojams prozaiķis un dramaturgs bija Augusts Jakobsons (1904—1963), mākslinieciskā ziņā gan mazāk sarežģīts, toties politiski aktuālāks. No viņa plašās darbības, kas ilga vairāk par gadsimta ceturksni, mēs minam viņa pirmo romānu «Nabaga grēcinieku ciems» (1927), ko neapšaubāmi ietekmējis Ē. Zolā «Ženerāls». Tam seko citi neparasti plaši romāni — «Sirmais zirgs» (1928—1933), «Andriksonu dzimta» (1931—1934), «Mūžīgie igauņi» (1937—1940) un citi. Pēc kara A. Jakobsons pārsvarā raksta lugas, piemēram, «Dzīve citadelē» (1946), «Cīņa bez frontes līnijas» (1947), «Divas

nometnes» (1949), «Celtnieki» (1950), «Šakāļi» (1952), «Sargeņģelis no Nebraskas» (1953), «Vecais ozols» (1954) un citas. Mūža pēdējos gados viņš vairāk nododas valsts darbam nekā literatūrai. A. Jakobsons ir ļoti ražīga dramaturga paraugs: viņš ātri un operatīvi raksta lugas par aktuālām tēmām, no kurām, protams, ne visas spējušas saglabāt mākslinieciško dzīvotspēju. Tomēr neapšaubāmi A. Jakobsonam kā dramaturgam bija daudz priekšrocību; galvenokārt viņam piemita prasme veidot asus konfliktus, strauju darbības gaitu, dzīvu dialogu. Viņa lugas savā laikā bija liels ieguldījums un bagātināja dramaturģijas žanru tieši tādā brīdī, kad kaimiņos — Latvijā un Lietuvā — bija vērojama relatīva atpalicība šajā žanrā.

No pārējiem igauņu prozaiķiem un dramaturgiem 20.—30. gados uzmanību sev pievērsa Maits Metsanurks (1879—1957), vairāku problēmām bagātu noveļu un romānu autors. No viņa darbiem lielāko interesi izraisīja revolucionāri noskaņotais «Sarkanais vējš» (1928) un vēsturiskā freska «Pie Imeras upes» (1934). Bez tam Pēts Vallaks (1893—1959), ko igauņu kritika vērtē kā oriģinālu, grotesku raksturu radītāju, Augusts Melks (dz. 1909. g.), kurš saistoši raksta par piekrastes iedzīvotāju dzīvi un paradumiem.

Ļoti simpātisku iespaidu atstāj humorista Oskara Lutsa (1887—1953) daiļrade. Savā prozas ciklā «Pavasaris» (1912—1913) viņš labi un saprotoši stāsta par mazo ļaužu dzīvi un likstām. No dramaturgiem jāpiemin vēl Hugo Raudseps (1883—1952). Salīdzinājumā ar A. Kicbergu, kurš ar savu interesi par tautas dzīvi bija tuvāks atmodas laikmeta klasiķiem, H. Raudseps parāda lielāku izpratni par ikdienišķās dzīves īstenības rotaļīgo komiku un dīvainajām situācijām.

Literārajā dzīvē buržuāziskajā Igaunijā vērojama nedaudz mierīgāka atmosfēra un mērenāki formas meklējumi nekā Lietuvā un Latvijā. Tā ir arī vieglāk pārskatāma. Pēc impresionistiski simbolistiskajām grupām *«Noor-Eesti»* (1905—1915) un *«Siuru»* (1917—1919) sekoja ekspresionistu grupas *«Tarapita»* (1921—1922) mazliet skaļāka uzstāšanās par vispārdemokrātiskām brīvībām un jauno mākslu, ko ietekmēja franču grupa *«Clarté»*, Behers un Majakovskis. Bet jau 1922. gadā tiek nodibināta Igaunijas rakstnieku savienība, kas izvērš samērā regulāru organizatorisku darbu, tiek izdots žurnāls *«Looming»*, kas kopš 1923. gada iznāk līdz šim laikam.

Arī Igaunijā un daļēji PSRS 20.—30. gados pastāvēja proletāriski orientēta igauņu rakstnieku, publicistu un literatūras kritiķu grupa, ko idejiski bija ietekmējuši teorētiķi un profesionāli revolucionāri, kādi bija V. Kingiseps un J. Anvelts.

Proletāriskās igauņu dzejas pamatus liek Hanss Pēgelmans (1875—1938), proletāriskais kritiķis un satīriķis, bez tam J. Lauristins-Madariks, J. Lilienbahs u. c. Tomēr kopumā igauņu proletāriskai un sociālistiski reālistiskai literatūrai tajā laikā nav tik spilgtu mākslinieciski pārstāvju kā lietuviešiem (P. Cvirka un grupa «Trešā fronte») vai latviešiem — Andrejs Upīts u. c. Tomēr arī Igaunijā bija sagatavota augsne igauņu padomju literatūras tapšanai pēc pievienošanās PSRS 1940. gadā. Proti, te bija senas un pārbaudītas demokrātiskas tradīcijas literatūras ciešajām saitēm ar tautu, tās bija sākušās jau nacionālās atmodas laikmetā. Un šīs tradīcijas galu galā bija izšķirošās, lai drīz pārvarētu dažas 20.—30. gadu literārā procesa radītas negatīvas iezīmes un lai iesaistītu jaunākos un vecākos rakstniekus sociālistiskajā literatūrā.

VI. BALTIJAS MŪSDIENU LITERATŪRA

SOCIĀLISTISKĀ REĀLISMA HEGEMONIJA UN TĀ IEKŠĒJĀ DIFERENCIĀCIJA

> Komunistiski un ļeņiniski izprasts internacionālisms ir spēks, kas ved uz nacionālās sejas — ieskaitot māksliniecisko un dzīves aspektu — neparasti spilgtu atklāsmi. Taču vienlaikus tas ved arī uz visu šo atsevišķo vispārējā kultūras koncerta nošu neparastu apvienojumu vienotā simfonijā.
>
> *A. Lunačarskis*

Literārā procesa raksturīga iezīme Baltijas padomju literatūras pirmajos gados ir mazo žanru un formu pārsvars, jo ar to var samērā ātri reaģēt uz vētrainām pārmaiņām pakļauto īstenību. Tur bija politiska lirika un satīra, nelielas poēmas, mazi stāsti, apraksti, noveles un publicistiski raksti. It īpaši ātri attīstījās faktu literatūras dažādas formas. Tikai vēlāk vairāk parādās arī lugas, garākas noveles un romāni. Kara laikā daudzi rakstnieki kļūst par kara korespondentiem un armijas avīžu un izdevumu redaktoriem. Īso operatīvo žanru pārsvars zināmā mērā turpinās vēl pirmajos pēckara gados. Visbiežāk raksta par patriotu vīrišķīgo cīņu frontē un aizmugurē un izpostītās Dzimtenes atjaunošanu.

Ja māksla, starp citu, ir īstenības apgūšana tās estētiskajās kvalitātēs,* tad ar pašas dzīves loģiku šajos gados priekšplānā nokļūst vispirms *varonīgais* un *traģiskais*. Pārējo estētisko kategoriju daļa ir

---

* *Борев Ю.* Основные эстетические категории. М., 1960, с. 3—4.

mazāka. Un no visām cilvēka eksistences koordinātām, kurās rakstnieki attēlo un modelē cilvēka likteni (Gorkija «cilvēkzinātne»), no jauna par vissvarīgāko kļūst pilsoniskā koordināta. Te pat var, protams, ar atbilstošu piesardzību runāt par zināmām paralēlēm starp šo gadu sociālistisko literatūru un apgaismotā klasicisma visprogresīvāko periodu, kad personībai arī vajadzēja pakļaut savas intereses augstākai pilsoniskai kalpošanai laikmeta apgaismības ideāliem, kaut vai par personiska upura cenu. Tolaik dzīvē un literatūrā priekšplānā izvirzījās varonīgais un traģiskais. Protams, sociālistiskajā literatūrā pilsoniskā koordināta tiek izprasta plašāk un modernāk, tai pievienojas galvenokārt idejiski politiskais aspekts, kas apgaismības laika autoriem ir tikai dīgļa formā. Tāpat arī optimistiskā traģēdija — sociālistiskajā mākslā diezgan parasta — apgaismotāju demokrātiskajā literatūrā ir pieņemta vienīgi kā morāla katarse. Paralēle ar apgaismības laika klasicismu, kaut arī aptuvena, tomēr izskaidro *klasiskās mākslas lielo nozīmi* mūslaiku sociālistiskajā daiļradē un atsedz iemeslus, kādēļ sociālistiskie mākslinieki labprāt atgriežas pie klasiskajām formām, smeļ no tām tālākas attīstības iespējas un pārstrādātā veidā aktualizē tās jaunam saturam. Jaunā — sociālistiskā literatūra cildina varonīgo pilsonisko rīcību kara un jauncelsmes frontē, tai ir pat savas jaunlaiku odas un traģēdijas, kaut arī to varoņi bieži vien ir vienkārši cilvēki. Tas viss atspoguļojas mākslinieciskās formas un stila jomā. Daudzos gados atklājas cēls, patētisks stils, atgriešanās no brīvā panta pie klasiskā sillabotoniskā panta, pie klasiskajiem žanriem. Daži izcili sociālistiskie dzejnieki veiksmīgi aktualizē odu, un tas vērojams ne vien padomju, bet arī starptautiskā mērogā. Brīnišķīgas odas rakstījuši, piemēram, Pablo Neruda un Niko-

lass Giljēns, tautas demokrātijas zemēs, piemēram, V. Nezvals («Dziedājums mieram» u. c.). Tās nav nejaušas parādības, bet gan konkrēti pierādījumi padomju kritiķa Vladimira Dņeprova apgalvojumam, ka klasiskā māksla nav mirusi un ka tā spēj apaugļot mūsdienu sociālistisko daiļradi.*

Baltijas literatūrās šīs iespējas drīz parādījās. Arī šeit attīstības paralēles mūs neizbēgami ved uz nacionālās atmodas laika pilsoniskajām un klasiskajām tradīcijām, kad pilsoniskais patoss bija pakļauts nacionālās atmodas kustības cildenajiem ideāliem un kad ar cilvēka attēlojuma pilsonisko koordinātu vairākkārt saistīts īstenības varonīgais un traģiskais aspekts. Taču sociālisma celtniecības gaitā aizvien biežāk uzmanības lokā līdztekus idejiski pilsoniskajai koordinātai nokļūst *darba koordināta*, ko, pēc Leonīda Ļeonova domām, nevar izprast šauri, vienīgi kā tematisku jautājumu, bet drīzāk kā gnozeoloģiski estētisku kategoriju, t. i., kā pasauli uztver un kā to pēc sava prāta pārdzīvo konkrētās profesijas darbacilvēks. Šajā izpratnē «darba koordināta» sociālistiskā rakstnieka daiļradē ir cilvēka attēlojuma emocionalitātes augstākā pakāpe, lielākā iedziļināšanās viņa attieksmē pret pasauli. Ar to, protams, ir saistītas dažādas psiholoģiskas un ētiskas problēmas, taču tajās, neņemot vērā profesiju atšķirības un tematisko ievirzi, atspoguļojas tas, kas ir kopīgs noteikta laika sociālistiskajai sabiedrībai. Patlaban, zinātniski tehniskās revolūcijas laikmetā, sociālistiskā literatūra t. s. darba koordinātā aizvien vairāk uzsver apzināti radošo aspektu.

Pakāpeniski Baltijas mūsdienu rakstnieku daiļrade kļuva sarežģītāka, pieauga kvantitatīvi un kvalita-

* *Днепров В.* Черты романа XX века. М. — Л., Сов. писатель, 1965, гл. «Устарело ли классическое искусство?», с. 3—312.

tīvi, paplašinājās formu un žanru loks. Sarežģītā pēckara sabiedrības un literatūras attīstība drīz prasīja padziļināt «cilvēka pasaulē» un «pasaules cilvēkā» māksliniecisko tēlu ar viņa eksistences svarīgām koordinātām, galvenokārt jūtu, psiholoģiskajā, intelektuālajā un intīmi personiskajā sfērā. Dzīves aptveres paplašināšanās prasīja ieviest jaunas mākslinieciskas metodes, formas un pat žanrus — lirisko prozu, zinātnisko fantastiku, mākslinieciskos memuārus, literārus ceļojumu aprakstus un citus. Sociālistiskā reālisma valdošā laikmeta norma pirmajos pēckara gados drīz izrādījās sašaurināta, sabiedrības un literārās attīstības jaunajām prasībām nepietiekama. Sašaurinātās normas pastāvēšanu veicināja arī dažu kritiķu vienkāršotie interpretējumi kulta dogmatisma ietekmē. Pēc Padomju rakstnieku otrā kongresa (1954) vērojams sociālistiskā reālisma principu elastīgāks interpretējums.

Tāpēc Baltijas literārajā procesā 50. gadu otrajā pusē notiek acīm redzama literārās daiļrades atplauksme. Kaut gan reizēm parādās dogmatisma recidīvi, kurus arī nevar novērtēt par zemu, te nonāk pie sašaurinātās normas pakāpeniskas paplašināšanas un dažādu skolu, žanru paveidu un stilu attīstības sociālistiskās mākslas ietvaros. Sakuplo sociāli psiholoģiskā un ētiski filozofiskā proza, it īpaši t. s. īsajā romānā Igaunijā. Jaunā liriskā proza ļauj dziļāk ielūkoties padomju cilvēku personiskajās problēmās. Memuāru literatūra norēķinās ar pagātni un apkopo paaudžu morālo pieredzi. Ļoti populāra ir dokumentālā un ceļojumu literatūra, piemēram, A. Venclovas «Ziemeļu sudrabs» (1962), skaista grāmata par Islandi un Haldoru Laksnesu, «Dzer avotu, ceļiniek!» — M. Čaklā liriska dienasgrāmata par Armēniju un citas. Juhans Smūls pat saņēma Ļeņina prēmiju par grāmatu, kas bija veltīta Antarktīdai.

Ar zinātniski tehniskās revolūcijas tuvošanos saistīta interese par zinātniski fantastisko žanru un Baltijas rakstnieku prozas un dramaturģijas tālāka intelektualizācija. Pēc ilgāka laika atkal pie vārda tiek kvalitatīva groteska (K. Saja, E. Vetemā, M. Zariņš u. c.).

Sociālistiskā reālisma ietvaros līdz šim vēl notiekošā diferenciācija neapšaubāmi ir pozitīva parādība un palīdz celt mūsdienu Baltijas literatūras līmeni. Tā paver literārā procesa jaunas iespējas, kas pagaidām vēl nepavisam nav izsmeltas.

Vienlaikus ar radošu atplauksmi var vērot acīm redzamu rosību teorijas jomā. Visās Baltijas republikās kopš 50. gadu otrās puses parādās ļoti vērtīgi filoloģiski un literatūrzinātniski darbi ar fundamentālu nozīmi — Baltijas literāro valodu akadēmiskas gramatikas un vārdnīcas. Kopš 1965. gada Viļņā divreiz gadā iznāk krājums *«Baltistica»*. Iznāk baltu filoloģijas vislielākā un visievērojamākā klasiķa J. Endzelīna Raksti. Liela nozīme ir akadēmiskajai literatūras vēsturei — Latvijā 6 sējumos, Lietuvā un Igaunijā 5 sējumos. Iznāk arī vairākas labi sakārtotas folkloras un daiļliteratūras, galvenokārt dzejas antoloģijas. Skaisti ir Baltijas republiku ievērojamāko klasiķu un mūsdienu rakstnieku kopotu rakstu izdevumi. Lai gan ir vēl ne mazums dažādu trūkumu, pieaug literārās ražas kvalitāte — dzejā ātrāk nekā prozā. Pagaidām visur gausa ir dramaturģijas attīstība. Pieaug Padomju Baltijas literatūras autoritāte ne vien PSRS, bet arī pasaulē. Baltijas literatūras pēckara attīstība visumā ir vienmērīga, kā rāda arī mūsu īsais pārskats, kaut gan dažiem speciālistiem šķiet, ka pēc ilgiem gadiem priekšplānā no jauna nokļūst lietuviešu rakstniecība. Taču atšķirības nav tik lielas, lai par pārējo Baltijas literatūru varētu teikt, ka tā atpaliek no lietuviešu literatūras.

*

Padomju Lietuvai kara gadi gan nozīmēja lielus postījumus un cilvēku zaudējumus, bet liels ieguvums bija Viļņas apgabala un Klaipēdas atgūšana. Lietuviešu apdzīvotie novadi beidzot bija apvienoti republikas robežās. Kaut arī pastāvēja dažas komplikācijas lauku rajonu socializācijā, ātri turpinājās pēckara konsolidācija. Kara laikā un pēc tā, 40.—50. gados, visnotaļ izvirzījās sociālistiskais kodols, ko bija veidojuši «Trešās frontes» grupas rakstnieki. Savu literāro darbību plaši izvērsa P. Cvirka, S. Nēre, A. Venclova, J. Šimkus, T. Tilvītis, J. Baltušis, Jons Marcinkevičs, K. Korsaks un citi, kuriem pievienojās vecākās paaudzes meistari — Ļ. Gira, A. Vienolis, B. Sroga, V. Mikolaitis-Putins, J. Grušs, J. Paukštēlis u. c. Dzejā šajos gados visvairāk izcēlās S. Nēre, V. Reimeris, V. Valsūniene, V. Mozurūns un citi. Lietuviešu prozā kara un pēckara gados uzmanību sev pievērsa Aleksandrs Gudaitis-Guzevičs (1908—1969) ar saviem reizēm jau pārlieku plašajiem romāniem — hronikām par revolucionāro 1918.—1920. gadu — «Kalēja Ignota taisnība» (1948—1949), «Brāļi» (1951—1955), «Sazvērestība» (1964—1965) u. c. Mākslinieciski sarežģītāki ir Klaipēdas prozaiķes Ievas Simonaitītes (1897—1978) romāni un noveles. Literātes reputāciju viņa ieguva ar romānu «Aukštujas Šimoņu liktenis» (1935), kurā attēloja lietuviešu tautas smago cīņu pret vāciešu kolonizāciju Klaipēdas apgabalā un lietuviešu lauku sociālo diferenciāciju kapitālismā. Interesants arī viņas romāns «Vilis Karalis» (I d. — 1939, II d. — 1956). Pēckara jauncelsmi un cilvēku pāraugšanu mēģināja attēlot J. Dovīdaitis (dz. 1914. g.) romānā «Lielie notikumi Jaunpilsētā» (1953) un J. Avižus (dz. 1922. g.) novelēs «Gods»

un «Mantojums» ar lauku problēmām. Savukārt A. Vienolis-Žukausks atgriezās pie nesenās lietuviešu pagātnes pārvērtēšanas psiholoģiskā romānā «Podžūnu ciems» (1952). Kā stāstniece un bērnu rakstniece sevi apliecināja H. Korsakiene (dz. 1910. g.). Jaunus dramatiskus darbus radīja J. Baltušis («Gaiļi dzied» — 1947, «Agri no rīta» — 1953) un B. Dauguvietis (1885—1949).

Taču šos neapšaubāmos panākumus lietuviešu kara un pēckara literatūrā vājināja kulta laika sašaurinātā norma, kuras negatīvā ietekme dažkārt izpaudās dzejā ar pārliecīgu deklaratīvumu un prozā ar shematismu.

Viens no pirmajiem sašaurinātās normas bīstamību ļoti skaidri atskārta Eduards Mieželaitis (dz. 1919. g.). Viņš enerģiski prasīja sociālistiski reālistiskās dzejas idejiskās un izteiksmes līdzekļu aploces paplašināšanu, galvenokārt dzejnieka intelektuālā apvāršņa paplašināšanu:

«Dzejniekam jābūt filozofam, kura nemiers un pārdomas dziļi satrauc un aizrauj... Viņam jāuztver un jāsaprot laikabiedra dvēsele, bet jāpēta arī cilvēces tūkstošgadīgā vēsture. Viņam jāaptver ne vien visa planēta, bet arī kosmiskās tāles. Vienīgi tad viņa doma būs mēraukla, būs drosmīga, fantastiska un turklāt reāla. Cilvēces nemieram, sāpēm un priekam jākļūst paša iepazītam un izteiktam, un Zemes liktenis jāizlemj tikpat atbildīgi kā paša liktenis... Mans karogs ir pārdomas par cilvēku un cilvēci, par viņa tagadni un nākotni. Tā es saprotu arī reālismu, reālismu tā attīstībā, ar jaunām iezīmēm, kuras atnes pārvērtību pilnais laiks.»

Mieželaiša liktenis apliecināja, ka svarīgs nav vienīgi talants, bet arī sabiedriskie un kulturālie apstākļi, kas rada iespēju tā uzplauksmei vai, gluži pretēji, tā atpalicībai. Mieželaitis sāka publicēties

1935. gadā. Agrīnā daiļradē apkopota krājumos «Lirika» (1943) un «Dzimtenes vējš» (1946). Otro grāmatu kritika neuzņēma labvēlīgi. Pēc vairāku gadu klusēšanas, kad autors rakstīja vienīgi bērniem un atdzejoja krievu dzejnieku vārsmas, viņš 50. gadu pirmajā pusē no jauna pievēršas dzejai ar krājumiem «Atmodinātā zeme» (1951), «Ar dziesmu aužu raibus rakstus» (1952) un «Brāļu poēma» (1954) par elektrostacijas celtniecību pie Drisvjatu ezera, kur sastopas trīs republiku — Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas — robežas. Jau šajos darbos parādījās neapšaubāmais Mieželaiša talants, bet arī zināms retoriskums un pielāgošanās kritikas tālaika prasībām. Mieželaitis vēl meklēja pats sevi un tikai gatavojās savam īstajam startam. Viņa radošie spēki atraisījās piecdesmito gadu otrajā pusē — jauna sabiedriskās un kultūras dzīves entuziasma atmosfērā, neskarto zemju un kosmosa apgūšanas laikā. Pēc krievu padomju kritiķa A. Makarova vārdiem, šai atspirgušajai sabiedriskajai atmosfērai bija izšķiroša nozīme pārvērtībās, kas tajos gados notika Mieželaiša dzejā kā satura, tā formas ziņā.

Dzejnieka radošās aktivitātes strauju uzplaukšmi 50. gadu otrajā pusē un 60. gados var pārliecinoši pierādīt ar vairākiem viņa krājumiem un dzejoļu cikliem, kuri savā laikā apbūra Lietuvas un Vissavienības lasītāju ar oriģinalitāti un modernumu. Par labākajām mēdz uzskatīt grāmatas «Cilvēks» (1962), «Pašportrets. Avioskices» (1962), «Liriskas etīdes» (1964), «Kardiogramma» (1965), «Šeit — Lietuva» (1968) un citas. Pēdējos gados Mieželaitis mēģina panākt zināmu poēzijas un prozas sintēzi, emocionālā un nacionālā elementa sintēzi savā daiļradē. Tie ir apbrīnojami mēģinājumi, kas pierāda, ka viņš ne tikai aicina uz eksperimentiem, bet cenšas tos arī risināt daiļrades praksē. Paraugs var būt viņa grā-

mata «Ķontrapunkts», kur dzeja organiski saistās ar lirisko prozu un eseju. Viņa dzeja pamatojas uz lietuviešu un pasaules progresīvā romantisma senajām, labajām tradīcijām. Cilvēks tajā uztverts kā cilvēces metafora, kā Zemes dēls, kurš iemiesojas visā, kas uz šīs planētas radīts ar viņa rokām un smadzenēm. Viņa dzimtene nav vairs tikai Zeme, bet arī Kosmoss. Un viņa laiks nav tikai indivīda laiks, bet Cilvēces laiks. Programmatisks ir dzejolis «Lira» no cikla «Cilvēks». Liras stīgas ir vara sarkanie priežu stumbri, rūpnīcu dūmeņi, paceltas cilvēka rokas un briestošu rudzu stiebri. Visgarāko stīgu starp debesīm un zemi izstiepj cīrulis. Tā ir cilvēku prieka un skumju stīga, kas ceļ Zemi aizvien tuvāk Saulei. Visa pasaule dzejniekam ir brīnišķa formu, vārdu, skaņu, krāsu un smaržu simfonija tāpat kā Čurļoņa «Mežā», uz ko viņš šeit apzināti atsaucas.

Viņa poēzijai ir pārsteidzošas dimensijas — reāli ar zemi saistītas, bet reizē ārpuslaika, kosmiskas dimensijas. Tomēr atšķirībā no t. s. kosmistu dzejoļiem divdesmito gadu proletkulta poēzijā Mieželaiša dzejā vērojama maksimāla humanizācija un kosmosa tuvināšana. Tā nav tikai kosmosa parādību poētiska personifikācija, kā varētu likties, paviršī lasot pazīstamo Mieželaiša dzejoli «Intīmais kosmoss», bet Cilvēka, kurš savos radošajos sasniegumos ikreiz pārspēj pats sevi, īsta ekspansija. Šis «kosmiskais» apmērs atklājas visā koncepcijā un dzejnieka tēlu sistēmas detaļās. To mēs sastopam gan makrokadros — «pret zemeslodi kājām atsperos, / saules disku turu savās rokās..» (kā lai te neatceras Čurļoņa gleznu «Draudzība»!), gan arī mikrokadros, piemēram, dzejolī «Rudzu grauds», kas, aplūkojot pavisam tuvu, dzejniekam šķiet kā mazītiņš kosmoss.

Mieželaitim viss iegūst dziļāku jēgu, personifikācija visur pāraug simbolizācijā. Rokas tiek aplūkotas

kā raupji zari varenā Dzīves kokā, kas paceļas no gadsimtu dzīlēm (dzejolī par nezināmo kritušo kareivi), asinis pielīdzinātas Zemes upēm, strautiem un tērcītēm, Dzīves upē tek ļaužu asinis un ikviens atsevišķs cilvēks kļūst par sarkano asinsķermenīti, kas riņķo mūžam dzīvajā Cilvēces organismā, tās Vēsturē. Dzejnieks te ir asinsdevējs, kurš atdzīvina mūsdienu cilvēku — lasītāju. Raksturīgs ir dzejolis «Sirds». Tā ir Zemes un Cilvēces sirds, samazināta Zemeslode. Dzeja ietver sevī visu paaudžu cerības un sāpes — visu, ko redzējušas to acis. «Lai šauj uz cilvēku jebkurā vietā, / vienmēr manai sirdij lodes trāpa...» Pie cikla visskaistākajiem dzejoļiem pieder «Mati». Sirmi mati te tiek pielīdzināti gaismai. Ar katrām pārciestām bēdām galva kļūst aizvien gaišāka. Un, kad vienreiz cilvēku ciešanas būs pilnīgi pārvarētas, dzejnieka galva būs balta kā ziedoša ābele, tajā nebūs palicis neviens melns mats. Šīs vārsmas ir mazs poētisks brīnums, tās var salīdzināt ar seno ķīniešu meistaru slēpto mājienu poēziju. Spēcīgi ir Mieželaiša mīlestības dzejoļi, piemēram, cikls «Sieviete». Pagāniska kaislība un saasināta jutekliska uztvere apvienota ar filozofiskumu un ārkārtēju erudīciju. Mieželaitis acīmredzot pieder pie tiem laimīgajiem radošajiem raksturiem, kuri iezīmējas ar mākslinieciskо izteiksmes iespēju polifoniskumu. Viņa dzejā, gluži tāpat kā Staša Krasauska brīnišķīgajos zīmējumos, atklājas tautas daiļrades tradīciju dzīvās saites ar patiesu modernismu.

Mieželaitim ir svešs jebkāds estētisks dogmatisms. Viņš neko negrib kanonizēt, bet neko negrib arī zaudēt no tā labā, ko cilvēks radījis uz Zemes. Viņš pieder pie mūsdienu intelektuāli sarežģītā tipa dzejniekiem. Par pilnīgi pašsaprotamu viņš uzskata lasītāja erudīciju kultūrā, idejiskas sarežģītības un eksperi-

menta izpratni. Zināms, šādas īpašības lielākā vai mazākā mērā piemita arī viņa priekštečiem, piemēram, Biņķim, bet Mieželaiša daiļradē tās sasniedz jaunu, augstu pakāpi un nebijušu sintētiskumu. Dzejnieks brīvi rīkojas ar visdažādāko zinātnes nozaru un mākslinieciskās darbības terminiem un problēmām. Viņš pārvietojas — savā fantāzijā — līdz pat mikrokosmosa un makrokosmosa robežām. Bet arī tur, kur viņš pārsteidz lasītāju ar sava cilvēka un pasaules mākslinieciskā modeļa kosmisko un epohālo dimensiju, viņš nekad nezaudē sava vēsturiski konkrētā izejas punkta apziņu, savu noturību mīlestībā uz strādājošo, radošo cilvēku, sievu, bērnu, dzimto dabu, dzimteni.

Gadu gaitā viņa poēzijā pieaug pašapceres un elēģiskie toņi. Aizvien biežāk viņš ķeras pie sava dzīves un daiļrades ceļa guvuma izvērtēšanas. Tiesa, arī viņa daiļradē var atrast dažas lappuses, kuras radījusi ceļojumos gūtā nejaušā iedvesma un kultūras notikumi. Ne visi viņa eksperimenti un improvizācijas bijuši vienādi veiksmīgi. Reizumis arī viņa vārsmās iekļūst zināma publicistiska steiga un patoss, bet viņa vislabākajos dzejoļos līdz šim laikam sastopamies ar neikdienišķām intonācijām, ar poētisku ideju bagātību un laikabiedru dzīves izjūtu trāpīgu izpaudumu. Un, kaut arī jaunā paaudze Lietuvā, it īpaši visjaunākie, raksta jau citā koptonī un viņiem ir savi atšķirīgi priekšstati, Mieželaiša darbs paliek lietuviešu un padomju dzejas attīstības ceļa rādītājs, kas joprojām pievelk, mudina uz pārdomām un jaunu daiļradi — pat tad, kad viņa darba turpinātāji dodas tālāk pa citām takām. Arī viņu meklējumos ietilpst Mieželaiša darbs. Mieželaiša nopelnus un lietuviešu literatūras pašreizējo stāvokli laikam visprecizāk uztvēris Justīns Marcinkevičs: «Veseli gadu desmiti mūsu literatūrā cieši saistīti ar

Eduarda Mieželaiša vārdu. Gandrīz visa mūsu dzeja izjutusi un līdz šim izjūt viņa labdabīgo ietekmi. Mieželaiša humānais patoss it kā uzspiedis lietuviešu dzejai atbildības zīmogu par visas pasaules un visas cilvēces likteni. Viņa daiļrade ne vien pati atrada Vissavienības un ārzemju lasītāju, bet izveda arī visu mūsu poēziju plašākos apvāršņos. Un ne tikai dzeju. Ja mēs apzināmies, ka viņa trauksmainie radošie meklējumi devuši tik skaistus rezultātus ne vien dzejā, bet pakāpeniski ietekmējuši arī citus žanrus, galvenokārt prozu, mums jānonāk pie secinājuma, ka Mieželaiša ietekme aptvērusi visu mūsu literatūru.»

E. Mieželaiša slavai ļoti tuvojies arī pats Justīns Marcinkevičs (dz. 1930. g.), pašreiz vadošais dzejnieks un dramaturgs, kurš vairāk tiecas uz episkumu un publicistiku vārda vislabākajā nozīmē. Par to liecina poēmas «Asinis un pelni» (1960), «Publicistiskā poēma» (1961), «Siena» (1965) un citas. Pēdējos gados viņa poēmas gūst dziļāku filozofisku un vēsturisku dimensiju. No šī viedokļa īpaši apbrīnojamas viņa «Mazās poēmas» («Sākuma poēma», «Uguns poēma», «Mīlestības poēma», *«Homo sum»* u. c. — krājumā izdotas 1977. gadā). Daudzi kritiķi uzskata Marcinkeviču par mākslinieciski un idejiski visprogresīvāko mūsdienu padomju poēmas pārstāvi. Ar viņa spalvu šis tradicionālais liriski episkais žanrs iegūst pavisam jaunu, patiesi modernu skanējumu. Taču Marcinkevičs raksta arī epiķim pat pārsteidzoši labu mīlas un pārdomu liriku, ko ar patiku lasīs ikviens vērtīgas dzejas cienītājs.

Dziļi filozofiska un sociāli vēsturiska nozīme ir Marcinkeviča lieliskajām lugām dzejā. Vēsturiskī dramatiskā triloģija «Mindaugs», «Katedrāle» un «Mažvīds» aptver trīs galvenos momentus nemier-

pilnajā Lietuvas vēsturē, un to var uzskatīt par sava veida dramatisku eposu. Šajā nozīmē J. Marcinkevičs sekmīgi turpina B. Srogas, V. Krēves-Mickeviča un J. Gruša līdzīgas tēmas lugu tradīcijas. Marcinkevičs ir rakstnieks ar lielām iespējām, no viņa lietuviešu literatūra gaida daudzus ievērojamus darbus.

Acīm redzama rosme 50.—60. gados sākas arī dažu iepriekšējā perioda dzejnieku daiļradē. Tādi bija A. Žukausks, E. Matuzevičs, V. Reimeris un citi. Ļoti aktīvs bija arī visvecākās paaudzes pārstāvis V. Mīkolaitis-Putins, kura daiļdarbi bija dzīva saite starp visām 20. gs. dzejnieku paaudzēm.

Taču jaunu vārdu lietuviešu dzejā teikusi dzejnieku paaudze, kas literatūrā ienākusi apmēram piecdesmito gadu otrajā pusē. Ar iepriekšējām — E. Mieželaiša un J. Marcinkeviča starppaaudzēm šos dzejniekus saista zināms publicistiskums, orientācija uz publisku uzstāšanos, cīņasspara pilni ētiski un estētiski meklējumi, tieksme pēc idejiskas skaidrības (tāpat kā O. Vācietim un I. Ziedonim Latvijā vai J. Smūlam Igaunijā). Viņu atšķirīgā iezīme ir orientācija uz katra visikdienišķākā fakta dzejisku analīzi. Te jāpiemin Aļģimants Baltaķis (dz. 1930. g.), starp kura daudzajiem krājumiem izceļas grāmata «Pazemes upes» (1965). Viņa dzejas ražu apkopo grāmata «Upes un tilti» (1976).

Šīs paaudzes visromantiskākā dzejniece ir Janīna Degutīte (dz. 1928. g.). Labu priekšstatu par viņas dzejas ievirzi sniedz izlase «Klusuma stunda» (1978). Pie šīs paaudzes radošo personību bagātā spektra pieder Baltaķim tuvais, bet filozofiskākais Alfons Maldonis (dz. 1929. g.), vairāku krājumu autors. Viņa daiļrades bilance ir lielā izlase «Ceļš» (1975). Vēl minami daiļradē intīmāki dzejnieki Albīns Bernots, Vītauts Rudoks, Aļģimants Mikuta un citi.

Pēc viņiem nāk otrs dzejnieku vilnis, programmatiski viņi ir antipatētiski, bieži atgriežas pie cilvēka iekšējās pārliecības, pie visvienkāršākajiem dzīves jautājumiem, uztver lietu un sajūtu noskaņas, dzimtā novada un tautasdziesmu vai tēlotājas mākslas kolorītu, bieži raksta brīvajā pantā, ar asociatīvu tēlainību un zemtekstiem. No dziļi lietuviskām tautas saknēm izaug Sigita Gedas (dz. 1943. g.) dzeja, viņa poēma «Strazds» (1967) un liriskais krājums «Mēness ziedi» (1977). Populāra šīs paaudzes dzejniece ir Judīte Vaičūnaite (dz. 1937. g.), kas sarakstījusi vairākus augsti kulturālas pašapceres lirikas krājumus, kuros viņa apliecinājusi krāsu un skaņu niansu, smalku emocionālo noskaņu un dabas daiļuma izjūtu (grāmatas «Pavasara akvareļi», «Kā zaļš vīns», «Pār saulainu globusu», «Vējrāži», «Neaizmirstuļu mēnesis» u. c.). Savā daiļradē viņa labprāt smeļas ierosmi no mūzikas un gleznie cības. Būtiski citādu dzeju raksta izcili intelektuālais Marcēlijs Martinaitis (dz. 1936. g.), kura piesātinātās vārsmas ir savdabīgi dzejiski saīsinājumi (krājumi «Aprīļa sniegs», «Pa mākoņu laipām», «Saulgrieži», «Sirds gaismā» u. c.). Lasītāju un kritiķu lielu ievērību izraisīja viņa ievērojamā grāmata «Kukuša balādes» (1977). Acīmredzot Martinaitis kļūst par vienu no visizcilākajiem lietuviešu dzejas pārstāvjiem un tikpat kā par jaunākās paaudzes vadoni. Blakus Martinaitim izceļas vēl Vītauts Blože (dz. 1930. g.), grāmatu «Poēzija», «Dziesmas», «Polifonija» u. c. autors, bez tam Jons Strielkūns (dz. 1939. g.) ar spilgto grāmatu «Zvana pacelšana», Birute Baltrušaitīte ar idejiski dziļu krājumu «Zāļu klēpī», Gražina Cieškaite un citi. Cieškaite ar kaismīgo emocionalitāti (krājums «Dzīvot un mīlēt») ir barokāli izkāpinātas metaforiskas tēlainības meistare, bet One Baļukonīte, tāpat kā latviešu dzejniece

Mirdza Ķempe, pieder pie visizcilākajām personībām intīmajā un mīlas dzejā visā Baltijā (krājums «No ceļu putekļiem»).

Kopumā var teikt, ka mūsdienu lietuviešu lirikā ir daudz dažādu dzejnieku. Šai dzejai ir lielas attīstības iespējas, un ar savu līmeni tā nekādā ziņā neatpaliek no pasaules lielo tautu dzejas.

Interesanta ir arī lietuviešu proza pēc PSKP XX kongresa. Sākusies rosme vecākās paaudzes rakstnieku daiļradē. Virkni izcilu darbu uzrakstījuši Ieva Simonaitīte (autobiogrāfiskā triloģija «Tas bija tā», kopējs izdevums — 1977), V. Mīkolaitis-Putins, J. Paukštēlis, H. Korsakiene (atmiņu grāmata «Sastapšanās», 1977) un citi. J. Grušs (dz. 1901. g.), viens no vecākās paaudzes ievērojamākiem prozaiķiem un dramaturgiem, publicē vairākus nozīmīgus darbus — vēsturiskās lugas «Barbora Radvilaite», «Švitrigaila», «Herkus Mants», «Ūnija» un arī prozas krājumus «Niknuma gaisma» (1969) un «Laimīgais — tas esmu es» (1973).

No vecākās paaudzes rakstniekiem vislielākos panākumus guva prozaiķis Jons Avīžus (dz. 1922. g.). Viņš sarakstījis nozīmīgus romānus «Ciems krustcelēs» (1964) un «Zaudētā pajumte» (1970). Romānam «Hameleona krāsas» (1979) ir satīriska pieskaņa. Līdztekus Avīžum šajā periodā darbojās arī Jozs Baltušis (dz. 1909. g.), kas sarakstījis interesantu romānu divās daļās «Pārdotās vasaras» (I d. — 1957, II d. — 1969), vairākas lugas, feļetonus un plašas atmiņas. Savā poētiskajā romānā «Teiksma par Juzi» viņš radījis lielisku lietuviešu laucinieka tipu; tam ir būtiska nozīme diskusijā par lietuviešu tautas raksturu un tā pārvērtībām pēc revolūcijas. Ar šo darbu viņš pārspējis visu, kas par šo tēmu rakstīts lietuviešu literatūrā.

Taču tālāko attīstību izšķīra vidējās un jaunākās

paaudzes rakstnieku grāmatas. A. Bieļausks publicēja romānus «Zied sarkanas rozes» (1959), «Mēs vēl tiksimies, Vilma!» (1962) un «Kauņas romāns» (1966). Acīm redzami labākais no tiem ir pēdējais nosauktais. Romānu varoņi parasti ir jauni cilvēki. Interesants prozaiķis ir Vītauts Petkevičs (dz. 1930. g.). No viņa prozas darbiem vislabākais ir vēsturiski saviļņojošais romāns «Par maizi, mīlestību un šauteni» (1967), īsts 60. gadu lietuviešu literatūras bestsellers, tulkots daudzās valodās. Romānā aplūkotas pēckara jaunās paaudzes morālās problēmas neparasti smagajās un reizumis pat traģiskajās situācijās īsi pēc kara. Svarīgi ir arī viņa romāni «Biedru grupa» (1979) un «Sērmūkšu lietus» (1980). Pamatīgus romānus, galvenokārt par lauku vidi, raksta Vītauts Bubnis (dz. 1932. g.): «Alkanā zeme» (1971), «Zem vasaras debesīm» (1973) u. c. Lielisks prozaiķis ir Jons Mikelinsks (dz. 1922. g.): garstāsts «Un pulkstenis iet» (1966), romāns «Pa maizes ceļu» (1981). Lakonisks vēstījumā ir prozaiķis Romualds Lankausks (dz. 1932. g.). Lielu ievērību izraisījis Rimanta Šavēļa (dz. 1942. g.) romāns «Dieva jērs (1974). Labu satīrisku prozu raksta Vītaute Žilinskaite. Izcils satīriķis ir Kazis Saja, dramaturgs un prozaiķis, vairāku komēdiju autors, groteskas un alegorijas meistars. No pārējiem prozaiķiem izceļas A. Pocjus, V. Dautarts, J. Aputis (noveļu grāmata «Atgriešanās krēslas laukos»), R. Kašausks («Zaļojošie pakalni», «Saulīte sārtā»), S. Šaltēnis, V. Martinkus, S. T. Kondrots (romāns «Zalkša skatiens»), brāļi Dirgelas un citi. No autoriem, kuri raksta krievu valodā, uzmanību pelna G. Kanovičs ar romānu triloģiju «Svece vējā» — par Lietuvas ebreju traģisko likteni okupācijas laikā.

Ievērojamu māksliniecisku pacēlumu sasniedzis novelists un romānists Mīkols Sluckis (dz.

1928. g.), kas sarakstījis vairākas interesantas grāmatas par radošo inteliģenci. Visielāko popularitāti iemantojis romāns «Kāpnes uz debesīm» (1963), kas tulkots daudzās valodās. Tulkoti arī citi viņa romāni — «Ādama ābols», «Nav miera manā ostā», «Saule vakarā» un «Ceļš uz kalniem un atpakaļ». Slucka prozas darbiem raksturīgs raits stāstījums un saistošas tēmas, lielākoties par mūsdienām. Tajos risinātas morālas un psiholoģiskas problēmas pēckara paaudzes dzīvē. Viņš ir arī labs bērnu rakstnieks.

*

Latviešu padomju literatūra attīstījās kopumā paralēli ar lietuviešu literatūru. Ļoti līdzīga ir attīstība no 1940. līdz 1970. gadam. Ievērojamākie rakstnieki ātri iesaistījās sociālistiskajā konsolidācijā. Svarīga loma te bija A. Upītim, V. Lācim, A. Grigulim un grupas «Trauksme» agrākajiem dalībniekiem. Savu ieguldījumu deva arī Krievijā dzīvojušie rakstnieki.

Kara gadi Latvijā nozīmēja milzīgus postījumus un pāri par 15% iedzīvotāju zaudējumu. Fašistisko okupantu un viņu izpalīgu valdīšanas laikā Latvijā no diviem miljoniem iedzīvotāju gāja bojā apmēram 600 000. Daļu iedzīvotāju fašisti atkāpdamies ar varu evakuēja.

Kara laikā un tūlīt pēc tā, protams, pārsvarā bija kara tematika, kurai drīz pievienojās zemes atjaunošanas tematika. Literatūra cilvēka attēlojumā likumsakarīgi pasvītroja pilsonisko un darba koordinātu un īstenību sāka atspoguļot vispirms tās varonīgajā vai traģiskajā izpausmē. Laikposmā no 1920. līdz 1940. gadam pastāvējušo daudzo virzienu vietā tagad ir sociālistiskais reālisms, kas Andrejā

Upītī atrada kaismīgu interpretu grāmatā «Sociālistiskā reālisma jautājumi literatūrā» (1957).

Dzejā klasiskā latviešu panta tradīcijas turpināja galvenokārt J. Sudrabkalns, kura daiļrade spēcīgi attīstījās pēc kara un, tāpat kā Lietuvā V. Mīkolaiša-Putina daiļrade, ir dzīva saite starp pirmskara un pēckara dzejnieku paaudzēm. No klasiskajiem paraugiem, protams, vislielākā ietekme bija Rainim. No klasiskā mantojuma ierosmi smēlusies V. Brutāne (dz. 1911. g.), M. Kroma (dz. 1919. g.) un Mirdza Ķempe (1907—1974), kura bija izcila gan mīlas, gan filozofiskajā lirikā. Viņas apbrīnojamās daiļrades šķērsgriezums ir lielā izlase «Mirkļu mūžība» (1964) un mīlas lirikas krājums «Mīlestības krāšņais koks» (1977). Klasiskajiem paraugiem seko arī bijušie frontinieki — V. Lukss (1905—1985) un A. Grigulis (dz. 1906. g.), kuri literāro darbību bija sākuši jau 30. gados grupas «Trauksme» lokā. V. Lukss sarakstījis vairākus dzejoļu krājumus un poēmas par varoņtēmu. Viņš veiksmīgi darbojies arī bērnu dzejā. A. Grigulis līdztekus dzejoļiem raksta arī drāmas, prozu un literatūrzinātniskas studijas. No citiem minami A. Balodis, B. Saulītis, A. Vējāns.

Padomju varas pirmajos desmit gados prozā savu plašo daiļrades ceļu turpināja vecie, jau atzinību guvušie vārda meistari, pirmām kārtām A. Upīts, kurš tieši šajā periodā pāriet uz monumentālo žanru — epopejas «Zaļā zeme» (1945) un «Plaisa mākoņos» (1951). Augstāko pakāpi sasniedz V. Lāča daiļrade romānu triloģijā «Vētra» (1946—1948) un citos romānos, kas ar savu tematiku turpina triloģiju. No pārējiem prozaiķiem pēc 1940. gada izcēlās A. Sakse (1905—1981), no kuras plašās daiļrades visbiežāk min romānu «Pret kalnu» (1948). Brīnišķīgas ir viņas «Pasakas par ziediem» (1966). A. Brodele (1910—1981) pievērsa uzmanību ar vairākiem stās-

tiem un romāniem, no kuriem visvairāk lasītie ir «Marta» (1950), «Uzticība» (1962), «Zilais zvirbulis» (1965) un «Tas ir mans laiks» (1969). «Zilais zvirbulis», kas veltīts pusaudžu, it īpaši meiteņu problemātikai, čehiski izdots pat divas reizes.

Savdabīgs ieguldījums latviešu pēckara prozā ir Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Ž. Grīvas (1910—1982) daiļrade. Viņam vislabāk padodas apraksti un stāsti («Viņpus Pirenejiem», 1948, «Zem albatrosa spārniem», 1956, u. c.).

40. gados un 50. gadu sākumā dažu dzejnieku darbos izpaudās deklaratīvisms un dažu prozaiķu un dramaturgu daiļradē — shematisms, tāpat arī pastāvēja sašaurināta sociālistiskā reālisma izpratne kritikā. Taču kopš piecdesmito gadu vidus pakāpeniski tiek pārvarēti šie trūkumi, kurus tomēr nevar attiecināt uz visu literatūru. Nozīmīgi bija dažu izcilu sociālistisku rakstnieku — Eidemaņa, Laicena, Dermaņa u. c. — darbu pēcnāves izdevumi. Sākās rosme teorijas jomā. Parādījās daudz interesantu jaunu sacerējumu vecāko rakstnieku, vidējās un jaunākās paaudzes autoru daiļradē. Lasītājus pārsteidza vairāki līdz šim nepazīstami vai jau aizmirsti vārdi.

Latviešu dzejnieku jaunāko un visjaunāko paaudzi spēcīgi ietekmēja pasaules un latviešu avangardisms, it īpaši Čaka, Brehta un Majakovska darbi. Te gan nav Mieželaiša vai Marcinkeviča mēroga personību, bet tas nenozīmē, ka mūsdienu latviešu dzeja atpaliktu no lietuviešu dzejas. Pie pirmā viļņa pieder Ojārs Vācietis (1933—1983), ļoti interesantas poēmas «Einšteiniāna» autors. Intelektuālas ierosmes pārbagāti ir teicamie krājumi «Elpa» (1960), «Gamma» (1976), «Antracīts» (1978) un daudzi citi. Viņa līdzgaitnieks ir Imants Ziedonis (dz. 1933. g.). Viņš sarakstījis vairākus polemiski

noskaņotus dzejoļu krājumus, aprakstu grāmatu «Kurzemīte» (1971) un lirisku eseju krājumu «Epifānijas» (I — 1971, II — 1974). No pārējiem šīs paaudzes dzejniekiem ievērību pelna savdabīgā dzejniece V. Belševica (dz. 1931. g.), kura līdztekus dabas un mīlas lirikai raksta arī labus stāstus. Labi dzejnieki ir arī Ā. Elksne (1928—1984), K. Skujenieks (dz. 1936. g.), A. Skalbe (dz. 1922. g.) un citi.

Vācieša un Ziedoņa paaudzi līdzīgi Baltaķa un Mikutas paaudzei Lietuvā iezīmē saasināta morālas atbildības izjūta par visu, kas notiek pasaulē. Šīs paaudzes kredo labi izteicis O. Vācietis vārsmā:

> Tāda jau ir
> Visas pasaules dzejnieku brīvība —
> Publiski asiņot,
> Kamēr šīs asinis ir.

Šajos centienos latviešu dzejnieki nedaudz līdzinās tās pašas paaudzes krievu kolēģiem J. Jevtušenko, A. Vozņesenskim un B. Ahmaduļinai, kaut arī runa ir par idejiski un mākslinieciski ļoti dažādām personībām.

Latviešu dzejas nākamais vilnis ir ārēji mazāk patētisks, tas ir intīmāks, apveltīts ar visas cilvēces problemātikas smalku izpratni, jūtīgs pret vārda nozīmes niansēm, izteiksmē lakonisks. Dažā ziņā šie dzejnieki sasaucas ar I. Auziņu (dz. 1937. g.), kuram 1970. gadā iznāca dzejoļu krājums «Skaņa». Svarīga ir viņa apcere par latviešu poēzijas mūsdienu attīstības tendencēm, kas ar nosaukumu «Cilvēks izdzied savu mūžu» publicēta krājumā «Dzejas ceļi. No diskusijas par dzeju» (1972). Kopā ar Annu Baugu — K. Čapeka un J. Hašeka latviešu tulkotāju — viņš sagatavojis skaistu Vitezslava Nezvala dzejas izlasi, kurā veiksmīgi atdzejojis galvenokārt «Edisona» fragmentus.

Šī viļņa izcils pārstāvis ir M. Čaklais (dz. 1940. g.), krājumu «Kājāmgājējs un mūžība» (1967), «Lapas balss» (1969), «Zāļu diena» (1972) u. c. autors. Lieliska ir viņa poētiskā ceļojumu dienasgrāmata «Dzer avotu, ceļiniek!» (1969), galvenokārt Lietuvai un Armēnijai veltītajās nodaļās. M. Čaklais ir vienkārša, dabiska daiļuma dzejnieks, viņam nepatīk nedabisks, mākslots skaistums, kā par to liecina viņa populārais dzejolis «Spārni»:

Tad, kad septembra nemiers
No purva sauc dzērves laukā,
Kanāla gulbjiem apgriež spārnus.

Kā pie mums naktīs nāk
Tās lidmašīnas un vilcieni,
Ar kuriem nav lidots
Un braukts vēl ne reizi, —
Tā pie gulbjiem sapņos nāk
Spārni.

Augšā —
Baltu, spīdīgu spalvu,
Apakšā —
Mīkstām, pūkainām dūnām,
Kur sasildīt knābi
Vēsajās rudens naktīs.
Spārni —
Stiprie un drošie!
Noturīgie!

Ja ķirzakai norausi asti,
Tā ataugs,
Bet īsāka.
Ar katru rudeni.
Ar katru griezienu.

Skatieties —
Labsirdīgi vīri ar zilām acīm
Kanāla malā apgriež sapņus.

Bet, kad pavasarī
Ieraugu gulbjus
Balti izslietiem kakliem,
Es nezinu, vai tas vairs ir skaistums,
Ja tas jāpērk par tādu cenu.

Māris Čaklais ir arī labs pasaules un padomju dzejas tulkotājs. Mums ir svarīgi, ka 1971. gadā viņa atdzejojumā izdota Laco Novomeska darbu reprezentatīva izlase «Pilsēta. «Ceļš» un citi dzejoļi» ar trāpīgu priekšvārdu.

Pie šīs paaudzes pieder daudz labu un dažādu dzejnieku: J. Peters, V. Ļūdēns, O. Lisovska, E. Plaudis, jaunākie — L. Līvena, J. Rokpelnis, I. Binde, M. Zālīte, M. Misiņa, U. Bērziņš, L. Briedis un daudzi citi. Vairums no viņiem jau sarakstījuši dažus krājumus, labākie no tiem dažuviet ir tuvi lietuviešu — Martinaiša, Gedas, Vaičūnaites u. c. dzejai. Viņu daiļrade apliecina, ka abu brālīgo Baltijas literatūru tuvināšanās pēdējos gados visspilgtāk izpaužas tieši dzejā.

Latviešu prozā situācija ir mazliet citāda. Te nav tik spilgtas paaudžu atšķirības. Vairākus nozīmīgus darbus uzrakstījis M. Birze (dz. 1921. g.), kādreizējais Būhenvaldes koncentrācijas nometnes ieslodzītais, interesanto grāmatu «Visiem rozes dārzā ziedi» (1958) un «Smilšu pulkstenis» (1964) autors. Pilnībā nenovērtētajā novelē «Smilšu pulkstenis» Birze stāsta par ārstu, kurš labi zina, ka viņam atlicis dzīvot tikai dažas nedēļas vai mēnešus, bet kurš nevienam to neliek manīt un līdz pēdējam brīdim pēc labākās sirdsapziņas veic savus pienākumus darbā un ģimenē. Tas ir ne vien no psiholoģiskā, bet arī no filozofiskā un ētiskā viedokļa smags gadījums, kas attēlots lakoniski un ar taktu. Priekšstatu par M. Birzes daiļradi papildina satīriskais romāns «Rozā zilonis» (1976), aprakstu un apceru

grāmatas. Prozaiķu vidū jāpiemin Z. Skujiņa un V. Lāma daudzie romāni. Izcils novelists un stāstnieks ir Ē. Vilks (1923—1976), meistarīgs stāstītājs ar smalka psiholoģiska raksturojuma izpratni. No citiem vārdiem, kuri pēdējos gados bieži parādās latviešu prozā, jāmin D. Zigmonte, I. Indrāne, L. Purs, M. Kalndruva un citi.

Labus romānus pēc kara uzrakstījis Egons Līvs (dz. 1924. g.). Jau viņa pirmais prozas darbs «Kapteinis Nulle» (1963) — par jauna cilvēka ieiešanu dzīvē — iemantoja lielu popularitāti un tika uzņemts filmā. Vēl spilgtāk autora talants atklājās romānā «Velnakaula dvīņi» (1966; čehu valodā iznācis 1973. gadā ar nosaukumu «Kaspara dvīņi»).

Romānā aprakstītajiem notikumiem ir simbolisks raksturs, galvenokārt dvīņu liktenim. Viņu dzīve līdz pēdējām romāna lappusēm karājas mata galā un īstenībā ir visas tautas un tās nākotnes liktenis. Viss jaunais, kas nāca pēc atbrīvošanas, dzima grūtos apstākļos un sākumā bija ļoti vājš un viegli ievainojams — un tomēr tas bija nemirstīgs, jo aiz tā stāvēja nākotne. Romānam ir dziļš filozofisks un humāns zemteksts.

Uzmanība jāpievērš prozaiķim Albertam Belam (dz. 1938. g.), kurš publicējis interesantu romānu «Izmeklētājs» (1967; čehu tulkojumā 1971. gadā diemžēl dažas būtiskas vietas ir saīsinātas). Romānā mākslinieciski atjautīgā veidā risināta jaunās latviešu inteliģences svarīga morāles problemātika. Saruna starp jauno tēlnieku un izmeklētāju par to, kurš īstenībā sadauzījis viņa statujas, kā izrādās romāna beigās, ir fiktīva un viss romāns ir jaunā tēlnieka liels iekšējs monologs vai, pareizāk sakot, dialogs, pārdomājot savējo un savas paaudzes dzīvi. Filozofisks zemteksts tāpat ir romānam «Būris» (1972), kam gan piemīt dažas krimināla gadījuma ārējās

pazīmes, bet noslēgumā tas gūst it kā trešo dimensiju — simbolistiski filozofisku. Autors te pilnībā parādījis savu spožo talantu. Būris ir ne vien reāls, bet arī fantastisks. Un pavisam parasts, kaut arī talantīgs cilvēks ar vairākiem trūkumiem un omulīgas dzīves paradumiem, kāds bijis arhitekts Bērzs, pēkšņi pāraug gandrīz vai varonīgā tēlā, apliecinot cilvēka gara lielo spēku cīņā ar vides ierobežojumiem. Protams, tā ir vienmēr aktuāla tēma. Bērza rūgtās sarunas pašam ar sevi būrī kļūst par cilvēka aktīvās būtības un viņa mūžīgā dumpja pret visām fatāli determinētām koncepcijām mākslinieciski un filozofiski svarīgu vēstījumu.

Romānā «Saucēja balss» (1973) šāds būris revolucionāram Luteram ir cietuma kamera, kurā viņu tur un moka slepenpolicija un no kuras viņam — kā vienam no nedaudzajiem — tomēr palaimējas izbēgt. Bela prozas darbiem parasti, izņemot romānu «Poligons», ir spraiga darbība, humānistisks zemteksts un ļoti lakonisks stils.

Populāra ir prozaiķe Regīna E z e r a (dz. 1930. g.). Viņa ir daudzu noveļu un romānu autore. Ikviena viņas jaunā grāmata atnes kaut ko interesantu. Viņas prozas darbus raksturo lirisms, dabas skaistuma izjūta un vienkāršā cilvēka iekšējās pasaules psiholoģiski pārliecinošs attēlojums. Sākumā tie ir jaunu sieviešu likteņstāsti, kuru varonēm dzīvē neiet viegli, piemēram, romānā «Aka» (1973; čehiski — 1977), kur tēlota skaidra mīlestība starp skolotāju, divu bērnu māti, kuras vīrs atrodas cietumā, un atvaļinājumā atbraukušu ārstu. Notikums norisinās skaistā vietā pie ezera. Stāstā «Vasara bija tikai vienu dienu» (1974; čehiski — 1976) vienīgi liela mīlestība liek jaunai vidusskolas absolventei apprecēties ar daudz vecāku mežsargu un doties kopā ar viņu uz nomaļu lauku nostūri. Taču viņas laime ir īsa —

vīrs nelaimes gadījumā iet bojā mežā. Varone atgriežas pilsētā, un viņas ceļa meklējumi dzīvē turpinās. Vēlāk Ezeras daiļradē parādās jaunas tendences («Zooloģiskās noveles»). Saturā bagāts ir romāns «Zemdegas» (1977). Tajā ir liela tiesa izdomas. Tā nav nejaušība, ka autore savu darbu nosauc par «fantasmagoriju». Autore mirušo valstībā sastopas ar vairākiem vienkāršiem lauku cilvēkiem — skolotāju, veterināru, pārdevēju, agronomi, skolas apkalpotāju u. c. — un retrospektīvi iedziļinās viņu aizritējušo dzīvju ceļos, lai atklātu viņu mūža noslēpumu, ko tie aiznesuši sev līdzi kapā. Tā ir humānistiska cilvēka atklāšana cilvēkā, tā bagātina arī lasītāju. Izrādās, ka cilvēku var nogalināt ne tikai viltīgs slepkava, ļauna slimība vai autokatastrofa, bet arī nelaimīga mīlestība, aizvainojums vai vienaldzība pret otru cilvēku, dažreiz arī akla mīlestība. Un kopā ar cilvēku iznīkst arī viņa sapnis, viņa iekšējā pasaule, par kuru mums var pastāstīt vienīgi rakstnieks. Pēdējā laikā Ezeras prozas darbos ienāk humors un groteska. Piemēram, spīdoši uzrakstītajā noveļu ciklā «Baraviku laika dullums» (1978) stāstīts par skaisto un labsirdīgo šoferi Sproģi un sievietēm, kuras iemīlas viņā. Tā ir lirikas un šķelmīga humora pilna grāmata. Saturā bagāta ir tetraloģija «Pati ar savu vēju» (pagaidām divi darbi — «Varmācība» un «Nodevība»).

Pārsteidzošs atklājums pēckara latviešu prozā pēdējā gadu desmitā ir M. Zariņa (dz. 1910. g.) literārā daiļrade. Viņš ir izcils komponists un par savu devumu mūzikā saņēmis PSRS Tautas mākslinieka nosaukumu. Ap sešdesmito mūža gadu viņš negaidīti debitē kā rakstnieks ar grotesko romānu «Viltotais Fausts jeb Pārlabota un papildināta pavārgrāmata» (1973; čehiski — 1978). Kuriozais notikums ar vācu aptiekāru Trampedahu, jaunlaiku

Faustu, un viņa Margarētu, moderno dzejnieci Margarētu Šellu, kuras vārsmas atgādina Austru Skujiņu, romānā atjautīgi izvērsts Latvijā karu starplaikā. Oriģināls ir visa romāna savijums ar visdažādākajām — bieži vien ērmotām senām un eksotiskām ēdienu receptēm. Par autora ārkārtīgi lielo erudīciju un vispusīgajām zināšanām liecina milzum daudzas kultūrvēsturiskas, teātra, mūzikas un literāras reminiscences, it īpaši Šekspīra un Mārlova motīvu virtuozs lietojums. Darba stilistika ir izsmalcināta, bagātīgi izmantoti arhaismi, neoloģismi un dažādi termini.

Nākamie M. Zariņa darbi — «Optimistiskā dzīves enciklopēdija» (1974), «Mistērijas un hepeningi» (1975), «Kapelmeistara Kociņa kalendārs» (1978) un «Vecrīga» (1978) — apliecināja, ka viņa personā padomju groteskā kopš Bulgakova un Ilfa un Petrova laikiem radies droši vien visizcilākais pārstāvis.

Īsajā modernajā prozā no jaunajiem autoriem lielus panākumus guvis A. Jakubāns (dz. 1941. g.). Krājumi «Mana baltā ģitāra» (1968) un «Vakariņas ar klaunu» (1974) guva atzinību visā Padomju Savienībā. Vēl minami V. Kaijaks, A. Kolbergs un A. Kalve. Labus vēsturiskus romānus raksta J. Kalniņš. Pie latviešu padomju literatūras sasniegumiem neapšaubāmi pieder G. Priedes (dz. 1928. g.) — arhitekta un rakstnieka — dramaturģija. Viņš uzrakstījis ne mazumu veiksmīgu lugu: «Normunda meitene» (1958), «Vikas pirmā balle» (1961), «Pa valzivju ceļu» (1965), «Udmurtijas vijolīte» (1974) u. c. Viņa «klusās» drāmas, kurām piemīt neikdienišķs lirisks stimuls un gudra, humāna cilvēka dzirkstošs humors, aiz kura tomēr slēpjas morāla nepiekāpība, iegūst aizvien lielāku skatītāju mīlestību mājās un aiz robežām. Neapšaubāmi tas ir viens no

vislielākajiem dramaturgiem Padomju Savienībā, viņa daiļradei ir paliekoša nozīme. No pārējiem mūsdienu latviešu dramaturgiem G. Priedes mākslinieciskajam līmenim līdzās stāv P. Putniņš un H. Gulbis.

Kopumā var sacīt, ka no 50. gadu vidus latviešu literatūra krietni paplašinājusi tematisko un izteiksmes līdzekļu loku. Lietuvā ievērojamākās personības parādījās dzejā (Mieželaitis, Marcinkevičs), turpretī latviešu literatūrā — prozā un drāmā; prozā arī atklājās lielāka žanru daudzveidība, vairāk fantāzijas, lirikas, groteskas un intelektualizācijas. Ja arī turpmāk apstākļi būs labvēlīgi, šie sasniegumi var kļūt par izejas punktu tālākam uzplaukumam.

Attīstībā neatpalika arī igauņu padomju literatūra. Konsolidācijas procesa kodolu veido lielākoties 30. gadu demokrātiskie un kreisie rakstnieki — A. Jakobsons, J. Sītiste, Ā. Hints, J. Barbaruss, J. Sempers, M. Rauds, P. Vallaks, J. Kerners, A. Alle un citi, ap kuriem pulcējās plašs jaunāku un vecāku literātu loks: M. Metsanurks, O. Lutss, F. Tuglass, R. Sirge, O. Tomings, K. Merilāsa, A. Sangs, E. Krustens, H. Raudseps, A. Kāla, R. Parve, J. Smūls, D. Vārandi un citi.

Sākumā, protams, pārsvarā ir patriotiska kara tematika, kuras atveidojumā — ar nelieliem izņēmumiem — izpaužas augsts pilsonisks patoss, varonīgi un traģiski meti. Lielā Tēvijas kara laikā vērojama atgriešanās pie tautiskām un klasiskām tradīcijām, pat pie folkloras. Par šīs tendences spēku liecina, starp citu, tas, ka tā manāma gandrīz visiem tolaik radošajiem autoriem, pat bijušajiem futūristiem, piemēram, J. Barbarusam, kuram līdzīgi motīvi pirms

karā bija sveši. No dzejas darbiem, kuros atspoguļojās progresīvās igauņu poēzijas antifašistiskā nostādne, izcilas parādības ir Barbarusa satīriskā poēma par hitlerismu — «Jātnieks bez galvas», dzejoļu cikls «Sapņi par dzimteni» un Sītistes grāmata «Tvanīgās dienas», kas iznāca pēc viņa nāves (1945). Sītistes darbā (tāpat kā B. Srogas «Dievu mežā») apbrīnojami ir tas, ka fašisma plosīšanos apokaliptisko laiku Igaunijā viņš ietvēris klasiski nosvērtā, noslīpētā dzejas formā. Tas pierāda, ka ne vienmēr disharmonisko, kakofonisko laiku ir nepieciešams iemūžināt disharmoniskā veidolā, kā to mēdz darīt daži moderni gleznotāji un tēlnieki, kuri attēlo nacistisko nometņu šausmas. Tā bieži notiek, kad autors pats pakļaujas šausmām, kas viņu nomāc. Cietumā ieslodzīto dzejnieku katrā ziņā māca ne mazākas šausmas, bet svarīga galvenokārt viņa nostāja, kā viņš, par spīti visām šīm apkārtējām drausmām, spēj piešķirt savu ieskatu visām ainām, par kurām viņš raksta, visiem sava dzejoļa motīviem. Un tieši tas Sītistem ir izdevies. Igauņu kritika ir vienisprātis, ka tā ir viena no vispilnīgākajām un mākslinieciski visklasiskākajām grāmatām igauņu dzejas vēsturē: cikli «Mīlestība», «Pieci cietumnieki», t. i., suns, tīģeris, pērtiķis, lauva un lācis, «Pieci putni», t. i., pareģe dzeguze, cīrulis, kurš dzied līksmu dziesmu negaisā, lakstīgala ar savu himnisko dzīves slavinājumu, vienkāršā lauku grieze un lepnais ērglis. Tieši cietuma kamerā — uz fašistu nekrietnību fona — dzejnieks apjauš īsto dzīves skaistumu, mīlestības un cilvēka vērtību. Mīlošas sirds uzticība palīdz viņam arī bezgala smagajos cietuma apstākļos palikt cilvēkam, nezaudēt pašam sevi. Viņa dzeja izskan kā uzticības apliecinājums cilvēcībai, cilvēkiem un tautai. Kādā no savām dzīvnieku apostrofām viņš saka:

Lai ar varu mēs vienoti būtu,
Tai no mājām bij atslēga rokās;
Lai es padevīgs suņa bērns kļūtu,
Atkal krustnesim pātaga rokās,
Sen, sen izjustā pātaga ...

Pirmajos pēckara gados no literārajiem žanriem vadošo vietu ieņem publicistika, apraksts, īsais stāsts, pilsoniskā līrika un satīra. Atšķirībā no pārējās Baltijas literatūras samērā izcilu vietu igauņu pēckara literatūrā ieņem arī drāma. Romāns priekšplānā izvirzās tikai vēlāk.

Jaunais dzīves materiāls — kara un izpostītās zemes atjaunošanas pieredze — visoperatīvāk atspoguļojās A. Jakobsona daiļradē. Viņš spēja spilgti attēlot, cik traģiska bija dziļā šķelšanās, ko karš un asā šķiru cīņa neizbēgami ienesa daudzās igauņu ģimenēs, kad bieži pretējās barikādes pusēs nostājās vecāki pret bērniem, brālis pret brāli, igaunis pret igauni. Tas bija laiks, kad nebija iespējams palikt neitrālam vērotājam. Un tieši šis laikmeta reālais dramatisms atrada Jakobsonā savu izteicēju. No pārējiem dramaturgiem uz igauņu dzīves jaunajiem momentiem atsaucas H. Raudseps (1883—1952). Trešais ievērojamākais pēckara perioda dramaturgs ir E. Rannets (dz. 1911. g.).

Prozā līdzīgas problēmas tiek risinātas R. Sirges, E. Krustena, H. Lēberehta un Ā. Hinta novelēs un romānos.

Bijušais frontinieks H. Lēberehts (1910—1960) viens no pirmajiem mēģināja parādīt igauņu lauku atdzimšanu un kolektivizāciju, galvenokārt krieviski rakstītajos romānos. Viņa pēdējais lielais romāns ir «Vasaru pilis» (1960).

Igauņu dzīves monumentālu panorāmu 1939.—1941. gadā mēģināja dot Rūdolfs Sirge (1904—1970) romānā «Zeme un tauta» (1956), kurā parāda savas

mazās tautas likteni, notēlojot kāda ciema iedzīvotāju pārdzīvojumus.

Igauņu piekrastes zvejnieku ciemu iedzīvotāju dzīves problēmas atspoguļo prozaiķis Ā. Hints (dz. 1910. g.), monumentālas epopejas «Vētru krasts» (4 sēj.; 1951—1966) autors. Tajā viņš rāda igauņu dzīves panorāmu no 1901. līdz 1938. gadam.

Pēckara gadu prozaiķu rindās iesaistījās arī E. Krustens (1910—1984), kurš sāka rakstīt jau karu starplaikā. Pēc kara viņš publicēja vairākas grāmatas, no kurām ievērību guva «Grāmata par Peksiem» (1946) un romāns «Jauno sirdis» (2 sēj.; 1954—1956). No O. Tominga (dz. 1914. g.) darbiem jāmin «Brūnā mēra gadā» (1950) un «Zaļais zelts» (2 sēj.; 1950—1957). No pārējiem prozaiķiem ievērību guva L. Prometa un E. Menniks, psiholoģisku un vēsturisku prozas darbu autors L. Metsārs (dz. 1924. g.).

50. gados igauņu literatūrā pārsvarā ir episkas formas, galvenokārt romāns un drāma. Dzeja šajā laikā ir mazāk spilgta un nedaudz vienpusīga (J. Sempers, A. Alle, M. Rauds, R. Parve, U. Lahts, V. Bēkmans u. c.). Diemžēl jaunās vielas atspoguļojums ne vienmēr bija pietiekamā mākslinieciskā līmenī. Tādu pašu iemeslu dēļ kā latviešu un lietuviešu literatūrā arī šeit atklājās ilustratīvas, retoriskas tendences, kas vājināja emocionālo un estētisko iespaidu pat izcilāko autoru darbos (A. Jakobsons, H. Lēberehts).

Kopš 50. gadu vidus igauņu rakstnieki paplašina savu darbu sociālo tematiku ar jauniem aspektiem un niansēm, lielāka uzmanība tiek veltīta morāles problemātikai, vienkārša darbacilvēka ikdienai, jaunās paaudzes psiholoģijai. Pieaug tikumisko un estētisko kritēriju loma.

Pavērsienu sagatavoja vairāki rakstnieki, piemēram, ievērojamais prozaiķis Pauls Kūsbergs (dz. 1916. g.), romānu «Mūri» (1956), «Enna Kalma divi «es»» (1960), «Kas notika ar Andresu Lapeteusu» (1963), «Vasaras vidū» (1966), «Viena nakts» (1974) u. c. autors. Kūsbergs atklāj cilvēkos sarežģītas psihiskas norises un iekšējas pretrunas. Šajā ziņā ievērības cienīgs ir romāns «Enna Kalma divi «es»». Kaut gan tā ir kara tēma — vienkārša kareivja, igauņu korpusa locekļa liktenis —, visa rakstnieka uzmanība pievērsta Enna Kalma iekšējai drāmai. Sākumā Enns ir neuzticības pilns. Somu kara laikā viņš drīzāk simpatizējis somiem. Viņam trūkst priekšstata par to, kas notiek mājās vācu virskundzības laikā. Viņa apziņa un jūtas ir sašķēlušās. Viņš ilgi nezina, vai vispār cīnīties un — kurā pusē. Dzīves pieredze un saites ar kolektīvu viņam palīdz pārvarēt šo bīstamo krīzi. Enns pakāpeniski izcīna pats sevī izšķirošo kauju, atrod savu īsto vietu karā un kopā ar citiem korpusa karavīriem atgriežas mājās kā pārliecināts antifašists. Enna ceļš nav viegls, to iezīmē gandrīz visu viņa biedru nāve — viņš pats gūst smagus ievainojumus —, bet toties jo pārliecinošāk grāmata ietekmē lasītāju. Kūsbergs te paveicis neapšaubāmi smagu uzdevumu. Stāstījuma dramatiskums, iekšējie dialogi, kurus varonis risina pats ar sevi, atspoguļojas arī romāna stilā. Dažas romāna daļas šķiet drīzāk lugas dialogs, nevis episks vēstījums.

Otrs izcils autors, kurš igauņu literatūrā sagatavoja pavērsienu uz sarežģītāku cilvēka un pasaules skatījumu, ir Juhans Smūls (1922—1971), populārs dzejnieks, prozaiķis un dramaturgs. No viņa darbiem uzmanību vispirms pelna poēma «Vētras dēls» (1947—1961), prozas darbi «Vēstules no Nolādēto ciema» (1956), «Ledus grāmata» (1958),

«Japāņu jūra. Decembris» (1963) un citi. Smūls kļuva slavens galvenokārt ar savu «Ledus grāmatu», neparasti interesantu, dzejisku un intelektuāli bagātu darbu. Faktu literatūra tajā organiski saplūst ar lirisku dienasgrāmatu un filozofisku komentāru. Grāmata savaldzina arī tos, kuriem patīk labs humors.

Igauņu literārās attīstības raksturīga iezīme pēdējos gados ir pārkārtošanās no monumentālās prozas uz īsākām formām — aprakstiem, stāstiem, novelēm un memuāriem, ko mūsdienās raksta vairums aktīvo igauņu prozaiķu. Protams, tā nav atgriešanās 40. gados, bet attīstības dialektiskās spirāles augstāka pakāpe ar spēcīgu lirizāciju un intelektualizāciju. No jauna atdzīvojās arī esejas žanrs. Labs paraugs jaunākajiem autoriem te acīm redzami bija F. Tuglass, šī prozas veida vecmeistars. Tagad šie žanri iepatikušies veselai visu paaudžu autoru plejādei. Līdztekus Smūla spilgtajiem un ironiskajiem prozas darbiem — L. Prometas (dz. 1922. g.) impresionistiskie un humoristiski liriskie prozas darbi *«Primavera»* (1971), «Vienas vasaras akvareļi» (1974; čehiski — 1977) u. c.

Dabisku saiti ar viņiem veido novēloti debitējušā J. Krosa (dz. 1920. g.) daiļrade. Vispirms viņam iznāk vērtīgs dzejoļu krājums «Kas atšķir ogles no akmens» (1958), kam vēlāk seko izlase «Strāva un trīszaris» (1971). Viņa būtiskākais devums ir proza, it īpaši sarežģītās vēsturiskās noveles un mazie romāni, ar kuriem viņš kopā ar E. Vetemā ieņem visizcilāko vietu Vissavienības mērogā. Te jāmin tādi darbi kā «Četri monologi svētā Jura lietā» (1970), «Mihelsona imatrikulācija» (1971), «Debess akmens» (1975), «Trešie kalni» (1976). Dažus no šiem prozas darbiem ievietojis čehu žurnāls *«Světová literatura»*, grāmatā tie tika izdoti 1977. gadā ar nosau-

kumu «Stunda uz grozāmā krēsla». Enns Vetemā (dz. 1936. g.) pievērsa sev uzmanību ar lieliskiem īsiem romāniem «Monuments» (1965), «Mazs rekviēms mutes harmonikām» (1969); ar šo nosaukumu iznāca čehiski arī Enna Vetemā mazo romānu izlase (1978). Tagad šis izcilais igauņu autors ir jau tulkots vācu, franču, somu, ungāru un citās valodās. Viņš raksta arī interesantas lugas, piemēram, «Atkal gudra cilvēka nelaime» (1975), un filmu scenārijus. Labu prozu raksta Mats Trāts (dz. 1936. g.). «Dancis ap tvaikakatlu» (1971; čehiski — 1979) lakoniski atjautīgā formā atspoguļo četru igauņu paaudžu likteni uz laukiem. Mūsdienu igauņu prozas lielā cerība ir jaunie rakstnieki. Pie tiem pieder Mati Unts (dz. 1944. g.), spilgta romāna «Par dzīvības iespējamību kosmosā» (1967) autors. Viņa izcilāko noveļu izlasi čehu valodā sauc «Pirms atnāks vilkatis» (1981). Tieksme uz eksperimentālo prozu piemīt Arvo Valtonam (1935). Ļoti populāri ir Emē Bēkmanes (dz. 1933. g.). romāni. Viņa ir vispusīga autore ar plašu tematisko loku, kurā netrūkst arī groteskas un fantastikas elementu, piemēram, «Leijerkastē» (1970). Vissavienības lasītājs pazīst galvenokārt viņas romānu triloģiju («Mazie cilvēki», 1964, «Akas spogulis», 1966, «Vecie bērni», 1972. Visa triloģija izdota krieviski Maskavā, 1976). Čehoslovakijā tulkoti divi viņas romāni — «Aizliegtā zona» (1971; čehiski — 1977) un «Kartupeļu karnevāls» (1963; čehiski — 1978).

Dramaturģijā pavērsienu uz idejiski un mākslinieciski sarežģītāku daiļradi sagatavoja Egons Rannets (dz. 1911. g.), no kura lugām interesantas ir «Ar sirdssāpēm» (1959) un «Pazudušais dēls» (1958), un Ārdi Līvess (dz. 1929. g.), lugu «Lielais Roberts» (par mākslinieku dzīvi) un «Vīnes pastmarka» autors. Abi māk veidot labu samezglojumu

un īpatnējus raksturus. Lielu atsaucību iemantoja Smūla lugas «Lea» (1959; ar ateistisku zemtekstu), «Atlantijas okeāns» (1957) un «Pulkveža atraitne jeb Ārsti nezina nekā» (1966). Pēdējā ir acīm redzami eksperimentāla — tas ir liels atraitnes monologs, ko pārtrauc tādas «darbojošās personas», kādas ir Remarka, Militārā mūzika un Autors. Pārējās personas — Meita, Znots, Mazmeita, Draudzene, Kalpone, Ārsts, Līgavainis un Kurlais — atstātas bez teksta un darbojas lugā kā lelles.

Visspilgtāk pavērsiens uz sarežģītāku pasaules redzējumu izpaudās igauņu dzejā. Jaunas vērtības deva vairāki jau agrāk pazīstami autori — P. Rummo, M. Rauds, U. Lahts, J. Sempers un citi. Šī paaudze it kā atguva otro elpu, it īpaši dziļi intīmajā un savdabīgajā K. Merilāsas daiļradē. Pēc ilgākas klusēšanas B. Alvere publicēja skaistu krājumu «Zvaigžņu stunda» (1966). Vislielāko ieguldījumu devusi D. Vārandi (dz. 1916. g.) daiļrade. Viņa sāka rakstīt jau kara laikā. Viņas dzeja veiksmīgi apvieno pašas autores personiskos pārdzīvojumus ar sabiedrisko aktuālumu, tā uzbur maigas ainavas un atklāj dziļas pārdomas. Viņa prot atrast dzejiskumu visikdienišķākajā faktā.

Talantīgu dzejnieku plejādi pārstāv P. Ē. Rummo (dz. 1942. g.), M. Trāts, E. Vetemā, J. Kaplinskis (dz. 1941. g.), V. Luika (dz. 1946. g.), J. Idi (dz. 1948. g.), A. Ehins (dz. 1940. g.), H. Runnels (dz. 1938. g.), D. Karevā (dz. 1958. g.) un daudzi citi, kuru daiļradei, kas bieži rakstīta brīvajā pantā, ir daudz kopīgu iezīmju ar visjaunākās lietuviešu un latviešu paaudzes daiļradi. Arī šiem dzejniekiem publicēti jau vairāki krājumi. Kopā ar dažiem vecākajiem dzejniekiem (Semperu, Alveri, Sangu un Vārandi) tie čehu lasītājiem kļuva pazīstami no skaistās antoloģijas «Zvani ezeros», ko izdeva Dzejas

draugu klubs 1977. gadā ar V. Macuras — igauņu mūsdienu dzejas pazinēja ievadu.

Igauņu dzejai pēdējos 15—20 gados ir raksturīgi, ka tā beidzot — vismaz savos labākajos sasniegumos — atbrīvojas no iepriekšējā perioda zināmas vienpusības. Pašreizējā igauņu dzeja, protams, neatsakās no pilsoniskajām un sociālajām tradīcijām, bet būtiski paplašina savu tematisko un attēlojuma diapazonu. Arī šeit daudz labu un dažādu dzejnieku. Viņu daiļrade veido samērā bagātu turpmākās attīstības iespēju spektru.

Igauņu literatūra pašlaik sasniegusi jau ievērojamu briedumu, kas vienu miljonu lielai tautai ir pat pārsteidzošs. Par to daiļrunīgi stāsta fakti par grāmatu metieniem. Caurmēra metiens tur ir 10—12 tūkstoši eksemplāru. Populāriem autoriem tas sasniedz līdz 30 000, dzejoļu krājumiem ap 6—8 tūkstošiem, lugām ap 3 tūkstošiem. Tādi daiļliteratūras metieni bieži nav zemēm ar desmitkārt lielāku iedzīvotāju skaitu. Tie ir gandrīz tādi paši kā četrpadsmit miljonu Čehoslovakijā! Turklāt parasti tos dažās dienās izpērk. Taču līdzīga situācija, kā pierāda statistika, ir arī Lietuvā un Latvijā. Tie ir skaisti sasniegumi, kas liecina par Baltijas zemju tautu augsto kulturālumu un ir pamudinājums nākamajām paaudzēm.

VII. BALTIJAS LITERATŪRAS NOZĪME UN PERSPEKTĪVAS

Brālīgo republiku literatūras ātrā attīstība uzliek mums pienākumu nopietni sekot šīs literatūras izaugsmei.

Maksims Gorkijs

Baltijas literatūras turpmākajā attīstībā principiāla nozīme ir tās iesaistīšanai plašākā padomju literatūras kontekstā. Tādējādi mainās tās attiecības ar pasaules literāro kontekstu. Šīs attiecības patlaban tiek īstenotas galvenokārt ar padomju konteksta starpniecību. Taču ir skaidrs, ka padomju kontekstā Baltijas literatūra zināmā mērā saglabā savu relatīvo patstāvību. Līdzšinējais liktenis un reģionālās īpatnības padara to par vienu no grupām Padomju Savienības tautu literatūras lielajā saimē. Tāpat kā Vidusāzijas vai Kaukāza padomju literatūrai ir sava savdabīga problemātika, sava specifiska problemātika ir arī Baltijas literatūrai. Pēckara attīstības gados Baltijas tautu literatūra ir vēl vairāk satuvinājusies. Šo tautu rakstnieki nekad nav izjutuši tādu likteņa kopību kā patlaban. Viņiem nekad nav bijis arī tik daudz draugu Krievijā un visā progresīvajā pasaulē kā tagad. Baltijas literatūra pieder pie visattīstītākajām Padomju Savienībā, un tieši tās savdabība un augstais līmenis piesaista visvairāk.

Atklājies, ka sociālisma apstākļos pareizs ir nacionālās kultūras politikas internacionālās izpratnes princips, kas paredz nevis asimilāciju, bet maksi-

mālu ikvienas tautas sociālistiskās kultūras attīstību un kultūru tuvināšanos uz savstarpējas uzticības un kopdarbības pamata. Internacionālisms paredz, protams, visu tautu — mazo un lielo — līdztiesību un savstarpēju cieņu. Vai par kādu līdztiesību varēja būt runa, ja notika asimilācija, kad lielākā tauta uzsūca mazāko, izspieda tās valodu un kultūru, ar saviem pārstāvjiem kolonizēja tās pilsētas un teritoriju, tā ka mazas tautas pārstāvji paši savā teritorijā galu galā atradās mazākumā, kas agrāk vai vēlāk neizbēgami — pēc vispārējiem valodas likumiem — pakļaujas vairākumam? Tādu asimilācijas, būtībā nacionālistisku politiku lielu nāciju valdošās aprindas gadsimtiem ilgi piekopa pret mazajām, pakļautajām slāvu, Balkānu un Baltijas tautām. Reizēm varmācīgi, kā tas bija Vācijā, Turcijā un cariskajā Krievijā, citreiz bez varmācības, bet jo iedarbīgāk ar ekonomisku spiedienu, kā tas ir ASV. Asimilatoru ideāls ir izveidot uz Zemes vienu kultūru ar vienu valodu, pilnīgi nivelējot cilvēci kultūras un sociālā ziņā.

Asimilācijas tendences izpaudās arī dažos fantastiskos uzskatos par t. s. zonālajām valodām un kultūrām. Pie tām nonākšot, valodām sajaucoties, un tās nebūšot ne angļu, ne krievu, ne ķīniešu, bet gluži citas valodas. Taču cilvēces valodu attīstības zinātniska analīze pierāda, ka tādi uzskati par jaunu valodu rašanos, tām sajaucoties, droši vien būtu reāli lielās tautu staigāšanas laikā un agro viduslaiku vispārējā analfabētisma apstākļos, nevis mūsdienās ar noslīpētām literārām valodām, kuras nostiprinājušas skola, prese, radio un televīzija. Šajā situācijā var nonākt, vislielākais, līdz tam, ka viena valoda izspiež otru. Pat no ekonomiskā viedokļa gaidīt kādas «zonālas» valodas rašanos nav iedomājams. Vienīgais saprātīgais ceļš, kā šajā situācijā

atvieglot dažādu tautu savstarpēju saprašanos, pagaidām ir bilingvisms, t. i., zināt līdztekus savai dzimtajai valodai vēl kādu pasaules valodu. Mūsdienu plaši izvērstās izglītības un arvien pieaugošā kultūras līmeņa apstākļos to iemācīties nav nekāda problēma sociālistisko un citu attīstītu zemju darbaļaužu vairumam. Tālab nemaz nav nepieciešams atteikties no savas valodas un kultūras kā vissvētākā mantojuma, ko mums novēlējušas mūsu priekšteču paaudzes un ko turpināt ir mūsu pienākums.

Turklāt pilnīga valodas, nacionālā, ekonomiskā, kulturālā un sabiedriskā nivelēšana nebūtu pasaules kultūrai nekāds sasniegums, drīzāk vēstītu tās drīzo galu. Cilvēces spēks slēpjas tās materiālajā un garīgajā bagātībā. Tās attīstība ir dialektiska. No vienas puses, tā paredz aizvien lielāku cilvēces vienotību, tās brālību, bet, no otras puses, — katra indivīda, vai nu atsevišķa cilvēka, vai tautas, aizvien lielāku uzplauksmi. Tieši to iespējamu padarīs sociālisma tālāka attīstība. Tikai tā būs iespējama arī lielāka savstarpēja bagātināšanās un progress, kā par to sapņoja V. Beļinskis.

No šī viedokļa augsti kulturālu mazu tautu pastāvēšana, kādas ir, piemēram, Skandināvijas vai Baltijas tautas, ir liels kultūras devums visai cilvēcei. Kultūras attīstības pieredze Padomju Savienībā, Čehoslovakijā un Dienvidslāvijā rāda, ka sociālistiskajās zemēs ar vairāku tautību iedzīvotājiem ir priekšnosacījumi, lai nākamībā tās kļūtu par skatlogu augsti attīstītu sociālistisku tautu kultūrai, kuras idejisko bagātību un mākslinieciško savdabību apbrīnos visa pasaule. Tam ir starptautiska kulturāla un politiska nozīme, tāpēc ka sociālisma spēks sakņojas vispirms pozitīvā paraugā. Un šāda parauga nozīme ir jo lielāka tādēļ, ka mazas tau-

tas un zemes vēl joprojām veido ievērojamu cilvēces daļu.

Augsti kulturālo mazo tautu literatūrā cilvēcei, kā apliecina Baltijas republiku gadījums, mīt lielas neizmantotas rezerves turpmākajai attīstībai un kultūras progresam. Tagad pasaules literatūru un kultūru mēs nespējam iedomāties bez izciliem daiļdarbiem, kurus radījušas mazas tautas. Visa Eiropas izglītība taču celta uz pamatiem, kurus likusi mazā grieķu tauta, ko gadsimtiem ilgi apdraudēja persiešu despotiskā lielvalsts! Daudz nabagāka būtu pasaules literatūra un kultūra bez mazu tautu rakstniekiem un māksliniekiem; bez Roterdamas Erasma, bez Šarla de Kostēra un viņa Pūcesspieģeļa, bez Andersena, Ibsena, Hamsuna, Strindberga, Grīga, Sibēliusa, Pētefi, Komenska, Čapeka, bez Hašeka un viņa Šveika, bez Prešerna, Šenoā, Krležas, Andriča, Boteva, Vazova u. c. Daudz nabagāka Eiropas tautu literatūra būtu bez serbu varoņeposa vai islandiešu edas. Turklāt mazā islandiešu tauta, tās 200 000 cilvēku devuši cilvēcei arī lielisko mūsdienu prozaiķi Haldoru Laksnesu! Daudz nabagāka būtu Padomju Savienības tautu kultūra bez gruzīnu un armēņu dzejnieku ģeniālajiem darbiem, bez «Bruņinieka tīģera ādā» un «Sasunas Dāvida», bez Sajata Novas, Tumanjana un Isahakjana, bez Guramišvili un Čavčavadzes, bez Hamzatova, Aitmatova un Kulijeva, bez Kreicvalda un Smūla, bez Donelaiša, Marcinkeviča un Mieželaiša, bez Raiņa, Upīša un Čaka un citiem izciliem pasaules līmeņa nekrievu rakstniekiem. Maza tauta, protams, nevar sacensties ar lielām tautām tērauda ražošanā vai karavīru skaita ziņā, bet var bagātināt cilvēci ar savu mākslu, savu kultūru, savām garīgajām vērtībām. Līdzīgi izteicās Maksims Gorkijs Padomju rakstnieku pirmajā kongresā 1934. gadā, kad viņš paziņoja, ka mākslā

izšķirošais nav daudzums, bet gan kvalitāte un ka arī Padomju Savienības mazās tautas var dot cilvēcei lielus meistarus un vērtīgus darbus. Šajā ziņā, mēs uzskatām, sociālismā ir mazo tautu vislielākās izredzes.

Diemžēl pasaules sabiedrība pagaidām ir maz informēta par mazo tautu izcilajiem rakstniekiem. Frančiem, angļiem un vāciešiem tie parasti ir nepazīstami vārdi. Šo vērtību sistemātiska pētīšana pagaidām vēl ir šaura speciālistu un filologu loka nodarbība. Ne jau velti lasām 20. gadsimta čehu dzejas antoloģijas («Un ko dzejnieks?». Prāga, 1964) priekšvārdā šādus rūgtus vārdus, par kuru patiesīgumu nevar šaubīties: «Tas daļēji ir savāds un bēdīgs liktenis, kas aizvien vēl piemeklē mazu tautu, pareizāk sakot, tautu, kuru valoda pasaulē maz pazīstama, dzejas mākslu. Šo tautu dzeja lauž sev ceļu pasaulē tikai ar grūtībām, dažreiz arī veltīgi . . .» Bieži tai ir pasaules līmenis, tajā var atrast izcilas vērtības, bet kurš par to citur var ko zināt? Te būtu nepieciešamas valodas zināšanas un konģeniāls tulkotājs starp lielāku tautu literātiem, bet kurš ievērojams dzejnieks gan mācīsies lietuviski, latviski, igauniski, čehiski, slovakiski, armēniski vai gruzīniski tikai tālab, lai varētu šīs nezināmās vērtības atklāt un līdzvērtīgi pārtulkot? Un, ja tāds entuziasts atrastos, viņam nebūs viegli ar izdevējiem. Poļu kritiķis Z. Vrobels 1951. gadā brīdina: «Veltīgi būtu meklēt mūsu bibliotēkās latviešu literatūras pirmskara tulkojumus. Izdevēji mazo tautu literatūru ignorēja.» Arī pie mums nebija labāk, lai gan varētu gaidīt, ka mazās čehu tautas izdevniecības izturēsies ar lielāku izpratni pret citu mazu tautu rakstniekiem. Tomēr mēs negribam būt pesimisti. Mēs ticam, ka agrāk vai vēlāk cilvēce ievēros šīs vērtības. Pienāks laiks, un tā atklās arī Baltijas rakstniekus, kā at-

klāja skandināvus. Tas taču būs viņas pašas interesēs. Tās ir vēl neskartas un neizmantotas cilvēces kultūras rezerves, un arī tām reiz pienāks sava kārta.

Slavējamu darbu šajā jomā jau uzsākuši ievērojami *krievu padomju tulkotāji*, kuri sistemātiski tulko Padomju Savienības nekrievu rakstnieku un arī citu Eiropas un Āzijas mazo tautu visus izcilākos klasikas un mūsdienu darbus. Šo internacionālo tradīciju iedibinājis M. Gorkijs un V. Brjusovs ar savām armēņu un latviešu literatūras antoloģijām. Pašlaik tā jau ir vesela varena tulkojumu straume, kas nesen (1978) sasniedza savu augstāko pakāpi ar «Vispasaules literatūras bibliotēkas» izdošanu divsimt sējumos, kur bagātīgi pārstāvēti mazo tautu rakstnieki. Mūsdienās Baltijas literatūras tulkošanā krievu valodā lieli nopelni ir Ļevam Ozerovam un Sergejam Zaliginam, kuri Maskavā ir šo literatūru cienītāji un labvēļi. Pie mums Čehoslovakijā līdzās šīs grāmatas autoram tādi ir tulkotāji baltologi V. Gaja, A. Vlčkova, V. Macura un Slovakijā J. Tesaržova.

Ja pašlaik daži padomju kritiķi runā par Baltijas brīnumu, ja simtiem tūkstošu apmeklētāju apbrīno lielisko Baltijas vai Armēnijas tēlotāju mākslu (otrs brīnums!), tad kompetentiem cilvēkiem tie nemaz nav negaidīti atklājumi. Tam, kurš seko šai literatūrai un nacionālajai kultūrai, labi zināms, ka te nav runa ne par kādu brīnumu, jo šīm mazajām tautām savas izcilas vērtības bijušas jau sen, pirms tās ievēroja plašāka sabiedrība.

Patlaban ar krievu valodas starpniecību arī šeit tiek noārdīta nezināšanas siena un atjaunota vienkārša cilvēciska taisnība. Un krievu valodā pārtulkotajiem darbiem tagad jau rūpīgi seko ne vien sociālistiskajās zemēs, bet visā pasaulē. Vēl nesen

bija spēkā pazīstamais izteiciens «*slavica et baltica non leguntur*» — slāvu un baltu valodās nelasa! Tagad tas nav vairs spēkā. Slāvu un baltu rakstnieki agrāk nokļuva pasaulē tikai izņēmuma kārtā, galvenokārt caur Leipcigu un Drēzdeni, vācu tulkojumos, kuri, protams, bija veikti no valdošās vācu nācijas viedokļa (patlaban VDR tas tiek labots). Krievu tulkotāju intensīvā darbība veicinājusi principiālu pavērsienu. Krievi devuši šajā kultūras jomā paraugu citiem. Viņi atzīst, ka šis darbs bagātinājis viņu pašu sociālistisko kultūru.

Tagad kārta tulkotājiem pārējās «pasaules» valodās sekot krievu paraugam. Taču te nepieciešams, lai viņi apzinātos, ka arī viņiem tas ir izdevīgi un lietderīgi. Mazās tautas zināmā mērā var to pašas veicināt, izsludinot stipendijas ārzemju tulkotājiem, organizējot savas valodas t. s. vasaras skolas ārzemju dalībniekiem un tamlīdzīgi.

Tās var uzsākt arī zināmu pašpalīdzību, t. i., sistemātiski tulkojot un izdodot citu mazu tautu daiļrades visas patiesās vērtības. Diemžēl ne vienmēr mazās tautas māk izmantot šo izdevību. ČSSR, piemēram, daudz tika tulkots no visām lielajām pasaules valodām — bieži arī vidusmēra vērtības un pat zem vidusmēra —, bet «mazie brāļi» tika aizmirsti. Reizēm tas notika tikpat nelaipni, kā lielo rietumzemju tulkotāji un izdevēji aizmirsa čehus. Piemēram, čehu «Klasiķu sērijā» nebija iekļuvis neviens rakstnieks no Baltijas, «Pasaules literatūras bibliotēkā» (pāri par 500 sējumu) — tikai Vilde un Krēve. Šajā ziņā nesen pabeigtais krievu «Vispasaules literatūras bibliotēkas» izdevums paver būtiski labvēlīgāku, gluži citu ainu.

Par laimi, Baltijas tautas labi saprot šo nepieciešamību. Savstarpēji tulkojumi no lietuviešu valodas

latviešu valodā vai igauņu valodā un otrādi pašreiz Baltijā ir paši par sevi saprotami. Kultūras un literāro vērtību apmaiņa ar krievu un pārējām PSRS tautām te ir labi organizēta un lielā mērā veicina Baltijas tautu literatūras turpmāko tuvināšanos, un tā arvien vairāk kļūst pazīstama pasaulē.

PERSONU RĀDĪTĀJS

Ādamsons E. 86
Ahmaduļina B. 124
Aitmatovs Č. 143
Akuraters J. 62, 88
Alešs M. 17
Alle A. 101, 131, 134
Alunāns Ā. 48
Alunāns J. 20, 44
Alvere B. 101, 138
Andersens H. K. 61, 143
Andričs I. 143
Anvelts J. 104
Apsesdēls 88
Apsīšu Jēkabs 47
Aputis J. 120
Arājs-Bērce A. 85
Aspazija 54—56, 88
Auseklis 45, 46, 50
Austriņš A. 61
Auziņš I. 124
Āviks J. 70
Avīžus J. 110, 119
Avotiņa D. 97

Balodis A. 122
Baltaķis A. 117, 124
Baltrušaitis J. 79, 80, 90
Baltrušaitīte B. 118
Baltušis J. 110, 111, 119
Balzaks O. 62
Baļukonīte O. 118
Baranausks A. 36
Barbaruss J. 101, 131, 132
Bārda F. 60, 61
Barons K. 26, 44
Basanavičs J. 40
Batorijs Stefans 19
Bauga A. 8, 124
Behers J. 93, 104
Bēkmane E. 137
Bēkmans V. 134
Bels A. 127
Belševica V. 124
Beļinskis V. 63, 142
Bernots A. 117
Bērziņš U. 126
Bezručs P. 17, 60, 100
Bieļausks A. 120
Biļūns J. 74, 75
Binde I. 126
Biņķis K. 80, 93, 94, 115
Birkerts A. 59, 89
Birze M. 126
Birznieks-Upītis E. 65, 88
Blaumanis R. 63, 64
Bloks A. 60
Blože V. 118
Borevs J. 105
Bornhē E. 51
Boruta K. 98, 99
Botevs H. 143
Brazdžonis B. 93
Brehts B. 123
Briedis L. 126
Brigadere A. 64, 88
Brīvzemnieks F. 46
Brjusovs V. 66, 145
Brodele A. 122

Brutāne V. 122
Bržezina O. 100
Bubnis V. 120
Bulgakovs M. 130

Cieškaite G. 118
Cincendorfs, grāfs 60
Cvirka P. 96, 104, 110

Čaklais M. 108, 125, 126
Čaks A. 7, 83, 86—88, 123, 143
Čapeks K. 124, 143
Čavčavadze I. 143
Čehovs A. 64, 94
Čelakovskis F. L. 25, 34, 44
Čurļoniene-Kīmantaite S. 78
Čurļonis M. K. 20, 77, 79, 80, 97, 98, 113

Dauguvietis B. 111
Daukants S. 36
Daukša M. 23
Dautarts V. 120
Deglavs A. 47
Degutīte J. 117
Dermanis V. 85, 123
Deržavins G. 31
Dikenss Č. 62
Dinsbergs E. 43
Dirgela Petrs 120
Dirgela Povils 120
Dņeprovs V. 107
Doku Atis 47
Donelaitis K. 7, 10, 18, 19, 30—35, 43, 49, 55, 143
Dostojevskis F. 102
Dovīdaitis J. 110

Eferts-Klusais E. 85
Egle K. 89
Egle R. 89
Eglītis V. 62
Ehins A. 138
Eidemanis R. 85, 123
Eizens M. J. 27, 50
Elksne Ā. 124
Endzelīns J. 109
Erbens V. 50
Esenberģis J. 46
Ezera R. 128, 129
Ezeriņš J. 89
Ēzops 23

Fēlmans F. R. 49
Firkss G., fon 13
Firkss O., fon 13
Firkss V., fon 13
Fonvizins D. 31, 34
Fučiks J. 17, 85

Gailītis A. 102
Gaja V. 64, 145
Geda S. 118, 126
Gēle Z. 80
Gēte J. V. 10
Giljēns N. 107
Gipiusa Z. 78
Gira Ļ. 80, 110
Gogolis N. 63
Golls I. 93
Golsvertijs Dž. 102

Gončarovs I. 102
Gorkijs M. 20, 60, 66, 72, 80, 91, 106, 140, 143, 145
Greble V. 8
Grīgs E. 143
Grigulis A. 121, 122
Grīva Ž. 123
Grīntāls-Ridala V. 70
Grots J. 86
Grušs J. 110, 117, 119
Gudaitis-Guzevičs A. 110
Gulbis H. 131
Guramišvili D. 143

Hamsuns K. 143
Hamzatovs R. 143
Hašeks J. 124, 143
Hauptmanis G. 63
Hāva A. 70
Heiduks Ā. 26
Heine H. 80
Herbačausks J. 78
Herders J. G. 10, 25, 42
Hermans J. 47
Hints Ā. 131, 133, 134
Homērs 28, 43
Hora J. 58, 100
Hurts J. 27, 50
Huss J. 18

Ibsens H. 63, 143
Idi J. 138
Ilfs I. 130
Inčūra K. 93
Indrāne I. 127
Isahakjans A. 143
Ivans IV 51
Ivinskis L. 36

Jablonskis J. 74
Jagailis 18
Jagelloni 19
Jakobsons K. R. 50, 51
Jakubāns A. 130
Janonis J. 76, 77
Jansens J. V. 50
Jansons-Brauns J. 53, 54
Jaunsudrabiņš J. 65, 88
Jevtušenko J. 124
Jiráseks A. 8, 67, 81
Jonīns A. 77
Jucevičs L. 36
Jurjāns A. 44
Juška A. 37
Juška J. 37
Kaijaks V. 130
Kāla A. 131
Kalndruva M. 127
Kalniņš J. 130
Kalpoks P. 77
Kalva P. 32
Kalve A. 130
Kanovičs G. 120
Kaplinskis J. 138
Karevā D. 138
Kašausks R. 120
Kaudzīte M. 47
Kaudzīte R. 47
Kēle J. 23
Kerners J. 100, 131
Kerners T. 51
Kicbergs A. 68, 69, 103

Kingiseps V. 104
Kirša F. 80, 90
Klements A. 35
Knoriņš V. 85
Koidula L. 18, 50, 51, 70
Kolbergs A. 130
Kollārs J. 34
Komenskis J. A. 143
Kondrots S. T. 120
Koributovičs Z. 19
Korsakiene H. 111, 119
Korsaks K. 99, 110
Kostērs S., de 143
Kosu-Aleksandravičs J. 93
Krasausks S. 17, 114
Kreicvalds F. R. 20, 28, 42, 49—51, 71, 143
Krēve-Mickevičs V. 28, 81, 94, 117, 146
Krikščūns-Jovars J. 76
Krleža M. 143
Kroma M. 122
Kronvalds A. 46
Kross J. 136
Krustens E. 131, 133, 134
Krūza K. 88
Kudirka V. 40, 73, 74
Kulijevs K. 143
Kurcijs A. 88
Kūsbergs P. 135
Ķempe M. 119, 122

Lācis V. 89, 90, 121, 122
Lahts U. 134, 138
Laicens L. 85, 123
Laksness H. 108, 143
Lāms V. 127
Landsbergs-Žemkalns G. 77
Lankausks R. 120
Lasts A. 80
Lauristins-Madariks J. 104
Lautenbahs-Jūsmiņš J. 46
Lazdīnu Pelēda 75
Lēberehts H. 133, 134
Leinbergs J. 68
Leitāns A. 43
Lēnrūts E. 28
Lilienbahs J. 104
Linde-Dobils J. 78
Lisovska O. 126
Līvena L. 126
Līventāls A. 43
Līvess Ā. 137
Līvs E. 28, 127
Līvs J. 69, 72
Luika V. 138
Lukss V. 122
Lunačarskis A. 105
Lutss O. 103. 131
Ļeņins V. I. 53
Ļeonovs L. 107
Ļermontovs M. 61
Ļūdēns V. 126

Macura V. 139, 145
Mačis-Kēkšts J. 76
Maginsks A. 96
Māha K. H. 31
Maironis 38—40, 80, 93
Majakovskis V. 60, 93, 104, 123
Makarovs A. 112

Maldonis A. 117
Mancelis G. 23, 41
Marcinkevičs Jons 110
Marcinkevičs Justīns 91, 115—117, 123, 131, 143
Mārlovs K. 130
Martinaitis M. 118, 126
Martinkus V. 120
Matuzevičs E. 117
Māzings O. V. 48
Mažvīds M. 22
Medenis J. 88
Melks A. 103
Menniks E. 134
Merežkovskis D. 78
Merilāsa K. 101, 131, 138
Merķelis G. 13, 42, 43
Metsanurks M. 103, 131
Metsārs L. 134
Mickevičs A. 36, 39, 92
Mickevičs-Kapsuks V. 76, 96
Mieželaitis E. 7, 17, 28, 98, 111—117, 123, 131, 143

Miglinīks P. 46
Mikelinsks J. 120
Mikuta A. 117, 124
Mīkolaitis-Putins V. 80, 91, 110, 117, 119, 122
Miltons Dž. 43
Misiņa M. 126
Miškinis A. 93
Montvila V. 77, 94, 96
Mozurūns V. 110
Mrštīks V. 63

Nadsons 80
Neikens J. 47
Neredzīgais Indriķis 43
Nēre S. 96—98, 110
Neruda J. 17
Neruda P. 106
Nezvals V. 107, 124
Niedra A. 65
Novaliss G. 61
Novomeskis L. 126
Ņemcova B. 50, 74

Oto J. 26
Ozerovs Ļ. 145
Ozols A. 5

Paegle L. 85
Paroleks R. 3
Parve R. 131, 134
Paukštēlis J. 110, 119
Pavasaru Jānis 46
Peters J. 126
Petersons K. J. 48, 49
Petersons-Sergava E. 69
Petkevičaite-Bite G. 74, 75
Petkevičs V. 120
Pētefi Š. 143
Petri J. H. 13
Petrovs J. 130
Pēgelmans H. 104
Plaudis E. 126
Pleirīte-Vaidilūte O. 78
Plūdonis V. 60
Pocjus A. 120
Poruks J. 8, 60
Poška D. 35

Prāgas Jeronīms 18
Pranskus-Žaļonis B. 96
Prešerns F. 143
Priede G. 130, 131
Prometa L. 134, 136
Puida K. 78
Pumpurs A. 28, 45, 46, 49, 50
Purs L. 127
Puškins A. 63, 94, 100
Putniņš P. 131

Radiščevs A. 31, 34
Rainis J. 7, 9—11, 17, 18, 20, 28, 46, 52—60, 65, 66, 78, 79, 88, 122, 143
Rannets E. 133, 137
Rauds M. 131, 134, 138
Raudseps H. 103, 131, 133
Regratis A. 96
Reimeris V. 110, 117
Rēza L. 24, 25
Rilke R. M. 61
Rimša P. 77
Rokpelnis J. 126
Rolāns R. 21
Roterdamas Erasms 143
Rozenplēntners J. H. 48
Rozītis P. 88
Rudoks V. 117
Ruģēns J. 43
Rummo P. 138
Rummo P. E. 138
Rūmnieks V. 8, 48
Runnels H. 138
Ruso Ž. Ž. 30, 36
Rustaveli Š. 100

Saja K. 109, 120
Sajats Nova 143
Sakse A. 122
Sangs A. 131, 138
Savickis J. 76, 90
Saulietis A. 62
Saulītis B. 122
Sempers J. 101, 131, 134, 138
Sibēliuss J. 143
Simonaitīte I. 110, 119
Sirge R. 131, 133
Sirvīds K. 23
Sītiste J. 100, 131, 132
Skalbe A. 124
Skalbe K. 60, 61, 88
Skorina F. 19
Skujenieks K. 124
Skujiņa A. 86, 130
Skujiņš Z. 127
Sluckis M. 120, 121
Smetana B. 17
Smūls J. 108, 117, 131, 135, 136, 138, 143
Solovjovs V. 91, 92
Sroga B. 80, 91, 92, 110, 117, 132
Stanevičs S. 35
Stenders A. J. (Jaunais Stenders) 42
Stenders G. F. (Vecais Stenders) 41
Stendāls 62
Strazds A. 35, 48
Strielkūns J. 118
Strindbergs A. 143
Stučka P. 53, 54

Sudrabkalns J. 46, 86, 122
Sudrabu Edžus 85
Suitss G. 70—72

Šaltēnis S. 120
Šatrijas Raganа 75, 76
Šavēlis R. 120
Šeiņus I. 76, 81, 82
Šekspīrs V. 130
Šellijs P. B. 61
Šenoā A. 143
Šillers F. 79
Šimkus J. 96, 110
Širvīds K. 23
Šovs B. 102
Šulcs J. 23

Tammsāre A. 20, 51, 101, 102
Tatare A. 36
Tesaržova J. 145
Tils J. K. 47
Tilvītis T. 94, 96, 110
Tomings O. 131, 134
Trāts M. 137, 138
Tršebizskis 38
Tuglass F. 20, 63, 70—72, 78, 101, 131, 136
Tumanjans H. 143
Tums-Vaižgants J. 76, 95

Ulmans K. 26
Undere M. 100
Unts M. 137
Upīts A. 56, 65, 89, 96, 104, 121, 122, 143

Vācietis J. 53, 123, 124
Vācietis O. 117
Vaičaitis P. 38
Vaičūnaite J. 118, 126
Vailds O. 102
Valančs M. 38
Valdemārs K. 43
Vallaks P. 103, 131
Valsūniene V. 110
Valtons A. 137
Vanags V. 35
Vančūra V. 99
Vārandi D. 131, 138
Vazovs I. 143
Veidenbaums E. 14, 54
Vējāns A. 122
Venclova A. 96, 98, 108, 110
Vensku Edvards 46
Vetemā E. 109, 136—138
Vidūns V. 78, 79
Vienažinds A. 38
Vienolis-Žukausks A. 76, 94, 95, 110, 111
Vilde E. 8, 20, 51, 67, 68, 72, 101, 146
Vilks E. 127
Vilks Ģ. 17
Visendorfs H. 26
Visnapū H. 101
Višinsks P. 73
Vītauts, Lietuvas lielkņazs 18, 19, 40
Vlčkova A. 145
Volkers I. 100
Vozņesenskis A. 124
Vrhlickis J. 59, 60, 100

Vrobels Z. 144
Zaligins S. 145
Zālīte M. 126
Zariņš M. 109, 129, 130
Zeiboltu Jēkabs 47
Zeiferts T. 89
Zeijers J. 8, 60
Ziedonis I. 117, 123, 124
Ziemeļnieks J. 88
Zigmonte D. 127
Zikars J. 77
Zolā E. 63, 102
Zubatijs J. 26
Žemaite J. 40, 73, 74, 96
Žilinskaite V. 120
Žižka Jans 19
Žmuidzinavičs A. 77
Žukausks A. 117

SATURS

Ievads 7
I. Literatūras attīstības sabiedriskie apstākļi Baltijā 10
II. Baltijas literatūras sākotne un folkloras loma 22
III. Nacionālās atmodas literatūra 30
1. No klasicisma līdz tautiskajam romantismam 30
IV. Nacionālās atmodas literatūra 52
2. Reālisms un jaunromantisms 52
V. Baltijas literatūra starp abiem pasaules kariem 83
VI. Baltijas mūsdienu literatūra 105
VII. Baltijas literatūras nozīme un perspektīvas 140
Personu rādītājs 148

Радегаст Паролек
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ОЧЕРК
БАЛТИЙСКИХ ЛИТЕРАТУР
С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН
ДО СОВРЕМЕННОСТИ
Рига «Лиесма» 1985
На латышском языке
Перевела с чешского Л. Румниеце
Художник Г. Клява

ИБ № 4254

Radegasts Paroleks

BALTIJAS LITERATŪRAS SALĪDZINOŠA APCERE

Redaktori T. Rullis un K. Elsbergs
Mākslinieciskais redaktors J. Petraškevičs
Tehniskā redaktore D. Reigase
Korektore I. Kalniņa
Nodota salikšanai 09.04.85. Parakstīta iespiešanai 23.09.85. Formāts 70×100/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 6,77 uzsk. iespiedl.; 7,29 uzsk. krāsu nov.; 6,95 izdevn. l. Metiens 2500 eks. Pasūt. № 455-1. Cena 50 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 214(32154)Klm-371. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

Pa 581 **Paroleks R.**

Baltijas literatūras salīdzinoša apcere. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām. / No čehu val. tulk. L. Rūmniece; Il. G. Kļava. — R.: Liesma, 1985. — 157 lp., 4 lp. il.

Čehu literatūrzinātnieks prof. R. Paroleks, kas jau daudzus gadus pētī Baltijas tautu literatūru, savā monogrāfijā salīdzinoši raksturo latviešu, lietuviešu un igauņu literatūras attīstības ceļu no paša sākuma (16. gs. līdz mūsdienām). Literatūrzinātniskā analīze sniegta uz vēsturisko un sociālo apstākļu fona.

P $\frac{4603010200—214}{M801(11)—85}$ 15—85 83.3(2)

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0305078946

50 kap.